

საქართველოს პარლამენტთან არსებული ჰერალდიკის სახელმწიფო საბჭო
THE STATE COUNCIL OF HERALDY AT THE PARLAMENT OF GEORGIA

გიორგი ლობჯანიძე

ევროპული რუკები და საისტორიო წყაროები
საქართველოს შესახებ

(XVI-XVIII სს.)

მეორე გამოცემა

თბილისი

2010

წინამდებარე ნაშრომში წარმოდგენილი და მიმოხილულია ავტორის პირად კოლექციაში დაცული XVI-XVIII საუკუნეების ის ევროპული კარტოგრაფიული მასალა, ილუსტრაციები და წერილობითი წყაროები საქართველოს შესახებ, რომლებიც აქამდე არასათანადოდ, ანდა საერთოდ არ იყო გაშუქებული ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

სამეცნიერო რედაქტორი

ნიკო ჯავახიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

რეცენზენტები:

ბია გელაშვილი

ისტორიის დოქტორი, პროფესორი

ჯაბა სამუშია

ისტორიის დოქტორი, პროფესორი

მიხეილ ქურდიანი

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

კონსულტანტი

მანანა შეკილაძე

ისტორიის მაგისტრი

Copyright © გიორგი ლობჯანიძე. 2010.

საავტორო უფლებები დაცულია. ავტორის წერილობითი თანხმობის გარეშე დაუშვებელია წიგნში არსებული მასალების ფოტოკოპირება ან მათი გამოყენება სხვა ნებისმიერი ფორმით. ელ-ფოსტა: giorgi.lobzhanidze@gmail.com.

დიზაინი მამუკა გონგაძის. გარეკანზე განთავსებულია ნიკოლა სანსონის მიერ შედგენილი საქართველოს რუკა. მესამე გვერდზე გამოსახულია საქართველოს თემასთან დაკავშირებული ვაზის სიმბოლო სებასტიან მიუნსტერის წიგნიდან "კოსმოგრაფია".

GEORGE LOBZHANIDZE

EUROPEAN MAPS AND HISTORICAL SOURCES ABOUT GEORGIA (XVI-XVIII CC.)

Editor in chief

NIKO JAVAKHISHVILI

Doctor of Historical Sciences, Professor

Reviewers:

GIA GELASHVILI

Doctor of History, Professor

JABA SAMUSHIA

Doctor of History, Professor

MIKHEIL KURDIANI

Doctor of Philological Sciences, Professor

Consultant

MANANA SHEKILADZE

Master of History

Copyright © George Lobzhanidze. 2010.

All rights reserved. No part of this work may be reproduced or utilized in any form including photocopying, without the prior written permission of the author. e-mail: giorgi.lobzhanidze@gmail.com.

Design by: Mamuka Gongadze. Cover page: the map of Georgia by Nicolas Sanson. The illustration on the third page shows Georgian theme from Sebastian Münster's book "Cosmographia".

ISBN 978-9941-0-2862-5

შინაარსი

რედაქტორისგან	6
შესავალი.....	7
მოკლე ცნობები კარტოგრაფიის ისტორიიდან	9
საქართველო ერთიანი სამეფოს დაშლიდან სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვამდე (ისტორიული ვითარების მოკლე მიმოხილვა).....	18
XVI-XVIII საუკუნეების ევროპული კარტოგრაფია საქართველოსთან მიმართებაში	22
რუკები და საისტორიო წყაროები კომენტარებით.....	30
European maps and historical sources about Georgia, XVI-XVIII centuries (Summary)	91
შენიშვნები.....	101
გამოყენებული ლიტერატურის სია	110

შესავალი

“...მოგ ნახეს, გძებნეს ჟოველგან, მათ რუკა დაუწერია,
ვერ ნახეს შენი მნახავი ვერცა ემა, ვერცა ბერია...”

შოთა რუსთაველი

წინამდებარე ნაშრომში წარმოდგენილი საისტორიო წყაროების – ევროპული¹ ნაბეჭდი გამოცემების ძირითად ნაწილს ქმნის XVI-XVIII საუკუნეების ევროპელი კარტოგრაფების მიერ შედგენილი რუკები, რომლებიც, მიუხედავად მრავალი და ხშირად უხეში უზუსტობებისა, აღნიშნული ეპოქის ისტორიული ვითარების ამსახველ მეტად საინტერესო გრაფიკულ დოკუმენტებს წარმოადგენს.

საქართველოს სამეფო თავისი ძლიერების ხანაში არ ყოფილა სრულყოფილად დოკუმენტირებული კარტოგრაფიული მასალით, რადგან იმ ეპოქის წარმოდგენა სამყაროს შესახებ ჯერ კიდევ შორს იყო რეალობისგან და კარტოგრაფიაც თავისი განვითარების საწყის საფეხურზე იდგა. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს ერთიანი სამეფოს პოლიტიკურ-კულტურული საზღვრები XVI-XVIII საუკუნეების რუკებში მაინც აისახა: ამ ეპოქის ევროპელი კარტოგრაფები საქართველოს საზოგადო სახელწოდებაში ხშირად მოიაზრებდნენ ფაქტობრივად მთელ გეოგრაფიულ სივრცეს დღევანდელი კავკასიის მნიშვნელობით.

XVI-XVIII საუკუნეების ქართული სამეფო-სამთავროების ტერიტორიული საზღვრები დოკუმენტირებულია ქართული ისტორიული წყაროებით და რუკებით, ასევე უცხოელ მოგზაურთა ცნობებით საქართველოს შესახებ და ევროპელი კარტოგრაფების მიერ შედგენილი იმ მრავალი რუკით, რომელთა უმეტესობაც დღემდე არ გაშუქებულა ალბათ იმიტომ, რომ წარსულში ისინი ნაკლებად იყო ხელმისაწვდომი საისტორიო გეოგრაფიით დაინტერესებული ქართველი მკვლევრებისათვის. შეიძლება ითქვას, რომ ევროპული რუკები ავსებს XVI-XVIII

¹ აქ, ისევე, როგორც ყველგან ამ წიგნში, ტერმინი “ევროპა” დღევანდელი მნიშვნელობით გულისხმობს დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს.

საუკუნეების ქართული საისტორიო წყაროების შედარებით ნაკლებობას, თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ეს რუკები საფუძვლიან, კომპლექსურ შესწავლას საჭიროებს და მხოლოდ კრიტიკული ანალიზის და თანადროულ ისტორიულ წყაროებთან შეჯერების შემდეგ შეგვიძლია ვისაუბროთ მათ რეალურ სამეცნიერო ღირებულებაზე.

წიგნში წარმოდგენილი მასალა ამოღებულია ნაბეჭდი გამოცემებიდან, რომლებიც თავის დროზე მნიშვნელოვანი ტირაჟით გამოიცემოდა და ხელმისაწვდომი იყო საზოგადოების ფართო ფენებისათვის¹. ამ წყაროების გაცნობა ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის იმაზე, თუ რა ინფორმაციას ფლობდნენ აღნიშნული ეპოქის ევროპული საზოგადოება და მმართველი ელიტა საქართველოსა და ქართველების შესახებ.

გარდა კარტოგრაფიული მასალისა, შეძლებისდაგვარად, მიმოვიხილავთ იმ ილუსტრაციებს და წერილობით წყაროებს, რომლებიც ხშირად თან ერთვის რუკებს და ინფორმაციულად ამდიდრებს მათ. ეს იმ ინფორმაციის მხოლოდ მეტად მცირე ნაწილია, რომელიც ამ ეპოქის ევროპულმა წყაროებმა შემოგვინახა საქართველოს და კავკასიის შესახებ. შემდეგ გამოცემებში შევეცდებით უფრო სრულყოფილად წარმოვადგინოთ ისინი ქართველი მკითხველის წინაშე². რაკი ჩვენი წყაროების ძირითად საფუძველს კარტოგრაფიული მასალა შეადგენს, საჭიროდ მივიჩნევთ, მოკლე მიმოხილვით წარმოგვეჩინა კარტოგრაფიის განვითარების ისტორია.

გვაქვს პატივი, აქვე მაღლიერების გრძნობით მოვიხსენიოთ ის პიროვნებები, რომლებმაც კონსულტაციები გაგვიწიეს ნაშრომზე მუშაობისას: პროფესორები გიორგი სანიკიძე, გიორგი ქავთარაძე, რაულ ჩაგუნავა, გოჩა ჯაფარიძე, გეოგრაფიის დოქტორი გულიკო ლიპარტელიანი და მხატვარი-ჰერალდიკოსი მამუკა გონგაძე.

¹ ასეთ გამოცემებს მიეკუთვნება გეოგრაფიული ატლასები, ცნობარები, მოგზაურობის წიგნები, ენციკლოპედიები და სხვ.

² XVI-XVIII საუკუნეების ის ევროპული სამეცნიერო თუ მხატვრული ლიტერატურა, რომელიც საქართველოს ეხება, საკმაოდ მრავალრიცხოვანია; მათი უმეტესობა ცნობილია და შესწავლილია ქართველ მკვლევართა მიერ. იხ., Наталья Орловская. Грузия в литературе Западной Европы XVII-XVIII веков. Тб., 1965. აგრეთვე, ილია ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XX ს-ის პირველი მეოთხედი). ტომი I-III. თბ., 1984, 1986, 1987.

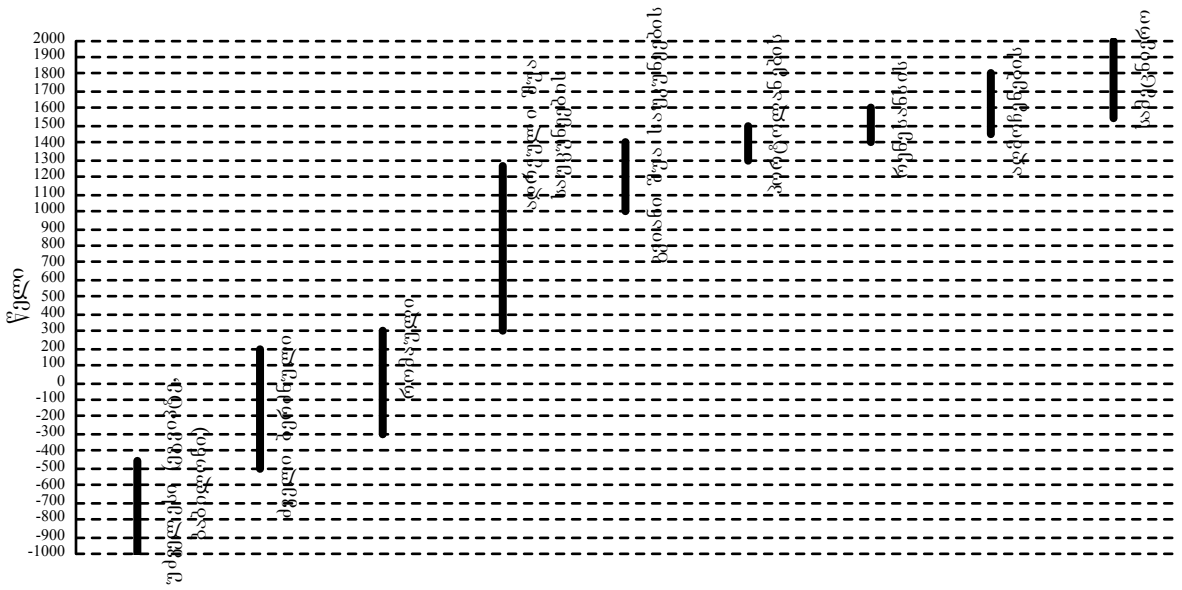
მოკლე ცნობები კარტოგრაფიის ისტორიიდან

“კოლხებს შენახული აქვთ თავიანთ მამათაგან ნაწერი კირბები, რომლებზეც ირგვლივ მოგზაურთათვის ნაჩვენებია ზღვისა და ხმელეთის ყველა გზა და საზღვარი” (აპოლონიოს როდოსელი, “არგონავტიკა”, ძვ. წ. III ს.). ძველი ბერძენი ავტორის ეს ცნობა კოლხეთში კარტოგრაფიის არსებობის მნიშვნელოვანი მტკიცებულებაა, თუმცა კოლხური რუკები არ შემონახულა. დღეისათვის ცნობილია, რომ პირველი კარტოგრაფიული პროდუქცია შეიქმნა აღმოსავლეთის მონათმფლობელურ სახელმწიფოებში – ეგვიპტეში, ბაბილონში, ჩინეთში. თუმცა, თანამედროვე კარტოგრაფია, ანუ დედამიწის ზედაპირის ასახვა სიბრტყეზე მასშტაბის, კოორდინატთა სისტემის და სხვა გეოგრაფიული ატრიბუტების გამოყენებით, ძველი საბერძნეთიდან იღებს სათავეს.

მართალია, ძველი ბერძნული კარტოგრაფიის ნიმუშებს ჩვენამდე არ მოუღწევია, მაგრამ ბერძენი გეოგრაფების (ჰეროდოტე, სტრაბონი, პტოლემე)¹ შემორჩენილმა წერილობითმა შრომებმა დასაბამი დაუდო რენესანსის ეპოქის კარტოგრაფიას.

კარტოგრაფიის განვითარების ქრონოლოგიური ეტაპები გამოსახულია შემდეგ სქემაზე:

სქემა 1.
კარტოგრაფიის
განვითარების
ეტაპები
(თარიღები
მიახლოებითა).

¹ უცხოურ პირთა სახელების მართლწერილობის ძირითადად ვეერდნობით შემდეგ წყაროს: უცხოური პირთა სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი. რედაქტორები ა. კობახიძე, მ. ჭაბაშვილი. თბ., 1989.

კარტოგრაფიის განვითარების ეტაპები არ ყოფილა ქრონოლოგიურად მკაცრად თანმიმდევრული და ხდებოდა მათი თანაარსებობაც. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ძველი ბერძნული რუკების ორიგინალები არ შემორჩენილა, არსებობს მხოლოდ მათი გვიანდელი რეკონსტრუქციები, რომელთაც შესაბამის ადგილას განვიხილავთ. რომაული ეპოქიდან შემორჩა ერთი რუკა – ე.წ. “პეიტინგერის ტაბულა” (Tabula Peutingeriana), რომელიც, მართალია, XIII საუკუნეშია შექმნილი, მაგრამ IV საუკუნის რომაული რუკის ასლს წარმოადგენს. ეს უფრო მეტად მაშინდელი მსოფლიოს გზების რუკაა, ვიდრე ტოპოგრაფიული რუკა¹.

რომაული ეპოქის შემდგომი (ე.წ. ბნელი საუკუნეების) ევროპული კარტოგრაფია შორდება ბერძნულ-რომაულ ტრადიციებს – მისთვის დამახასიათებელია ბიბლიის (ზოგადად ქრისტიანული იდეოლოგიის) ძლიერი გავლენა, რაც ძირითადად გამოიხატება იერუსალიმის მოთავსებით სამყაროს ცენტრში.

მაშინ, როდესაც ევროპაში საეკლესიო-ფეოდალური კულტურა ბატონობდა (დედამიწის სფერულობის უარყოფა), აზიის რიგ ქვეყნებში ასტრონომიას, გეოგრაფიას და კარტოგრაფიას მნიშვნელოვანი მიღწევები ჰქონდა. არაბების კარტოგრაფიამ ევროპული მეცნიერებისათვის შემოინახა მთელი რიგი ანტიკური ძეგლები, მათ შორის პტოლემეს თხზულებანი.

ამ პერიოდის ქართული რუკები მიკვლეული არ არის, თუმცა გეოგრაფიული ხასიათის ცნობებს თითქმის ყველა ლიტერატურულ ნაწარმოებში ვხვდებით. ირკვევა, რომ შუა საუკუნეებში ქართველები კარგად იცნობდნენ არა მარტო კავკასიას და აღმოსავლეთის ქვეყნებს, არამედ ევროპას და ჩრდილოეთ აფრიკას². ცნობილია, რომ შუა საუკუნეების ქართულ საგანმანათლებლო ცენტრებში, სხვა საგნებთან ერთად, ასტრონომიაც იკითხებოდა³. ასტრონომიული ობსერვატორიები

¹ რუკა ინახება ავსტრიის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში ქ. ვენაში. სახელწოდება მიიღო მისი მფლობელის, XV-XVI საუკუნეების მოღვაწის, კონრად პეიტინგერის (Konrad Peutinger) გამო. რუკის ავტორად მეცნიერთა ნაწილი ვინმე კასტორიუსს (Castorius) მიიჩნევს. პეიტინგერის ტაბულაზე საქართველო წარმოდგენილია კოლხეთ-იბერიის სახით, დატანილია მასზე გამავალი სავაჭრო გზები და დასახლებული პუნქტები. იხ., ნოდარ ლომოური. ძველი საქართველოს სავაჭრო გზების საკითხისათვის. ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტ. შრ., ტ. IV, ნაკვ. I, თბ., 1958.

² იხ., გრიგოლ ზარდალიშვილი. გამოჩენილი ქართველი მოგზაურები. თბ., 1958, გვ. 5-18.

³ ამ ეპოქის ქართველ ასტრონომთაგან განსაკუთრებულ აღნიშვნას იმსახურებს ტბელი აბუსერიძე, რომელმაც შეადგინა ქართული წელთაღრიცხვის გამოანგარიშების ვრცელი ასტრონომიული ტრაქტატი – “ქორონიკონი სრული მისთა საუწყებლითა”. ტრაქტატი ფრანგულად თარგმნა და გამოსცა მარი ბროსემ (Marie-Félicité Brosset).

არსებობდა ტფილისში და გელათში¹. დღემდე შემონახულია ქართული მწერლობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საერო შინაარსის ძეგლი – “ასტრონომიული ტრაქტატი”, რომელიც 1188 წლით თარიღდება².

შუა საუკუნეების რუკები მხატვრულად გაფორმებული ხელნაწერების, ანუ მანუსკრიპტების სახით არსებობდა და დღემდე შემორჩენილი მათი საერთო რაოდენობა რამდენიმე ათეულს არ აღემატება. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს მუჰამედ ალ-იდრისის (Muhammad al-Idrisi) როჯერის ტაბულა (Tabula Rogeriana)³, ებსტორფის რუკა (Ebstorf Map)⁴, რიჩარდ ჰალდინგემის (Richard of Haldingham) ჰერეფორდის მსოფლიოს რუკა (The Hereford mappa mundi)⁵, კატალანის ატლასი (The Catalan Atlas)⁶.

XIV-XV საუკუნეებში ესპანეთში, პორტუგალიასა და იტალიაში დაიწყო საზღვაო რუკების, ე.წ. პორტოლანების, ანუ ყიბლანური რუკების შედგენა. პორტოლანები იქმნებოდა სანავიგაციო მიზნებისთვის; კომპასის (რომელიც ევროპაში XIII საუკუნიდან გავრცელდა) და პორტოლანების გამოყენებით მეზღვაურებს უკვე საშუალება ეძლეოდათ, მიეგნოთ სასურველი პორტისათვის. პორტოლანები საკმაოდ ზუსტი და დეტალური იყო, თუმცა ძირითადად ფოკუსირდებოდა ზღვისპირა რეგიონებზე. პორტოლანებიც მანუსკრიპტების სახით არსებობდა. შემორჩენილი ეგზემპლარებიდან განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს პიეტრო ვესკონტეს (Pietro Vesconte)⁷, ანჯელინო დულჩერტის (Angelino

¹ ტფილისის ასტრონომიული ობსერვატორია დააარსეს არაბებმა VIII საუკუნეში. გელათის ობსერვატორია დააარსა დავით აღმაშენებელმა. დავითს, რომელსაც მემკვიდრე “მეორე პტოლემედ” მოიხსენიებს, ასევე მიეწერება საქართველოში პირველი კუთხმზომი ასტრონომიული ხელსაწყო – ასტროლაბის შექმნა და გამოყენება. იხ., ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისა, ქართლის ცხოვრება. სიმონ ფაუნჩინიშვილის რედაქციით. ტომი I. თბ., 1955. აგრეთვე, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტომი I. თბ., 1975, გვ. 650.

² ინახება საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში.

³ რუკის შედგენის თარიღად მიჩნეულია 1154 წელი. მისი უძველესი, 1300 წლით დათარიღებული ასლი ინახება საფრანგეთის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში.

⁴ რუკის შექმნის თარიღად მიჩნეულია XIII საუკუნე. დღეისათვის მისი მხოლოდ რეპროდუქცია არსებობს, რადგან ორიგინალი განადგურდა ჰანოვერის დაბომბვისას II მსოფლიო ომის დროს.

⁵ რუკა ინახება ინგლისში, ჰერეფორდის ტაძარში.

⁶ რუკის შექმნის თარიღად მიჩნეულია XIV საუკუნის მეორე ნახევარი. რუკა ინახება საფრანგეთის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში. XVI საუკუნემდე არსებული ევროპული კარტოგრაფიის ნიმუშები საქართველოს კონტექსტში განხილულია წიგნში: ალექსანდრე თვარაძე. საქართველო და კავკასია ევროპულ წყაროებში. თბ., 2004.

⁷ პიეტრო ვესკონტეს და მარინო სანუდოს (Marino Sanudo) მსოფლიოს რუკაზე, რომელიც 1321 წლით თარიღდება, საქართველოს (Georgia) უკავია სივრცე შავ და

Dulcert), ძმების – დომენიკო და ფრანჩესკო პიციგანების (Domenico & Francesco Pizzigani), მაცია დე ვილადესტეს (Macia de Viladestes), გაბრიელ დე ვალსეკას (Gabriel de Vallseca), დიეგო ჰომემის (Diego Homem) რუკები.

XV საუკუნის მეორე ნახევარი მეტად მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა კარტოგრაფიის ისტორიისთვის – კონსტანტინოპოლში მიკვლეულ იქნა მანამდე მივიწყებული ანტიკური ხანის გეოგრაფიის და ასტრონომიის – კლავდიუს პტოლემეს (Claudius Ptolemaeus)¹ “გეოგრაფია” და “ასტრონომიული ტრაქტატი”, რომლებიც ითარგმნა ლათინურად და დეტალურად იქნა შესწავლილი იტალიელ მეცნიერთა მიერ². პტოლემეს “ასტრონომიული ტრაქტატი” ეყრდნობოდა ძველი ბერძენი და ბაბილონელი ასტრონომების კვლევებს და ეფუძნებოდა სამყაროს გეოცენტრულ მოდელს, რაც ერთადერთი აღიარებული მოდელი იყო მანამ, სანამ ის არ შეცვალა ნიკოლოზ კოპერნიკის (Nicolaus Copernicus) ჰელიოცენტრულმა მოდელმა. “გეოგრაფიაც” ასევე ინოვაციური იყო იმ თვალსაზრისით, რომ ის ეფუძნებოდა დედამიწის ზედაპირის კოორდინატების – გრძედების და განედების სისტემას. ბუნებრივია, პტოლემეს “გეოგრაფია” არ იყო სრულყოფილი, რადგან მისთვის მსოფლიოს მხოლოდ დაახლოებით მეოთხედი იყო ცნობილი. ის აზიის ტერიტორიას გადაჭარბებულად დიდად მიიჩნევდა, რასაც შთაუგონებია ქრისტეფორე კოლუმბი (Christopher Columbus), დაეწყო მოგზაურობა დასავლეთის მიმართულებით აზიამდე მისაღწევად.

XVI საუკუნის ევროპაში გეოგრაფიის მიმართ ინტერესის ზრდა მნიშვნელოვნად განაპირობა დიდმა გეოგრაფიულმა აღმოჩენებმა და ახალი სავაჭრო გზების ძიების აუცილებლობამ, რადგან არსებულ სავაჭრო გზებს საფრთხე დაემუქრა პოლიტიკური ვითარების შეცვლის შედეგად, რაც ძირითადად ოსმალეთის იმპერიის ექსპანსიას უკავშირდებოდა.

კასპიის ზღვებს შორის. აღნიშნულია კოლხეთიც (Colchia). რუკას თან ერთვის საქართველოს სამეფოს (Regnum Georgie) მოკლე აღწერაც, სადაც ავტორი მას ევროპის ნაწილად განიხილავს. იხ., Jeremy Black. Visions of the world: A history of maps. Published by Mitchell Beazley, 2003-2005, p. 10.

¹ პტოლემე ცხოვრობდა ახ. წ. 90 – 168 წლებში, მოღვაწეობდა ეგვიპტის ქალაქ ალექსანდრიაში, რომელიც მაშინ რომის იმპერიის ნაწილი იყო.

² იხ., ნოდარ ლომოური. კლავდიოს პტოლემეისი, “გეოგრაფიული სახელმძღვანელო”, ცნობები საქართველოს შესახებ, ტექსტი თარგმანიურთ, წინასიტყვაობა და განმარტებები; მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 32, თბ., 1955.

XV საუკუნის შუახანებში წიგნის ბეჭდვის გამოგონება¹ რუკები უფრო ხელმისაწვდომი გახდა და, მათ მიმართ მზარდი ინტერესის გამო, რუკების შედგენა მომგებიან საქმედ გადაიქცა. მიუხედავად იმისა, რომ ამ საუკუნეში ძირითადად პტოლემეს “გეოგრაფიაზე” დაფუძნებული რუკები დომინირებდა, XVI საუკუნიდან კარტოგრაფები უკვე აქტიურად ცდილობდნენ პტოლემეს ცნობები თანამედროვე ცნობებით შეეცნოთ (მაგალითად, ვენეციელი ჯაკომო გასტალდის მიერ გამოცემული “გეოგრაფია”).

იტალიიდან და ცენტრალური ევროპიდან კარტოგრაფიის ცენტრმა XVI საუკუნის შუახანებში ჰოლანდიაში, კერძოდ ქალაქ ანტვერპენში გადაინაცვლა, რომელიც მაშინ ესპანეთის მეფის მმართველობის ქვეშ იყო. სწორედ ფლამანდელმა აბრაჰამ ორტელიუსმა (Abraham Ortelius) 1560 წელს გამოსცა პირველი მსოფლიოს ატლასი, რომელსაც “დედამიწის სფეროს სანახაობა” (Theatrum Orbis Terrarum) დაარქვა. ამ ეპოქის ფლამანდელ კარტოგრაფთაგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია გერჰარდ მერკატორიც (Gerhard Mercator), რომელმაც კარტოგრაფიის განვითარებაში მთელი ეპოქა შექმნა². XVII საუკუნის დასაწყისისთვის ევროპული კარტოგრაფიის ცენტრად ამსტერდამი იქცა, სადაც მოღვაწეობდა მრავალი სახელოვანი კარტოგრაფი, მათ შორის იოდოკუს ჰონდიუსი (Jodocus Hondius), ვილემ ბლაუ (Willem Blaeu), იან იანსონი (Jan Jansson).

XVI-XVII საუკუნეები მიჩნეულია ევროპული კარტოგრაფიის ოქროს ხანად. ევროპაში დაგროვილი ინფორმაცია გეოგრაფიული აღმოჩენების და მოგზაურობების შესახებ მნიშვნელოვან საფუძველს ქმნიდა კარტოგრაფიული ნაწარმის (რუკების, ატლასების, გლობუსების) შექმნისთვის, რაც, თავის მხრივ, სტიმულს აძლევდა ახალი აღმოჩენებისაკენ სწრაფვას. რუკების ბეჭდვა დაიწყო

¹ პირველი საბეჭდი მოწყობილობის გამოგონებლად (დაახლ. 1440 წელს) მიჩნეულია გერმანელი ოქრომჭედელი იოჰან გუტენბერგი (Johannes Gutenberg). საქართველოში სტამბური წესით პირველი წიგნი გამოიცა 1709 წელს თბილისის სტამბაში; ეს იყო პირველი სტამბა კავკასიასა და დასავლეთ აზიაში. ოსმალეთში პირველი თურქულ-არაბული სტამბა მხოლოდ 1727 წელს გაიხსნა, ხოლო ერაყში 1829 წელს. პირველი წიგნები ქართულ ენაზე დაიბეჭდა 1629 წელს რომში, კათოლიკური სარწმუნოების გამავრცელებელი საზოგადოება “პროპაგანდა ფიდეს” მიერ, ნიკიფორე ირბახის (ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილის) უშუალო მონაწილეობით. იხ., არნოლდ ჩიქობავა, ჯუანშერ ვათიეშვილი. პირველი ქართული ნაბეჭდი გამოცემები. თბ., 1983.

² მერკატორის სახელით არის ცნობილი კარტოგრაფიული პროექცია, რომელსაც ზღვა-ოსნობაში დღესაც იყენებენ.

ევროპის მკითხველ საზოგადოებაზე გათვლილ ცნობარებში, რომლებიც მოიცავდა მსოფლიოს ქვეყნების გეოგრაფიის, ეთნოგრაფიის და ისტორიის საკითხებს. ეს ცნობარები მკითხველთა ინტერესების გათვალისწინებით იქმნებოდა და ხშირად ავტორები ცდილობდნენ, სხვადასხვა ხალხის ეთნოგრაფიულ-კულტურული თავისებურებანი უფრო ეგზოტიკურ ჭრილში წარმოეჩინათ¹.

XVII საუკუნე ასევე გამოირჩევა ფრანგული და ბრიტანული კარტოგრაფიის აღმავლობით, რაც უკავშირდება ისეთ სახელებს, როგორებიც იყვნენ ნიკოლა სანსონი (Nicolas Sanson), პიერ დიუ ვალი (Pierre Du Val), ნიკოლა დე ფერი (Nicolas de Fer), ჯონ სელერი (John Seller), რობერტ მორდენი (Robert Morden), ჰერმან მოლი (Herman Moll).

ამ პერიოდის ქართული კარტოგრაფიული პროდუქცია არ შემონახულა, თუმცა არსებობს ცნობა, რომ 1627 წელს ესპანეთის მეფე ფილიპე IV-სთან დიპლომატიური მისიით ჩასულმა ნიკიფორე ირბახმა სახელმწიფო საბჭოს სხდომაზე, სადაც საქართველოს საკითხი განიხილებოდა, თეიმურაზ მეფის წერილთან ერთად საქართველოს რუკაც წარმოადგინა².

XVIII საუკუნეში კარტოგრაფია განიცდის მნიშვნელოვან სრულყოფას იმ სამეცნიერო მიღწევების შესაბამისად, რომლებიც ამ საუკუნეს ზოგადად ახასიათებს. რუკებზე იხვეწება გეოგრაფიული კოორდინატების სისტემა, მცირდება უცნობი ტერიტორიების არეალი, იზრდება ტოპოგრაფიული სიზუსტე, უფრო თვალსაჩინო ხდება რუკების დიფერენცირება თანამედროვე და ისტორიულ რუკებად.

XVIII საუკუნე განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი იყო ქართული კარტოგრაფიის და ზოგადად გეოგრაფიული აზროვნების განვითარებისათვის, რაც ძირითადად არჩილ II-ის³, ვახტანგ VI-ის⁴, სულხან-საბა ორბელიანის¹, ტიმოთე

¹ სწორედ ამიტომ, მკითხველს არ უნდა გაუკვირდეს ასეთ ცნობარებში საქართველოს და ქართველების შესახებ მეტად გაზვიადებული და მიკერძოებული ცნობების არსებობა.

² იხ., ილია ტაბალუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XX სს-ის პირველი მეოთხედი). ტომი II. თბ., 1986, გვ. 159.

³ არჩილ II-ის მიერ შედგენილი რუკა არ შემონახულა, თუმცა ცნობილია, რომ მოსკოვში ყოფნისას ის მუშაობდა საქართველოს გეოგრაფიული რუკის შედგენაზე. იხ., Письма Имеретинского царя Арчила к боярину Ф. А. Головину. Москва, 1856.

⁴ ვახტანგ VI-ემ ქართულად თარგმნა შუაზიელი ასტრონომის ულუღბეგის თხზულება "ზიჯი-გურგანი" გეოგრაფიული კოორდინატების ტაბულეტთან ერთად, "სტროლაბის სასწავლებელი წიგნი" და კოსმოგრაფიული შრომები "ქმნულების ცოდნის წიგნი ანუ სპარსული აიათი", რომელიც 1721 წელს ტფილისის სტამბაში დაიბეჭდა. ვახტანგ VI-ემ

გაბაშვილის² და განსაკუთრებით ვახუშტი ბაგრატიონის მეტად ნაყოფიერ და ფასდაუდებელ მოღვაწეობას უკავშირდება. აღნიშნულ პიროვნებათა შრომებმა, რომლებიც უმაღვე გავრცელდა ევროპაში, მნიშვნელოვნად გაზარდა ევროპელ კარტოგრაფთა წარმოდგენა საქართველოზე და მთლიანად კავკასიის რეგიონზე. აი რას წერდა 1737 წელს ლაიფციგში გამოცემული სამეცნიერო გაზეთი ვახუშტის კარტოგრაფიული შრომების შესახებ: “მათგან (ქართველთაგან – გ. ლ.) მიღებულ იქნა კავკასიის მთების მეტად ზუსტი რუკები, სადაც აღნიშნულია მთებსა და მათ მიდამოებში მდებარე უმცირესი სოფლებიც კი. ამ რუკების დიდი ნაწილი ქართული ენიდან თარგმნილია და ბატონი დელილი (ჟოზეფ-ნიკოლა დელილი³ – გ. ლ.) თავის თავზე აიღებს მისი გამოქვეყნების შრომას. ამრიგად, კავკასიის დღემდე უცნობი მთები ერთბაშად გახდება ევროპის ყოველ ქვეყანაზე უფრო ცნობილი”⁴.

ვახუშტი ბაგრატიონის რუკები პირველი მსხვილმასშტაბიანი რუკები იყო, რომლებიც XVIII საუკუნის დასაწყისის საქართველოს და მიმდებარე პროვინციების სრულყოფილ გეოგრაფიულ აღწერილობას იძლეოდა, სწორედ ამიტომ, ისინი ავტორის სიცოცხლეშივე იყო აღიარებული და გამოყენებული

დაწერა გეოგრაფიული კომენტარები “ქართლის ცხოვრებისათვის”, ჩაატარა ტოპოგრაფიული აგეგმვები, რისთვისაც გამოიყენა სპეციალურად მისთვის დამზადებული ასტრონომიული ხელსაწყო – ასტროლაბი. ცნობილია, რომ ის პირადად მუშაობდა საქართველოს და სომხეთის რუკების შედგენაზე. იხ., რაულ ჩაგუნავა. ვახუშტი ბაგრატიონის საბუნებისმეტყველო-სამეცნიერო მოღვაწეობა (საბუნებისმეტყველო დარგები და ტექნიკა). თბ., 1990.

¹ სულხან-საბა ორბელიანი, როგორც რუკის ავტორი, მოხსენიებულია გიომ დელილის მიერ გამოცემული რუკის სათაურში. იხ., გვ. 26.

² ტიმოთე გაბაშვილი იყო 1737 წელს შედგენილი იმერეთის სამეფოს რუკის ავტორი, რომელიც იმერეთის მეფე ალექსანდრე V-მ რუსეთის იმპერატორ ანას გაუგზავნა. ეს რუკა იყო არა ზოგადგეოგრაფიული, არამედ სპეციალური, სამხედრო-სტრატეგიული შინაარსის. რუკა ინახება რუსეთის სახელმწიფო სამხედრო-საისტორიო არქივში. იხ., Елена Метревели. Автор карты Западной Грузии 1737 года. "III научная сессия гос. музея Грузии им. акад. С. Джанашиа, План работы и тезисы докладов. Тб., 1955. აგრეთვე, გრიგოლ ზარდალიშვილი. გამოჩენილი ქართველი გეოგრაფები და მოგზაურები. თბ., 1966.

³ ჟოზეფ-ნიკოლა დელილი (Joseph-Nicolas Delisle) იყო ფრანგი მეცნიერი (ასტრონომი, გეოგრაფი, კარტოგრაფი), რომელიც რუსეთის იმპერატორის პეტრე I-ის მიწვევით სათავეში ჩაუდგა ახლადშექმნილი პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის ასტრონომიულ სკოლას. დელილი თანამშრომლობდა ქართველ მეცნიერ ვახუშტი ბაგრატიონთან და მის ძმა ბაქართან, აგრეთვე რუსეთში მცხოვრებ და მოღვაწე სხვა ქართველებთან. იხ., Нина Невская. Петербургская астрономическая школа XVIII в. Ленинград, 1984.

⁴ იხ., Марий Броссе. О бумагах астронома Делиля, хранящихся в архиве Императорского Русского Географического Общества. Изв. РГО, кн. 9, 1865, с. 6.

ევროპელ და რუს მეცნიერთა მიერ¹. გარდა საქართველოს ორი ატლასისა (პირველი 1735 წელს დაასრულა², ხოლო მეორე 1745 წლისთვის³), ვახუშტი ბაგრატიონმა შეადგინა რუკები მსოფლიოს ატლასისათვის და ქართულად თარგმნა მსოფლიოს “მოკლე პოლიტიკური გეოგრაფია”⁴.

აქვე გვსურს აღვნიშნოთ, რომ ამავე საუკუნეში ჩამოყალიბდა ქართული მწერლობის მოგზაურულ თხზულებათა ჟანრი, რომელიც ცნობილია, როგორც “მიმოსვლანი”⁵.

XVIII საუკუნის ყველაზე მნიშვნელოვან ევროპელ კარტოგრაფებს შორის განსაკუთრებით შეგვიძლია გამოვყოთ პიტერ ვან დერ აა (Pieter van der Aa), ძმები გიომ (Guillaume) და ჟოზეფ-ნიკოლა (Joseph-Nicolas) დელილები (Delisle), დიდიე რობერტ დე ვოგონდი (Didier Robert de Vaugondy), ჰენრი ჩატელანი (Henry Châtelain), ჟან კოვენსი (Jean Covens), კორნელ მორტიე (Corneille Mortier), რიგობერტ ბონი (Rigobert Bonne), ემანუელ ბოუენი (Emanuel Bowen).

მოკლედ შევხებით XVI-XVIII საუკუნეების რუკების დამზადების ტექნოლოგიას: რუკის შედგენის შემდგომ მისი ტირაჟირება ხდებოდა გრავირების მეთოდით. გრავიურა მზადდებოდა ან თვითონ რუკის შემდგენლის, ან სხვა პიროვნების – პროფესიონალი გრავიორის მიერ. გრავიორი ან კარტოგრაფი მყარი მასალის ფირფიტაზე ჭრიდა რუკის სარკისებურ გამოსახულებას, შემდეგ ამ ფირფიტას საღებავით ფარავდა და ანაბეჭდი გადაჰქონდა ქაღალდზე. XIV-XV საუკუნეებში ეს მყარი ფირფიტა ხისგან მზადდებოდა და ქაღალდზე ანაბეჭდს ტოვებდა ამოჭრის შედეგად ამობურცული ადგილები. მოგვიანებით დაიწყო სპილენძის ფირფიტების გამოყენება და ანაბეჭდს ამ შემთხვევაში ტოვებდა ფირფიტაზე ამოკაწრული, ანუ ჩაღრმავებული ადგილები.

¹ იხ., გვ. 26-27.

² ატლასი ინახება საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში.

³ ატლასი ინახება საქართველოს ცენტრალურ საისტორიო არქივში.

⁴ აქვე გვსურს აღვნიშნოთ, რომ მსოფლიოს გეოგრაფიის სახელმძღვანელოს პირველი ქართულენოვანი თარგმანი ეკუთვნის გაბრიელ გელოვანს, რომელზე მუშაობაც მან 1737 წელს დაასრულა.

⁵ ამ ჟანრის თვალსაჩინო ნიმუშებია სულხან-საბა ორბელიანის “მოგზაურობა ევროპაში”, ტიმოთე გაბაშვილის “მოხილუა წმიდათა და სხუთა აღმოსავლეთისა ადგილთა ტიმოთესაგან”, იონა გედევანიშვილის “მიმოსულა, ანუ მგზავრობა იონა რუისის მიტროპოლიტისა”, რაფიელ დანიბეგაშვილის “მოგზაურობა ინდოეთში” და სხვ.

XVI-XVIII საუკუნეების რუკების და ილუსტრაციების აბსოლუტური უმრავლესობა სწორედ ამ მეთოდითაა დამზადებული. მხოლოდ XIX საუკუნიდან დაიწყო გრავირებისათვის რკინის ფირფიტების გამოყენება, რაც შემდგომ ნაწილობრივ შეცვალა ლითოგრაფიის ტექნიკამ. გრავირებით მიღებული ყველა რუკა თავდაპირველად იყო შავ-თეთრი, მათი შეფერადება კი, საჭიროების შემთხვევაში, ხელით ხდებოდა. ფერადი რუკები არსებობს როგორც თანადროული, ასევე გვიანდელი შეფერადებით. თანადროულ შეფერადებაში იგულისხმება რუკის შეფერადება ავტორის მიერ რუკის დაბეჭდვისთანავე.

დღეისათვის შემორჩენილი ძველი რუკების უმეტესობას გვიანდელი შეფერადება აღენიშნება. შეფერადებული რუკები ხშირად მნიშვნელოვნად ცვლის რუკის ორიგინალურ შინაარსს და ისინი წარმოადგენენ ან იმ ეპოქის ისტორიულ რეალობას, როცა მოხდა მათი შეფერადება, ან გამფერადებლის სუბიექტურ ინტერპრეტაციას. სწორედ ამიტომ, ჩვენ უპირატესობას ვანიჭებთ შავ-თეთრ რუკებს ან რუკებს თანადროული შეფერადებით¹.

XIX საუკუნიდან დღემდე კარტოგრაფიამ მნიშვნელოვანი წინსვლა განიცადა, რაც ძირითადად ტექნოლოგიურმა პროგრესმა განაპირობა. გრინვიჩის მერიდიანი კარტოგრაფიულ ორიენტირად მიღებულ იქნა 1884 წელს. 1900-იანი წლებიდან ავიაციის განვითარებამ და აეროფოტოგრაფიამ, ხოლო XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან კოსმოსის ათვისებამ და კვლევის აეროკოსმოსური მეთოდების განვითარებამ შესაძლებელი გახდა დედამიწის ზედაპირის უკეთესი შესწავლა, რამაც ხელი შეუწყო კარტოგრაფიული გამოსახულების სიზუსტის გაუმჯობესებას. XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან კარტოგრაფიაში აქტიურად გამოიყენება კომპიუტერული ტექნოლოგიები და გლობალური სანავიგაციო სატელიტური სისტემები, მაგრამ ეს სხვა თემაა, რომელიც სცილდება ჩვენთვის საინტერესო ეპოქას და მასზე დაწვრილებით არ შევჩერდებით.

¹ თანადროული შეფერადებისათვის დამახასიათებელია მისი თანხვედრა რუკაზე დატანილ კონტურებთან (საზღვრის ხაზებთან) და ავტორისეულ რუკის აღწერასთან (ასეთის არსებობის შემთხვევაში); უმეტესად გამოყენებულია ყვითელი, ვარდისფერი და მწვანე საღებავი.

საქართველო ერთიანი სამეფოს დაშლიდან სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვამდე (ისტორიული ვითარების მოკლე მიმოხილვა)

1453 წელს ოსმალეთის იმპერიამ¹ საბოლოოდ გაანადგურა უძველესი ქრისტიანული ცივილიზაციის და კულტურის კერა – ბიზანტიის იმპერია, ხოლო რამდენიმე წლის შემდეგ კი საქართველოს მეზობელი და მოკავშირე სახელმწიფო – ტრაპიზონის იმპერიაც დაიპყრო. საქართველო იზოლირებული აღმოჩნდა ევროპისგან, სადაც ამ დროს ინტენსიურად მიმდინარეობდა ბურჟუაზიული კლასის ფორმირება და კულტურული აღმავლობის პროცესი.

შექმნილმა საგარეო პოლიტიკურმა მდგომარეობამ და შიდა სოციალურ-ეკონომიკურმა ვითარებამ საქართველოს სამეფოს დანაწევრება განაპირობა – ერთ დროს ძლიერი, ცენტრალიზებული მონარქიის ადგილას წარმოიქმნა კახეთის, ქართლის, იმერეთის სამეფოები და სამცხის სამთავრო (სათაბაგო). იმერეთის სამეფოში ჩამოყალიბდა ოდიშის (სამეგრელოს)² და გურიის სამთავროები, რომლებიც თავდაპირველად იმერეთის მეფის ვასალები იყვნენ, მოგვიანებით კი ეს დამოკიდებულება მხოლოდ ნომინალური გახდა. საქართველოს ერთიანი სამეფოს მემკვიდრე სამეფოებს კვლავ ბაგრატიონთა დინასტიის წარმომადგენლები ედგნენ სათავეში. როგორც თბილისში, ასევე ქუთაისში მყოფი მეფეები ატარებდნენ მეფეთ მეფის ტიტულს და თავს ერთიანი საქართველოს მონარქთა სამართალ-მემკვიდრედ მიიჩნევდნენ. მათ (ისევე როგორც კახეთის მეფეს) გააჩნდათ ამბიცია, ერთიანი სამეფო საკუთარი მმართველობის ქვეშ ადევინათ, რაც განაპირობებდა დაპირისპირებას და პირველობისთვის ბრძოლას. ეს პროცესები უარყოფითად აისახებოდა როგორც საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ, ასევე პოლიტიკურ მდგომარეობაზე და მას გარეშე მტრებთან წინააღმდეგობის სათანადოდ გაწევის უნარს უკარგავდა.

¹ ოსმალეთის იმპერია XIV საუკუნის დასაწყისიდან 1923 წლამდე არსებობდა. სახელწოდება მან მიიღო იმპერიის დამაარსებლის – ოსმან I-ის გამო. XVI-XVII საუკუნეებში მისი ტერიტორია მოიცავდა ანატოლიას, ახლო აღმოსავლეთს, ჩრდ. აფრიკის, სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის და კავკასიის ნაწილს. ევროპულ წყაროებში ოსმალეთის იმპერია იწოდება როგორც თურქეთის ან ოტომანის (ოტომანთა) იმპერია (სახელწოდება "ოტომანი" სიტყვა "ოსმანიდან" მომდინარეობს). 1923 წელს ამ იმპერიის ძირითად ნაწილს ოფიციალურად ეწოდა "თურქეთის რესპუბლიკა".

² თავდაპირველად, ოდიშის სამთავრო მოიცავდა როგორც აფხაზეთის, ასევე სვანეთის ტერიტორიებს.

XV საუკუნის ბოლოს ოსმალეთის წინააღმდეგ ევროპული სახელმწიფოების კოალიციის შექმნის მცდელობა, რომელში მონაწილეობას საქართველოც აპირებდა, მარცხით დასრულდა.

XVI საუკუნიდან სეფიანთა დინასტიის მმართველობის ქვეშ გაძლიერებული სპარსეთი¹, ისევე, როგორც ოსმალეთის იმპერია, ინტენსიურ დაპყრობით კამპანიას აწარმოებდა საქართველოს წინააღმდეგ. მიუხედავად ქართველთა მედგარი წინააღმდეგობისა, ხდებოდა ქართული ტერიტორიების მიტაცება, რაც თავდაპირველად ოსმალეთის მიერ სამცხე-საათაბაგოს თანდათანობით დაპყრობით, ხოლო სპარსეთის მიერ აღმოსავლეთ კახეთის (საინგილოს) პროვინცია წახურის მიტაცებით გამოიხატა. ქართლ-კახეთმა გამოუსწორებელი ზარალი განიცადა შაჰ აბას I-ის შემოსევების დროს, რომელთა შედეგადაც დაინგრა ქალაქები და სოფლები, განადგურდა მოსახლეობა, მნიშვნელოვანი ნაწილი კი სპარსეთში იქნა გადასახლებული.

საქართველოს გაერთიანების მთავარ დამაბრკოლებელ გარემოებად იქცა სპარსეთსა და ოსმალეთს შორის 1555 წელს ამასიაში დადებული ზავი, რომლის განახლებაც 1639 წელს ზოჰაბში მოხდა. მის შედეგად აღმოსავლეთი საქართველო სპარსეთის, ხოლო დასავლეთი საქართველო კი ოსმალეთის გავლენის ქვეშ მოექცა. მიუხედავად ხელის შემშლელი გარეგანი ფაქტორების არსებობისა, საქართველოს გაერთიანების იდეა მუდმივად არსებობდა, მუდმივად იყო ამის მცდელობაც, თუმცა შედეგი მხოლოდ ეპიზოდურ ხასიათს ატარებდა. უფრო ხშირად ხერხდებოდა ქართლის და კახეთის სამეფოების გაერთიანება² (თეიმურაზ I-ის, როსტომის, ვახტანგ V-ის, ერეკლე II-ის დროს), თუმცა იყო დასავლეთ საქართველოს აღმოსავლეთთან გაერთიანების ფაქტიც. კერძოდ, ვახტანგ V-ის დროს ქართლ-კახეთის სამეფომ შეიერთა იმერეთიც. ხშირად ერთი და იგივე პიროვნება მეფობდა სხვადასხვა სამეფოში სხვადასხვა დროს. მაგალითად, ერეკლე I (ჯერ ქართლის და შემდეგ კახეთის მეფე), თეიმურაზ II (ჯერ კახეთის და შემდეგ ქართლის მეფე), არჩილი (დროგამოშვებით იმერეთისა და კახეთის მეფე).

¹ 1935 წელს სპარსეთის სახელმწიფოს ოფიციალურად ეწოდა ირანი.

² XVI-XVIII საუკუნეების ევროპული რუკების უმეტესობაზე ქართლი და კახეთი წარმოდგენილია ერთ სუბიექტად და, როგორც საქართველოს ერთიანი სამეფოს სამართალმემკვიდრე, ხშირად მოიხსენიება როგორც “საქართველოს სამეფო” ან “საკუთრივ საქართველო” (Georgia propria).

XVII საუკუნეში ქართლისა და კახეთის ტახტზე მეფეების დამტკიცების უფლება სპარსეთის შაჰებმა მოიპოვეს, რაც XVIII საუკუნის შუახანებამდე გრძელდებოდა. შაჰის მიერ დამტკიცებული მეფე როსტომი (მეფობდა 1632-1658 წლებში) იყო ქართლის ბაგრატიონთა ძირითადი შტოს უკანასკნელი წარმომადგენელი, რომლის შემდგომაც მეფობა მუხრანელმა ბაგრატიონებმა განაგრძეს XVIII საუკუნის ოციანი წლების მიწურულამდე. ეს პერიოდი აღმოსავლეთ საქართველოში აღინიშნა ეკონომიკური ზრდითა და მშვიდობიანობით, თუმცა ქართული ჯარი ინტენსიურად მონაწილეობდა სპარსეთის ცალკეულ საომარ კამპანიებში.

დასავლეთ საქართველოში ტახტისათვის ბრძოლამ განსაკუთრებული მასშტაბები შეიძინა, რამაც იმერეთის მეფის გავლენის შესუსტება გამოიწვია მის ვასალ მთავრებზე.

XVII საუკუნის პირველ ნახევარში სამეგრელოს მთავარმა ლევან II დადიანმა (დედით კახმა ბაგრატიონმა) მთელი დასავლეთ საქართველოს ფაქტობრივი მმართველის სტატუსი მოიპოვა, თუმცა ქუთაისი ვერ დაიკავა და იმერეთის მეფედ ვერ ეკურთხა. ეს პატივი მცირე დროით ერგოთ სამეგრელოს მთავარს – ვამეყს, გურიის მთავარებს გიორგის და მამიას, ასევე იმერეთის თავად გიორგი აბაშიძეს. აღსანიშნავია, რომ ქუთაისის, როგორც ერთიანი საქართველოს სატახტო ქალაქის დაკავებისას ეს პიროვნებები, ისევე, როგორც იმერეთის კანონიერი მეფეები, თავს სრულიად საქართველოს მეფეებად აცხადებდნენ¹.

ქართლისა და კახეთის მეფეების – თეიმურაზ II-ის და ერეკლე II-ის ქრისტიანული წესით მეფეებად კურთხევა 1745 წელს და ამ ორი სამეფოს გაერთიანება უმნიშვნელოვანესი მოვლენა იყო ქართული სახელმწიფოებრიობის ისტორიაში, რასაც სამხრეთ კავკასიაში საქართველოს (ქართლ-კახეთის სამეფოს სახით) რეგიონული ჰეგემონის ფუნქციის აღდგენა მოჰყვა.

XV-XVIII საუკუნეებში ქართველი მეფეები ამაოდ ცდილობდნენ მოკავშირეების პონას ევროპაში (საქართველოს ერთიანი სამეფოს დაშლის

¹ ამ მხრივ საინტერესოა იმერეთში გამეფებული ვამეყ დადიანის მიერ ბიჭვინთის ტაძრისადმი გაცემული შეწირულობის სიგელი (დაახლ. 1660 წ.), რომელშიც ის თავის თავს ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერის, ოსეთისა და დვალეთის, სვანეთისა და ყაბარდოს, ჯიქეთისა და აფხაზეთის, ოდიშისა და გურიის, სრულიად საქართველოს მპყრობელ, დიდ მეფეთ მეფედ და ხელმწიფედ აცხადებს (იხ., სარგის კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წიგნი I. ტფ., 1921, გვ. 67.).

შემდეგ პირველი ასეთი ელჩობა დასავლეთ ევროპაში ქართლის მეფე კონსტანტინე II-ის მიერ იქნა მოწყობილი 1495 წელს), თუმცა ზოგჯერ საკმაოდ ეფექტურად იყენებდნენ სპარსეთ-ოსმალეთის დაპირისპირებას ქვეყნის ინტერესების სასარგებლოდ (მაგალითად, მეფე სვიმონ I-ის სამხედრო კამპანია ოსმალეთის წინააღმდეგ).

XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან გაძლიერდა რუსეთის ინტერესები კავკასიის, კერძოდ საქართველოს მიმართ. ქართველმა მეფეებმა სცადეს რუსეთის სამხედრო პოტენციალის გამოყენება თავიანთი ქვეყნის უსაფრთხოების უზრუნველყოფისა და დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნების მიზნით. თუმცა, მათი იმედების საპირისპიროდ, რუსეთმა ცალმხრივად დაარღვია 1783 წელს ქართლ-კახეთის სამეფოსთან დადებული მფარველობითი ხელშეკრულება (გეორგიევსკის ტრაქტატი) და XIX საუკუნის დასაწყისში მოახდინა მისი ოკუპაცია, ხოლო მომდევნო პერიოდში კი საქართველოს დანარჩენი სამეფო-სამთავროებიც (იმერეთის სამეფო, სამეგრელოს, აფხაზეთის, გურიისა და სვანეთის სამთავროები) დაიპყრო.

ქართული სახელმწიფოებრიობის მოსპობას ქართველი ერის ჯანსაღი ნაწილი არასდროს შეპყუებია. XIX საუკუნის პირველ ოცწლეულში საქართველოს ცალკეულ მხარეებში არაერთმა სახალხო აჯანყებამ იფეთქა, რომელთა მიზანსაც ქვეყნის სახელმწიფოებრიობისა და ბაგრატიონთა ათასწლოვანი სამეფო დინასტიის აღდგენა წარმოადგენდა. მათგან თავისი მნიშვნელობით გამოირჩეოდა 1812 წლის კახეთის სახალხო აჯანყება, რომელიც ქართლის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილსაც მოედო. აჯანყებაში მისი დაწყებისთანავე ჩაება ერეკლე II-ის შვილიშვილის შვილი გრიგოლ იოანეს ძე ბაგრატიონი (1789-1830)¹. ამ აჯანყების სისხლში ჩახშობის შემდეგ აღმოსავლეთ საქართველოში მსგავსი მასშტაბის შეიარაღებული გამოსვლა აღარ მომხდარა.

1819-1820 წლებში იმერეთშიც მოხდა მძლავრი სახალხო აჯანყება, რომელიც ასევე სისხლში ჩაახშვეს.

¹ აჯანყებულებმა გრიგოლ ბატონიშვილი თავიანთ წინამძღოლად და ქართლ-კახეთის მეფედ გამოაცხადეს. გრიგოლ I ქართლ-კახეთის მნიშვნელოვან ნაწილში 1812 წლის თებერვალ-მარტში ორ კვირაზე მეტხანს მეფობდა. ეკლესიებში მის, როგორც მეფის სახელზე, წირვა-ლოცვას აღავლენდნენ. იხ., ნიკო ჯავახიშვილი. გრიგოლ I – უკანასკნელი ქართველი მეფე. თბ., 2008, გვ. 23-53.

1832 წელს საქართველოში დააპატიმრეს ანტირუსული შეთქმულების მოთავენი, რომლებიც თავიანთ მიზნად ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენას ისახავდნენ.

XIX საუკუნის პირველი მესამედის შემდეგ საქართველოში შეწყდა ქართველ მამულიშვილთა ღია ბრძოლა დამპყრობელთა წინააღმდეგ. მიუხედავად ამისა, ქვეყნის სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის ბრძოლა არ შეწყვეტილა... ილია ჭავჭავაძის და მის თანამოაზრეთა მიერ წარმოებული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი და საგანმანათლებლო მოღვაწეობა დაუპირისპირდა რუსეთის იმპერიის რუსიფიკაციის პოლიტიკას, ქართველ ხალხში გამოაცოცხლა ეროვნული თვითშეგნების, დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის იდეები, რაც 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნით დაგვირგვინდა.

ფიქრობთ, საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ XIX საუკუნის ორმოციან წლებამდე გამოცემულ ევროპულ რუკებზე ჯერ კიდევ ფიგურირებს სახელწოდება საქართველო (Georgia), რომელიც შემდეგ თანდათანობით ქრება და მის ადგილს იკავებს ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიები¹, ხოლო მთლიანად რეგიონის აღსანიშნავად მკვიდრდება ტერმინი კავკასია.

XVI-XVIII საუკუნეების ევროპული კარტოგრაფია საქართველოსთან მიმართებაში

რუკების შედგენისას კარტოგრაფები ძირითადად სხვა კარტოგრაფების მიერ ადრე შედგენილ რუკებს იყენებდნენ, აზუსტებდნენ გეოგრაფიულ მონაცემებს და ამდიდრებდნენ მათ ახალი ინფორმაციით, რომელსაც მოიპოვებდნენ მოგზაურები, ვაჭრები, ელჩები, კათოლიკე მისიონერები და სხვა პიროვნებები. კარტოგრაფიული პროდუქცია დაგროვილი ინფორმაციის ერთგვარი სინთეზი იყო, ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ დღეისათვის, მათი, როგორც საისტორიო წყაროების უტყუარობის ხარისხი უფრო მაღალია, ვიდრე ცალკე აღებული

¹ ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიები შეიქმნა 1846 წელს, მანამდე არსებული საქართველო-იმერეთის გუბერნიის (Грузино-Имеретинская губерния) ტერიტორიაზე.

წერილობითი წყაროებისა ამა თუ იმ ქვეყნის შესახებ. საქართველოზე ევროპაში ინფორმაციის წყაროს წარმოადგენდნენ, ერთი მხრივ, ევროპაში მოღვაწე ქართველები, მეორე მხრივ, ის პირები, რომლებმაც საქართველოში (ან მის მეზობელ ქვეყნებში) იმოგზაურეს ან ცხოვრობდნენ იქ გარკვეული დროის მანძილზე, სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ კი თავიანთი ჩანაწერები ხელმისაწვდომი გახადეს სამეცნიერო და ფართო საზოგადოებისათვის. ამ საქმეში პიონერებად შეგვიძლია მივიჩნიოთ XIII-XIV საუკუნეების მოგზაურები ვილემ რუბრუკი (Willielmus de Rubruquis) და მარკო პოლო (Marco Polo).

XIII საუკუნიდან ევროპელთა ვიზიტები და მოღვაწეობა საქართველოში უფრო ინტენსიური გახდა, რაც უკავშირდებოდა გენუელთა და ვენეციელთა სავაჭრო კაპიტალის დამკვიდრებას საქართველოს შავიზღვისპირეთში და კათოლიკური მისიების მოღვაწეობას. პირველი კათოლიკური მისიონის დაფუძნება საქართველოში რუსუდან დედოფლის მეფობის ხანას (1223 – 1142) უკავშირდება.

XV საუკუნეში საქართველოში იმოგზაურეს ვენეციელმა დიპლომატებმა – იოსაფატ ბარბარომ (Josaphat Barbaro)¹, ამბროჯო კონტარინიმ (Ambrogio Contarini)² და კატერინო ძენომ (Caterino Zeno)³, რომლებმაც ძალზედ საინტერესო ცნობები დატოვეს საქართველოს შესახებ.

XVII საუკუნეში ახალი შემართებით განახლდა კათოლიკეთა სამისიონერო საქმიანობა საქართველოში, რასაც რომში არსებული კათოლიკური რელიგიის გამავრცელებელი სპეციალური ორგანიზაცია – "პროპაგანდა ფიდელე" წარმართავდა. პაპ ურბან VIII-ის დროს საქართველოში სამისიონერო მოღვაწეობა დაეგალა თეათინელთა ორდენს, რომელთა წარმომადგენლებიც აქ უკვე 1626 წელს

¹ ბარბაროს "მოგზაურობა" პირველად გამოიცა ვენეციელი მანუციოს (Manuzio) კრებულში 1541 წელს, მეორედ – 1543 წელს: *Viaggi fatti da Venetia alle Tana in Persia, India et in Constantinopoli; con la descriptione di Citta, Loughi, Siti, Costumi et della Porto del Gran Turco*. Venezia, 1543.

² კონტარინის "მოგზაურობა" პირველად გამოიცა ვენეციაში 1487 წელს: *Viaggio di Messer Ambrosio Contarini, ambasciatore di Venezia ad Ussun-cassan Re di Persia; per Annibale Fosco parmigiano*. Venezia, 1487.

³ კატერინო ძენოს მოგზაურობის ჩანაწერები გამოიცა ვენეციაში 1568 წელს: *Dei commentarii del viaggio in Persia di M. Caterino Zeno*. Venetia, 1568.

გამოჩნდნენ¹. ქართველი მეფეები და მთავრები, რომლებიც ოსმალეთის და სპარსეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად მოკავშირეებს ეძებდნენ, კათოლიკე მისიონერებს დასავლეთ ევროპასთან კავშირის დამყარების ხელსაყრელ საშუალებად განიხილავდნენ და ხელს არ უშლიდნენ, მეტწილად კი ხელსაც უწყობდნენ მათ საქმიანობას საქართველოში. კათოლიკე მისიონერები ღრმად განსწავლული და საქმისათვის თავდადებული ადამიანები იყვნენ, რომლებიც უანგაროდ ეხმარებოდნენ ადგილობრივ მოსახლეობას, რის გამოც ქართველთა სიყვარული და პატივისცემა დაიმსახურეს. თუმცა, აქვე გვსურს აღვნიშნოთ, რომ მათი რელაციები საქართველოს სოციალური, პოლიტიკური და რელიგიური მდგომარეობის შესახებ ხშირად მეტად დრამატიზებული იყო, რათა უკეთ წარმოეჩინათ თავიანთი როლი ამ ქვეყანაში და ხაზი გაესვათ საკუთარი დამსახურებისათვის პაპის წინაშე².

იმ ევროპელთაგან, რომლებიც იმყოფებოდნენ საქართველოში (ან მის მეზობელ ქვეყნებში), განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს პიეტრო დელა ვალეს (Pietro della Valle)³, დონ პიეტრო ავიტაბილეს (Don Pietro Avitabile)⁴, პაოლო მარია ჩიტადინი და ფაენცას (Paolo Maria Cittadini da Faenza)⁵, ფრანცისკო-მარია მაჯოს (Francisco-Maria Maggio)⁶, ჯოვანი და ლუკას (Giovanni da Lucca)⁷, ჟან

¹ საქართველოს თეათინელთა მისიონის პირველი პრეფექტი (წინამძღვარი) იყო დონ პიეტრო ავიტაბილე. 1661 წლიდან სამისიონერო საქმიანობა საქართველოში ძირითადად კაპუცინელთა ორდენის წარმომადგენლებმა განაგრძეს.

² კათოლიკე მისიონერთა საქართველოში მოღვაწეობის შესახებ იხ., მიხეილ თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის. ტფ., 1902.

³ პიეტრო დელა ვალეს ცნობები საქართველოს შესახებ გამოიცა რომში 1658 წელს: *Viaggi di Pietro Della Valle, Parte II. Roma, 1658.* იხ., თამაზ ნატროშვილი. მოყვასი შორეული რომიდან. თბ., 2004.

⁴ დონ პიეტრო ავიტაბილეს რელაციები საქართველოს შესახებ ინახება ვატიკანის არქივში. იხ., დონ პიეტრო ავიტაბილე. ცნობები საქართველოზე (XVII ს.). თბ., 1977.

⁵ ფაენცას ცნობები საქართველოს შესახებ გამოიცა ნეაპოლში 1621 წელს: *Sincera relatione de regni della Georgia del R. P. Maestro F. Paolo Maria Cittadini da Faenza del `Ordine de predicatori, Vicario Generale in tutti li regni della Persia, et l'una et l'altra Armenia, in Napoli, 1621.* ეს იყო უშუალოდ საქართველოსადმი მიძღვნილი სტამბურად დაბეჭდილი პირველი ბროშურა.

⁶ ფრანცისკო-მარია მაჯო იყო ავტორი ქართული გრამატიკისა, რომელიც გამოიცა რომში 1643 წელს.

⁷ ჯოვანი და ლუკას ცნობები საქართველოს შესახებ პირველად გამოიცა ~1707 წელს ფრანგულ ენაზე ი. ტევენოს მიერ: *Relation de Tatares percopites et nogais, des circassiens, Mingreliens at Georgiens, par Jean Lucca, religieux de l'orde St. Dominique.*

ბატისტ ტავერნიეს (Jean Baptiste Tavernier)¹, ღონ კრისტოფორო დე კასტელის (Don Christoforo De Castelli)², ჟან შარდენის (Jean Chardin)³, ღონ ჯუზეპე ჯუდიჩეს (Don Giuseppe Gudicce)⁴, ჯუზეპე მარია ჰამპის (Giuseppe Maria Zampi), ჯოზეფ პიტონ დე ტურნეფორის (Joseph Pitton de Tournefort)⁵, იოჰან ანტონ გიულდენშტედტის (Iohann Anton Guldenstaedt)⁶ ცნობები საქართველოს შესახებ⁷.

კარტოგრაფიული თვალსაზრისით განსაკუთრებით აღსანიშნავია იტალიელი მისიონერის, არქანჯელო ლამბერტის (Archangelo Lamberti) მოღვაწეობა, რომელმაც საქართველოში თითქმის ოცწლიანი სამისიონერო საქმიანობის პერიოდში შეადგინა და 1654 წელს ნეაპოლში გამოსცა კოლხეთის რუკა (Totius Colchidis...)⁸ სამეგრელოს აღწერასთან ერთად⁹. აღნიშნული რუკა მოგვიანებით

¹ ჟან ბატისტ ტავერნიეს მოგზაურობის ჩანაწერები პირველად გამოიცა პარიზში 1675-1676 წლებში და იმთავითვე მიიპყრო საზოგადოების ყურადღება. ტავერნიეს საქართველოში არ უმოგზაურია, თუმცა მისი ჩანაწერები მოიცავს საქართველოს აღწერასაც. იხ., ჟან ბატისტ ტავერნიე. დიდი სენიორის სამეფო კარის ახალი აღწერა. ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო კარლო გურულმა. თბ., 1974.

² იხ., ღონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ. თბ., 1976.

³ ჟან შარდენის წიგნის პირველი ნაწილი მისი მოგზაურობის შესახებ გამოიცა ამსტერდამში 1686 წელს, სრული ვარიანტი კი 1711 წელს: Voyages de monsieur le chevalier Chardin en Perse et autres lieux de l'Orient, Amsterdam, 1711. იხ., ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში. თბ., 1975.

⁴ ჟუზეპე ჯუდიჩეს ცნობები საქართველოს შესახებ თავის დროზე არ ყოფილა გამოქვეყნებული მისი მოულოდნელი გარდაცვალების გამო. ვატიკანის ხელნაწერთა არქივში დაცული წერილები სრული სახით ქართულად გამოიცა 1964 წელს. იხ., ღონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი. წერილები საქართველოზე. თბ., 1964.

⁵ ჟოზეფ ტურნეფორის წიგნი მისი მოგზაურობის შესახებ, რომელიც საქართველოსაც მოიცავს, პირველად გამოიცა პარიზში 1717 წელს: Joseph Pitton de Tournefort, Relation d'un voyage du Levant, fait par ordre du Roi, contenant l'Histoire ancienne & moderne de plusieurs Isles de l'Archipel, de Constantinople, des cotes de la Mer Noire, de l'Armenie, de la Georgie, des frontieres de Perse & de l'Asie Mineure... A Paris, MDCCXVII. იხ., ჟოზეფ პიტონ დე ტურნეფორი. მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში. თბ., 1988.

⁶ იხ., გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. თბ., 1962-1964.

⁷ XIII-XVIII საუკუნეებში კავკასიაში მოგზაური ევროპელების (რუსების ჩათვლით) ქრონოლოგიური ცხრილი მოყვანილია წიგნში: Михаил Полиевктов. Европейские путешественники XIII-XVIII вв. по Кавказу. Тифлис, 1935. с. 215.

⁸ Totius Colchidis, hodie Mengrelliæ a corace amne ad phasim usque descriptio.

⁹ Relazione della Colchide hoggi detta Mengrellia, nella quale si tratta dell' Origine. Costumi e Così naturali di quei Paesi. Del P. D. Archangelo Lamberti, Clierico Regolare, Missionario in quelle Parti. All'III^{mo} e Reu^{mo} Sig^{re}-Monsignor Dionigio Massari, Segretario

რედაქტირებული და გამოცემულ იქნა ფრანგი კარტოგრაფის – მელქისედეკ ტევენოს (Melchisedech Thevenot) მიერ¹.

განსაკუთრებულ აღნიშვნას იმსახურებს ფრანგი კარტოგრაფის, გიომ დელილის (Guillaume Delisle) მიერ 1723 წელს პარიზში გამოცემული კასპიის ზღვის მიმდებარე ქვეყნების რუკა, რომელიც ეფუძნება სულხან-საბა ორბელიანის კარტოგრაფიულ მასალებს², რაც აღნიშნულია რუკის სათაურში: "...შედგენილია მეფის განკარგულებით ქართველი თავადის სულხან-საბას (Soskam-Sabbas) ხელნაწერი მასალების მიხედვით, აგრეთვე სპარსეთის საელჩოს ელჩების კრუზიუსის, ზურაბეკისა და ფაბრიციუსის მიერ..."¹ ეს რუკა შემდგომ ამსტერდამშიც გამოიცა კოვენსის და მორტიეს (J. Covens, C. Mortier) მიერ.

სიზუსტის და დეტალიზაციის თვალსაზრისით, განსაკუთრებულ ჯგუფს ქმნის ის ევროპული რუკები, რომლებიც ვახუშტი ბაგრატიონის მიერ შედგენილ საქართველოს რუკებს ეფუძნება. პირველ რიგში ესენია ჟოზეფ-ნიკოლა დელილის მიერ 1766 წელს პარიზში (Joseph-Nicolas Delisle, Carte Generale de la Georgie et de l'Armenie)³ და პაოლო სანტინის (Paolo Santini) მიერ 1775-1779 წლებში ვენეციაში გამოცემული საქართველოს რუკები.

გარდა ვახუშტის რუკებისა და ტფილისის გეგმისა, პეტერბურგში მოღვაწეობისას ჟოზეფ-ნიკოლა დელილმა აგრეთვე გადაიღო ტიმოთე გაბაშვილის

della Sacra Congregatione de Propag. Fide. In Napoli, 1654. იხ., არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა. თბ., 1938. აგრეთვე, ჟურნალი "არტანუჯი", №10, თბ., 2000. გვ. 73.

¹ Melchisedech Thevenot. "Carte de la Colchide, appellee Maintenant Mengrelie, et par ceux du Pays, Odisci". Relations de Divers Voyages Curieux. Paris, 1663.

² სულხან-საბა ორბელიანმა დიპლომატიური მისიით ევროპაში იმოგზაურა 1713-1716 წლებში. 1714 წელს ის შეხვდა ლუდოვიკო XIV-ეს და გადასცა ვახტანგ VI-ის წერილი და ალბათ ის რუკა, რომელიც შემდგომ დელილმა გამოაქვეყნა შევესებული სახით. იხ., Иракли Матурели. Материалы по грузинской картографии первой половины XVIII века. Тбилиси, 1961, с. 8. აგრეთვე, გრიგოლ ზარდალიშვილი. "სულხან-საბა ორბელიანის რუკა", ჟურნალი "დროშა". №1, თბ., 1951.

³ ეს რუკა არის ვახუშტის 1735 წლის ატლასის საქართველოს სამეფოს ("სამეფოსა ყოვლისა საქართველოსი") რუკის ზუსტი ასლი, სადაც ქართული წარწერები შეცვლილია ლათინური ასოების ქართული ტრანსკრიფციით. აღნიშნული რუკა წარმოდგენილია უილიამ ალენის წიგნში "რუსეთის ელჩობა საქართველოში, 1589-1605 წლები", კემბრიჯი, 1970 (Russian Embassies to the Georgian kings (1589-1605), volume 1. Edited by W.E.D. Allen. Cambridge, Hakluyt Society, 1970). იხ. აგრეთვე, ირაკლი მათურელი. ვახუშტი ბაგრატიონის კარტოგრაფიული მემკვიდრეობა. თბ., 1990.

მიერ შედგენილი იმერეთის რუკის (Partie de la Géorgie)¹ და კახეთის რუკის (Province de Kakéti/Kakhétie)² ასლი, რომლის ავტორიც, სავარაუდოდ, იყო როსებ გიორგის ძე ბაგრატიონი³. ვახუშტის კარტოგრაფიულ მემკვიდრეობას აგრეთვე შეგვიძლია მივაკუთვნოთ იოჰან ანტონ გიულდენშტედტის მიერ შედგენილი კავკასიის რუკა⁴ და რუსი ავტორების – სტეფან ბურნაშევის (Степан Данилович Бурнашев)⁵ და ალექსანდრე სუხოტინის (Алексей Николаевич Сухотин) რუკები.

საქართველოს შესახებ ინფორმაციის მოპოვება კარტოგრაფებს მისი მეზობელი სახელმწიფოების საშუალებითაც შეეძლოთ, მით უმეტეს, თუ ეს ეხებოდა საქართველოსა და ამ სახელმწიფოებს შორის არსებული საზღვრების დადგენის საკითხს. ოსმალეთის და სპარსეთის იმპერიების პოლიტიკური ვითარება ევროპელთათვის განსაკუთრებული ინტერესის საგანს წარმოადგენდა და იმ ინტენსიური ურთიერთობების გათვალისწინებით, რომელიც ევროპის წამყვან სახელმწიფოებს ამ ქვეყნებთან ჰქონდათ⁶, ევროპული რუკები შეგვიძლია საკმაოდ მნიშვნელოვან ფაქტობრივ მასალად მივიჩნიოთ.

XVI–XVIII საუკუნეებში კარტოგრაფიის განვითარებაზე გავლენა იქონია რენესანსის, გეოგრაფიული აღმოჩენებისა და სამეცნიერო განვითარების ეტაპებმა. ამ პერიოდში შექმნილი რუკები მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისგან: მათი ნაწილი ასახავს ანტიკურ სამყაროს. ეფუძნება რა პტოლემეს რუკებს,

¹ “საქართველოს ნაწილი, შედგენილი არქივისკოპოსის მიერ, დაწერილი ქართულ და რუსულ ენებზე” (Partie de la Géorgie faite par un archevêque, écrite en géorgien et en russe).

² იხ., Par M. Albert Isnard. Joseph-Nicolas Delisle, sa, biographie et sa collection de cartes géographiques à la Bibliothèque nationale. Paris, 1915, p. 142.

³ პეტერბურგის გეოგრაფიული დეპარტამენტის პროტოკოლში (Protocole du bureau de Geographie) არის ჩანაწერი, რომ 1740 წლის 22 თებერვალს ჟოზეფ-ნიკოლა დელილს ესტუმრა კახელი თავადი “ჟოზეფ გეგოროვიჩი”, რომელიც ითხოვდა მის მიერ ადრე შედგენილი კახეთის რუკის უკან დაბრუნებას. ისტორიკოს ფრიდონ სიხარულიძის თანახმად, ეს პიროვნება როსებ გიორგის ძე ბაგრატიონი უნდა იყოს. იხ., რაულ ჩაგუნავა. ვახტანგ ბაგრატიონის საბუნებისმეტყველო-სამეცნიერო მოღვაწეობა (საბუნებისმეტყველო დარგები და ტექნიკა). თბ., 1990, გვ. 193. აგრეთვე, Нина Невская. Петербургская астрономическая школа XVIII в. Ленинград, 1984, с. 102.

⁴ იხ., ვახტანგ გამრეკელი. საქართველოს 1772 წლის რუკა, თბ., 1964.

⁵ Степан Бурнашев. Картина Грузии, или Описание политического состояния царств карталинского и кахетинского. Курск, 1793.

⁶ ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით აღსანიშნავია ფრანგების მჭიდრო დიპლომატიური ურთიერთობები ოსმალეთის იმპერიასთან და იტალიელების (კერძოდ ვენეციელების) სავაჭრო-პოლიტიკური ინტერესები სპარსეთში.

საქართველო აქ წარმოდგენილია კოლხეთ-იბერიის სახით. ასეთი რუკების საუკეთესო მაგალითებს წარმოადგენს გერჰარდ მერკატორის, აბრაჰამ ორტელიუსის, ჯოვანი ანტონიო მაგინის, სებასტიან მიუნსტერის რუკები.

მიუხედავად იმისა, რომ კარტოგრაფები ცდილობდნენ “პტოლემეს რუკების” რედაქტირებას და მათ შევსებას როგორც სხვა ანტიკური ხანის ავტორების ცნობებით, ასევე თანამედროვე ინფორმაციით, ხშირად ისინი მაინც არ ასახავდნენ იმ დროის ისტორიულ ვითარებას და შეინიშნებოდა ანაქრონიზმები. XVI–XVIII საუკუნეების საქართველოს ისტორიული სინამდვილის გაცნობისათვის მეტი მნიშვნელობა ენიჭება აღმოჩენების და სამეცნიერო, ანუ “ახალი ეპოქის”, ე.წ. “თანამედროვე” რუკებს, რომელთა მოძიება და შესწავლაც წარმოადგენს ჩვენს მთავარ მიზანს¹. თუმცა, ასეთ რუკებსაც არ გააჩნია თანაბარი ღირებულება თავისი მნიშვნელობით. ცალკე აღებული არც ერთი რუკა არ არის ზუსტი ან ამომწურავი სამეცნიერო თვალსაზრისით, ამიტომ მათი განხილვა განყენებულად, სხვა წყაროებთან შეჯერების გარეშე, შესაძლოა, მცდარი დასკვნების გაკეთების ან ისტორიული სინამდვილის არასწორი ინტერპრეტაციის მიზეზი გახდეს.

რუკები, რომლებშიც ყურადღება ძირითადად საქართველოზეა გამახვილებული, არ არის ბევრი, მათი რაოდენობა ალბათ რამდენიმე ათეულს არ აღემატება. მაგრამ, არსებობს მცირე აზიის, ოსმალეთის იმპერიის, სპარსეთის, შავი ზღვის აუზის რუკები, რომელთა რაოდენობაც ასეულებით განისაზღვრება და ეს რუკები ხშირად საკმაოდ დეტალურ და მნიშვნელოვან ინფორმაციას შეიცავს საქართველოს შესახებ. ნაკლებადაა დეტალიზებული, თუმცა მაინც საკმაოდ დიდ ინტერესს იწვევს ევროპისა და მსოფლიოს რუკებიც, რომლებზეც დაფიქსირებულია იმ ეპოქის ქვეყნები და მათი საზღვრები.

გეოგრაფიული ცოდნის, კარტოგრაფიული ტექნიკისა და გეოდეზიური აზომვების არასრულყოფილების გამო, XVI-XVIII საუკუნეების რუკებს, ბუნებრივია, მრავალი გეოგრაფიულ-ტოპოგრაფიული უზუსტობა და შეცდომა ახასიათებს. ხშირად ეს შეცდომები “ტრადიციულია”, ანუ ერთი კარტოგრაფის მიერ დაშვებულ შეცდომას იმეორებს მისი შემკვიდრე კარტოგრაფი და ასე გრძელდება ათწლეულების და ზოგჯერ მთელი საუკუნის მანძილზე. მაგალითად შეგვიძლია მოვიყვანოთ თბილისის ჩრდილოეთით (ჩრდილო-აღმოსავლეთით)

¹ ასეთი რუკის კარგი ნიმუშია ნიკოლა სანსონის მიერ შედგენილი საქართველოს რუკა (იხ. წყარო 2).

საკმაოდ დიდი ტბის დატანის “ტრადიცია”, რომელიც ძირითადად XVI საუკუნის მეორე ნახევრის და XVII საუკუნის რუკებზე გვხვდება¹ (იხ., ნიკოლა სანსონის რუკა, წყარო 2). სავარაუდოდ, ეს არის სევანის ტბის (გოგჩა) მცდარი ლოკალიზაცია.

რაც შეეხება გეოგრაფიული სახელწოდებების მართლწერას, ხშირია შეცდომები, რომელთა ნაწილიც ასევე “ტრადიციულ” ხასიათს ატარებს. ამ შეცდომათა თავდაპირველი მიზეზი ძირითადად, ალბათ, მაინც ის წერილობითი წყაროები იყო, რომლებსაც კარტოგრაფი ეყრდნობოდა, რადგან წყაროთა ავტორები ხშირად შეცდომით იწერდნენ მათთვის უცხო ენაზე გამოთქმულ ან მხსიერებაში შემორჩენილ გეოგრაფიულ სახელებს. საერთოდ, ქართულ-კავკასიურ ტოპონიმთა ევროპული (ფრანგული, გერმანული, ლათინური და სხვ.) ტრანსლიტერაცია სრულყოფილად ვერ გადმოსცემს ავთენტურ ფორმას. შეცდომათა მიზეზი აგრეთვე იყო გამომცემელთა თვითნებობა და დაუდევრობაც: კარტოგრაფი რუკას თავდაპირველად ხელნაწერის სახით ქმნიდა, ხოლო მისი გადატანა გრავირების ფირფიტაზე არცთუ იშვიათად ხდებოდა სხვა პიროვნების, პროფესიონალი გრავიორის მიერ, რომელიც ხშირად ხელნაწერიდან არასწორად კითხულობდა გარკვეულ ასოებს და ცვლიდა მათ გრაფიკულად მსგავსი სხვა ასოებით, მაგ.: I-T, a-o, G-C. ასევე, ენობრივი ფონეტიკური თავისებურებიდან გამომდინარე, ხდებოდა ასო-ბგერების ჩანაცვლება. ხშირია ასოების გაქრობის, ამოვარდნის შემთხვევებიც. მაგალითისთვის მოგვყავს ყველაზე გავრცელებული შეცდომები: ქალაქ გორის სახელწოდების დამახინჯება შემდეგნაირად – Gori → Cori → Corides → Sorides, ან Gori → Cori → Kori; ქალაქ ფაზისის და მდინარე ფაზისის (რიონის) – Fasso → Asso; კახეთის – Kahet → Cachet → Gaghet; Kacheti → Zacheti, და ა.შ. შედეგად, ხშირად ხდებოდა ისე, რომ ერთი და იგივე გეოგრაფიული ადგილი სხვადასხვა რუკაზე სხვადასხვა სახელით და ზოგჯერ განსხვავებული ლოკალიზაციით ფიქსირდებოდა, რაც შემდეგ სხვა შეცდომების წარმოშობას (მაგ., ადგილთა დუბლირებას) უწყობდა ხელს.

ამ წიგნში წარმოდგენილ წყაროთა აღწერისას, ის ტოპონიმები, რომლებიც იდენტიფიცირებულია ჩვენ მიერ და ეჭვს არ იწვევს, ჯერ მოცემულია

¹ ეს შეცდომა გვხვდება XVIII საუკუნის პირველი ნახევრის რუკებზეც, მაგალითად, გერმანელი კარტოგრაფის, იოჰან ბატისტ ჰომანის (Johann Baptist Homann) მიერ შედგენილ რუკაზე, რომელიც გამოიცა 1720 წელს ნიურნბერგში. აღნიშნული რუკის ერთ-ერთი ეგზემპლარი ინახება საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში.

ქართულად (ქართულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული ფორმით), ხოლო გვერდით, ფრჩხილებში ლათინური ასოებით, ისე, როგორც ორიგინალშია აღნიშნული. იქ, სადაც აუცილებელია, ამოვარდნილი ან მცდარი ასოები ჩვენ მიერ ჩასწორებულია კვადრატული ფრჩხილებით. ის ტოპონიმები, რომელთა იდენტიფიცირებაც ვერ ხერხდება ან საეჭვოა, მოყვანილია მხოლოდ ორიგინალური სახით (ან მის გვერდით სავარაუდო შესატყვისით კითხვის ნიშნით). მათი მეცნიერული კვლევა სამომავლო საქმეა და როგორც საისტორიო გეოგრაფიის, ასევე ენათმეცნიერების სფეროს ეკუთვნის.

რუკები და საისტორიო წყაროები კომენტარებით

ქვემოთ განვიხილავთ რუკებს, ილუსტრაციებს და ცნობებს საქართველოს შესახებ XVI-XVIII საუკუნეების ევროპელი ავტორების იმ ნაბეჭდი გამოცემებიდან, რომლებიც ჩვენთვის დღეისათვის არის ხელმისაწვდომი. აქ წარმოდგენილი ყველა წყაროს ორიგინალი ინახება ავტორის კოლექციაში.

მასალა დალაგებულია ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით; წყაროს სათაურს მოსდევს ბიოგრაფიული ცნობები მისი ავტორის შესახებ¹, შემდგომ კი ცნობები საქართველოს შესახებ (ასეთის არსებობის შემთხვევაში). რუკის (ან ილუსტრაციის) აღწერას, ისევე, როგორც წერილობით წყაროებს, საჭიროებისამებრ თან ერთვის განმარტებები და ისტორიული ვითარების მოკლე მიმოხილვა. რუკების აღწერისას ჩვენ შეგნებულად არ ვულრმავდებით მათი მათემატიკური საფუძვლების ანალიზს, რადგან ეს არ არის ამ ნაშრომის მიზანი.

აქ წარმოდგენილი ყველა რუკის და ილუსტრაციის ორიგინალი შავ-თეთრია, ქალაქი შეიცავს სხვადასხვაგვარ ჭვირნიშანს², შესრულებულია გრავირების მეთოდით და მატრიცად გამოყენებულია სპილენძის ფირფიტა, იმ შემთხვევების გარდა, როდესაც მითითებულია სხვაგვარად.

¹ რუკების შემთხვევაში ავტორად მივიჩნევთ რუკის შემდგენელს (თუ მისი ვინაობა ცნობილია), ხოლო სხვა შემთხვევებში კი წიგნის ავტორს.

² ეს ჭვირნიშნები აღნიშნავს ქალაქის მწარმოებლის სავაჭრო ნიშნებს და მათ არ გააჩნიათ წიგნის კონტექსტის შესაბამისი ინფორმაციული დატვირთვა, ამიტომ მათ აღწერას არ გთავაზობთ.

1. “სპარსეთის ახალი რუკა” (Persia Nova Tabula) ჯაკომო (ჯაკობო) გასტალდის (Giacomo (Jacopo) Gastaldi) წიგნიდან “პტოლემეს გეოგრაფია” (Ptolomeo La Geografia...)¹, გამოცემული ვენეციაში 1548 წელს¹ (იხ. სურ. 1ა, 1ბ).

ჯაკომო გასტალდი დაიბადა დაახლ. 1500 წელს პიემონტში (Piemonte). ის იყო XVI საუკუნის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი იტალიელი კარტოგრაფი, მრავალი რუკის და ატლასის ავტორი. 1540 წლიდან იყო ვენეციის რესპუბლიკის კოსმოგრაფი; მისი პირველი რუკა 1544 წელს გამოიცა. 1548 წელს მან ნიკოლო ბასკარინისთან (Nicolo Bascarini) ერთად გამოისცა სებასტიან მიუნსტერის მიერ 1542 წელს გამოქვეყნებული პტოლემეს გეოგრაფიის რელაქტირებული ვარიანტი, რომელიც შეავსო თანამედროვე რუკებით. გასტალდომ გრავირებისთვის დანერგა სპილენძის ფირფიტების გამოყენების ტექნიკა, რაც მეტი დეტალიზაციის საშუალებას იძლეოდა მანამდე გავრცელებული ხის ფირფიტების ტექნიკასთან შედარებით. გარდაიცვალა 1565 წელს. გასტალდის რუკების ნაწილი თავისი ატლასისთვის გამოიყენა და გამოისცა ჯერომ რუსელიმ (Girolamo Ruscelli) (ამ ატლასში იყო ჩვენ მიერ აქ წარმოდგენილი რუკაც, ოღონდ უფრო გამარტივებული სახით)².

ჯაკომო გასტალდის ეს რუკა საქართველოს ამსახველი ერთ-ერთი უძველესი ნაბეჭდი რუკაა, რომელზეც ასახულია იმ ეპოქის ისტორიული რეალობა, როდესაც ის შეიქმნა (განსხვავებით პტოლემეს “ანტიკური” რუკებისაგან). იმავდროულად, ეს რუკა ინარჩუნებს შუა საუკუნეების კარტოგრაფიისათვის მეტად სიმპტომურ – ბიბლიური ადგილების დატანის ტრადიციას, რისი გამოხატულებაც ამ რუკაზე არარატივს მთაზე მოთავსებული ნოეს კილობანია.

¹ ეს რუკა წარმოდგენილია წიგნში: Persian Gulf, atlas of old and historical maps (3000 B.C. – 2000 A.D.), volume I. Compiled and Edited by the editorial board: Mohammad-Reza Sahab et al., Tehran, 2005, p. 203.

² იხ., Persian Gulf, atlas of old and historical maps (3000 B.C. – 2000 A.D.), volume I. Compiled and Edited by the editorial board: Mohammad-Reza Sahab et al., Tehran, 2005, p. 210.

სურ. 1ა.
ჯაკომო
გასტალდის
რუკა, 1548.
Fig. 1a. The
map by
Giacomo
Gastaldi, 1548.

რუკა დაბეჭდილია ქაღალდზე ზომით 20,5სმ×17სმ. ნაბეჭდი არე მოიცავს 17,2სმ×13სმ-ს. დატანილია გრადუსული (კარტოგრაფიული) ჩარჩო. რუკის სათაური – Persia Nova Tabula მოთავსებულია ზემო არშიაზე.

რუკა სპარსეთზეა ორიენტირებული, მისი ცენტრალური ნაწილი უკავია კასპიის (ბაქოს) ზღვას (Mar di Bachau), რომლის კონფიგურაციაც მეტად არაზუსტია. რუკა აგრეთვე მოიცავს შავი ზღვის (აქ “დიდი ზღვა”, Mar Mazor)¹ ფრაგმენტს და საქართველოს ტერიტორიის უმეტეს ნაწილს. საზღვრები საქართველოს და სპარსეთს შორის, ისევე, როგორც სხვა ქვეყნებს შორის, დატანილი არ არის. დასახლებული პუნქტების აღსანიშნავად ავტორი მხოლოდ ერთი სახის პირობით ნიშანს – ციხესიმაგრის სქემატურ გამოსახულებას

¹ შუა საუკუნეებში ევროპელები (ძირითადად იტალიელები) შავ ზღვას უწოდებდნენ დიდ ზღვას. აქ სიტყვა მაჯორ (Major – დიდი) დაწერილია ვენეციურ დიალექტზე – “მაძორ” (Mazor).

იყენებს, ამიტომ ძნელია გავარჩიოთ, რომელია ქალაქი, დაბა ან უბრალოდ ციხე. რუკაზე რელიეფი მოცემულია პერსპექტიულ-პროფილური გამოსახვის მეთოდით და მცენარეული საფარი ტყეების სახით (ხეების გრაფიკული გამოსახულება), რაც საქართველოს ტერიტორიაზე აღნიშნულია მდინარე რიონის (Fasso) ჩრდილოეთით და მდინარე მტკვრის სამხრეთით (მდინარე მტკვრის სახელწოდება დატანილი არაა, თუმცა ლოკალიზაციის მიხედვით მისი იდენტიფიცირება ეჭვს არ იწვევს). ტოპონიმები მეტწილად დამახინჯებულია, თუმცა უმეტესობის დადგენა შესაძლებელია.

სურ. 1ბ.
ჯაკომო
ვასტალდის
რუკა
(ფრავმენტი),
1548.
Fig. 1b. The
map by
Giacomo
Gastaldi (detail),
1548.

წარწერა “საქართველო” (Giorgia) მოიცავს ამიერკავკასიის ცენტრალურ ნაწილს. ჩრდილო-დასავლეთით განთავსებულია წარწერა “სამეგრელო” (Mengrelia), რომელიც მოიცავს სებასტოპოლს (Sauatopoli)¹, ტამიშს (Tamasa). მდინარე ფაზისის (Fasso) მარჯვენა სანაპიროზე, ზღვისგან საკმაოდ მოშორებით, დატანილია დასახლებული პუნქტი ASSO (ალბათ, უნდა იყოს

Fasso, ანუ ფაზისი), სამხრეთით – პალიასტომი (Paliastoma), რომელიც ფაზისის² ტრადიციულ მდებარეობას შეესაბამება. ზღვიდან რამდენადმე მოშორებით მსხვილი შრიფტით დატანილია LOVATI³, ხოლო მის სამხრეთით – gouea, რაც გურიას, ან გონიოს უნდა აღნიშნავდეს, თუმცა, მდებარეობის მიხედვით, უფრო ბათუმს

¹ სებასტოპოლი (სებასტოპოლისი, სევასტოპოლი), ანტიკურ ხანაში – დიოსკურია, იყო ქალაქი დღევანდელი ქ. სოხუმის ადგილას. ვარაუდობენ, რომ ძველი ქალაქის ტერიტორია ამჟამად ზღვით არის დაფარული. მიჩნეულია, რომ იმ ეპოქაში სებასტოპოლი ცხუმს (სოხუმს) აღნიშნავდა.

² ფაზისი – ისტორიული ქალაქი დღევანდელი ქ. ფოთის ადგილას. ძველი ქალაქის ზუსტი ლოკალიზაცია დადგენილი არ არის.

³ Lovati, ანუ Lonati არის ქ. ბათუმის სახელწოდების ერთ-ერთი ვარიანტი, რაც დაფიქსირებულია ევროპულ წყაროებში.

შეესაბამება (შესაძლოა, ავტორმა აურია ქალაქის (ბათუმი, Lovati) და მხარის (Guria, Gouea) სახელწოდებები)¹.

საქართველოს ტერიტორიაზე აგრეთვე აღნიშნულია ქუთაისი (Cotachis), სკანდა (Se[=c]ander), გორი, ეს უკანასკნელი ორჯერ: პირველად როგორც Gorides და დატანილია მდინარეზე, რომელიც მოხაზულობით და ლოკალიზაციით მტკვარს შეესაბამება, მეორედ – როგორც Gori და დატანილია მდინარეზე, რომელიც, მდებარეობის მიხედვით, არაგვი უნდა იყოს (გარდა ფაზისისა, არც ერთი სხვა მდინარის სახელწოდება საქართველოს ტერიტორიაზე აღნიშნული არ არის). Gori შესაძლოა იყოს ქსნის ხეობაში მდებარე ახალგორი (მდ. ქსანი ამ რუკაზე საერთოდ არაა დატანილი). ტფილისის² (Z[=T]efili[s]) ლოკალიზაცია მცდარია, ის დატანილია არა მდ. მტკვარზე, არამედ მისგან ჩრდილოეთით საკმაოდ შორს.

ჩრდილოეთით დატანილია ჩერქეზეთი (Circassia), ხაზარეთი (Gazaria)³ და თათრეთი (Tartaria), სამხრეთით – ტურკომანია (Turcomania)⁴. კასპიის ზღვასთან დატანილია Giurgura, რაც, შესაძლებელია, სამცხის მცდარი ლოკალიზაცია იყოს⁵. აქვე, კასპიის ზღვასთან დატანილია ბაქო (Bachau) და დარუბანდი

¹ თუმცა, აქვე გვსურს აღვნიშნოთ, რომ ტერმინ “გურიის” ეტიმოლოგიის მკვლევრებს შორის არსებობს მოსაზრება, რომ ის სარეზიდენციო სახელიდან არის ნაწარმოები და შემდგომ გავრცელდა მხარის, რეგიონის აღმნიშვნელ ტერმინად. იხ., ქველი ჩხატარაიშვილი. ტერმინები “გურია”, “გურული” და “გურიელი”. საქართველოს და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია. თბ., 1993, გვ. 453.

² ქ. თბილისი 1936 წლამდე იწოდებოდა ტფილისად; შესაბამისად, ისტორიული წყაროების განხილვისას ჩვენ მას ამ სახით მოვიხსენიებთ.

³ XVI საუკუნეში ხაზარეთი აღარ არსებობდა, თუმცა ამ ტერმინით აგრეთვე აღინიშნებოდა გენუელთა კოლონიები ჩრდილოეთ კავკასიის შავიზღვისპირეთში. ცხადია, აქ ის შეცდომით არის დატანილი.

⁴ ამ ეპოქის ევროპელი ავტორები ტურკომანიას უწოდებდნენ ოსმალეთის იმ ტერიტორიას, რომელიც ანტიკური ხანის წყაროების მიხედვით ცნობილი იყო როგორც “დიდი არმენია”.

⁵ სამცხის “გორგორათი” (გურგურა, გიურგურა) აღნიშვნას, რაც სამცხის ათაბაგ ყვარყვარეს (ყუარყუარე) სახელის დამახინჯების შედეგად იქნა მიღებული, სათავე დაედო XV საუკუნეში იტალიელ დიპლომატთა და მოგზაურთა მიერ (იხ., XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ., 1981). “გიურგურა” კასპიის ზღვასთან არის დატანილი ამ ეპოქის ზოგიერთ სხვა რუკაზეც, რომლებიც, სავარაუდოდ, გასტალდის აღნიშნულ რუკას ეფუძნება (მაგალითად, მერკატორის მიერ შედგენილ ოსმალეთის იმპერიის რუკაზე, რომელიც გამოიცა XVII საუკუნის დასაწყისში. აქ ის აღნიშნულია, როგორც Georguria. იხ., Игорь Фоменко. Образ мира на старинных портоланах. Причерноморье. Конец XIII - XVII вв. Москва, 2007). ცხადია, ტოპონიმ

(Derbent), რომელთა ადგილმდებარეობაც არეულია. სამხრეთით მდებარეობს მთა არარატი, სადაც მოთავსებულია ნოეს კილობანი (Archa di Noe). რუკა შედგენილია ოსმალეთ-სპარსეთის 1555 წლის ამასიის ზავის დადებამდე და ალბათ ამიტომ ამ იმპერიებს შორის საზღვარი, ისევე, როგორც მათი საზღვარი ქართულ სამეფო-სამთავროებთან, აქ დატანილი არ არის.

გასტალდის მიერ რუკაზე დატანილი ტოპონიმები ძირითადად ემთხვევა იტალიელი დიპლომატების – იოსაფატ ბარბაროს და კატერინო ძენოს მიერ საქართველოს აღწერისას გამოყენებულ ტოპონიმებს¹. ეს არ არის გასაკვირი, რადგან ჯაკომო გასტალდი კარგად იცნობდა მათ ცნობებს საქართველოს შესახებ (სწორედ გასტალდის შეადგინა რუკები ვენეციელი მოგზაურის – ჯოვანი ბატისტა რამუსიოს (Giovanni Battista Ramusio) მოგზაურობის კრებულისათვის, რომელიც ბარბაროს და ძენოს ცნობებსაც მოიცავდა)².

2. ნიკოლა სანსონის (Nicolas Sanson) რუკა “ტურკომანია, საქართველო, კომანია” (Turkomanie, Georgie, Commanie) ატლასიდან “აზია” (L'Asie, En Plusieurs Cartes Nouvelles...)^{III}, გამოცემული პარიზში 1652 წელს. ნიკოლა სანსონის ეს რუკა ცვლილებების გარეშე იქნა შეტანილი ჯოანის ლუიტსის (Joannis Luyts) მიერ 1692 წელს გამოცემულ წიგნში “შესავალი გეოგრაფიისათვის” (Introductio ad Geographiam...)^{IV}. ჩვენ მიერ აქ განხილული რუკა და საქართველოს აღწერა სწორედ ამ გამოცემიდან არის ამოღებული.

“გეორგურიას” ფორმირებაში მონაწილეობდა როგორც ანთროპონიმი ყუარყუარე, ასევე ტოპონიმები გეორგია და გურია. მისი მცდარი ლოკალიზაციის მიზეზი შესაძლოა ყოფილიყო როგორც წერილობითი წყაროების მცდარი ინტერპრეტაცია, ასევე ფონეტიკური მსგავსება კასპიის ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთში მდებარე მხარე გურგანთან. აღსანიშნავია, რომ კასპიისზღვისპირა ტერიტორიას, სადაც გასტალდის Giurgura აქვს დატანილი, ევროპელი კარტოგრაფები, ტრადიციულად, საქართველოს ნაწილად მოიაზრებდნენ (მაგალითად, იხ. წყარო 3). იოდოკუს ჰონდიუსის აზიის რუკაზე “ტარტარია” (Tartaria), რომელიც 1607 წელს გამოცა, “გეორგურია” საქართველოს აღნიშნავს.

¹ იხ., XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ., 1981.

² Giovanni Battista Ramusio. Delle Navigazioni e Viaggi. Secondo volume, Venetia, 1559.

რუკისგან განსხვავებით, სანსონისეული ტექსტი შევსებულია თანამედროვე ინფორმაციით (იხ. სურ. 2ა, 2ბ).

ნიკოლა სანსონი იყო თავისი ეპოქის ერთ-ერთი გამოჩენილი კარტოგრაფი, მას ფრანგული კარტოგრაფიის ფუძემდებლადაც კი მოიხსენიებენ დიდი დამსახურების გამო. ის დაიბადა 1600 წელს აბევილში (Abbeville). ახალგაზრდობის წლებში სწავლობდა ისტორიას და რუკებს ადგენდა საკუთარი საისტორიო შრომების საილუსტრაციოდ. პარიზში მან მიიპყრო ლუი XIII-ის ყურადღება და დაინიშნა სამეფო კარის გეოგრაფად. თავისი მოღვაწეობის მანძილზე შეაღვინა 300-ზე მეტი რუკა. 1652-1656 წლებში გამოვიდა ოთხტომეული ატლასი – ევროპა, აფრიკა, ამერიკა და აზია (L'Europe, L'Afrique, L'Amerique & L'Asie). აზიის ტომი შედგებოდა 17 რუკისგან, რომელთაგან ერთ-ერთი საქართველოს რუკაა. სანსონის ეს ატლასი შემდგომ საფუძვლად დაედო სხვა კარტოგრაფების შრომებს, მათ შორის – პიერ დიუ ვალის (Pierre Du Val) ატლასს. ნიკოლა სანსონი გარდაიცვალა პარიზში, 1667 წელს. მისი საქმე განაგრძეს შვილებმა (Nicolas, Guillaume, Adrien) და შვილიშვილმა (Pierre Moulard-Sanson).

ინფორმაცია საქართველოს შესახებ (ლათინურ ენაზე), რომელიც განთავსებულია წიგნის “შესავალი გეოგრაფიისათვის” X თავის 503-508 გვერდებზე, ასეთია^V:

X თავი

საქართველო (Georgia), სამეგრელო (Mengrelia), ჩერქეზეთი (Circassia), კომანია (Comania)¹

მას შემდეგ, რაც თურქეთის აზიურ ნაწილს (Turcia Asiatica) გავივლით, ჯერი დგება აზიის იმ რეგიონზე, რომელიც პონტოს ექსინუსის (Pontum Euxinum)², ანუ შავ ზღვასა (mare Nigrum) და კასპიის ზღვას (Caspium mare) შორის მდებარეობს. მასში (=ამ რეგიონში) გვხვდება საქართველო (Georgia), სამეგრელო (Mengrelia), ჩერქეზეთი (Circassia), აგრეთვე კომანია (Comania), რომელთაგან პირველი ორი უფრო სამხრეთის მხარესაა, შემდეგი ორი კი ჩრდილოეთისკენ.

¹ კომანიის (კუმანიის) სახელწოდება მომდინარეობს კომანთა, ანუ ყივჩაყთა ტომებიდან.

² პონტოს ექსინუსს, ანუ სტუმართმოყვარე ზღვა არის შავი ზღვის ძველი ბერძნული სახელწოდება.

საქართველოს აქვს ორგვარი გაგება: ფართო და ვიწრო. ფართო გაგებით ის ასეა შემოსაზღვრული: სამხრეთიდან შირვანი (Scirvaniâ)¹ – სპარსეთის ნაწილით, დიდი არმენიით (Armeniâ Majori), აგრეთვე ტრაპიზონის (Trapezuntinâ) პრეფექტურით – კაპადოკიის (Cappadociæ), დღეს ამასიის (Amasiæ)² ნაწილით; დასავლეთიდან – შავი ზღვით; ჩრდილოეთიდან – ჩერქეზეთით (Circassiâ) და კომანიით (Comaniâ); აღმოსავლეთიდან – დაღესტნით (Daghestaniâ). ამ მოხაზულობაში შედის სამეგრელოც. ადრე ეს იყო უფრო ვრცელი [რეგიონი], ექვემდებარებოდა ერთ მეფეს, რომლის სამეფო ტახტიც ქუთაისში (Cotatis) იყო. დღეს ის იმერეთის სამეფოს (Regni Imeretiæ) დედაქალაქია.

ვიწრო გაგებით საქართველოს, სხვაგვარად – საკუთრივ [საქართველოს] აღმოსავლეთისკენ აკრავს კასპიის ზღვა და დასავლეთისკენ – მთები, რომლებითაც გამოიყოფა სამეგრელოსგან; ასე აღიქვამენ საქართველოს ტავერნიე (Tavernierius)³ და სხვები. ეს საქართველო (Georgia), ვალეებისთვის (=ფრანგებისთვის) – გეორგიე (Georgie), სხვებისთვის – გურჯიენ (Gurjien), ხოლო აზიური მოსახლეობისთვის – გურჯისტანი (Gurgistan), დღეს სპარსთა მეფის გამგებლობაშია. ქართველები, როგორც ამბობენ, არიან მამაცნი, მეტად გამოცდილი მოისარნი, სანდონი; ასე იცნობენ მათ სპარსთა მეფესთანაც და სიყვარულში [არიან] მოგოლის მთავართანაც (Magno Mogoli)⁴; ზრდილობიანნი, ზომსზე მეტად მოყვარენი კარგი ღვინისა, რომლის მოსავლიანობაც საქართველოში ძალიან დიდია; გარეგნობით წარმოსადევნი, პირველ რიგში – ქალთა სქესი, რომლის ხელში ჩადებასაც სპარსთა მეფეც და თურქიც დიდად ესწრაფვის. ძალზე დიდი ნაწილი ქრისტიანობის აღმსარებელია, პირველ რიგში – კაცები (თუმცა მათში ღრმად განსწავლული მაინც მეტისმეტად მცირეა); დანარჩენ ნაწილს მაჰმადიანობა აქვს მიღებული, რასაც მხარს უჭერს სპარსეთის

¹ შირვანი – ისტორიული ქვეყანა ახლანდელი აზერბაიჯანის ჩრდ.-აღმ. ნაწილში. მისი პოლიტიკური ცენტრი იყო ქ. შემახა. იმ ეპოქაში შირვანი სპარსეთის ნაწილი იყო.

² ამასია – ისტორიული მხარე დღევანდელი თურქეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე.

³ იგულისხმება ფრანგი ვაჭარი და მოგზაური ჟან-ბატისტ ტავერნიე (Jean-Baptiste Tavernier) (1605-1689).

⁴ მოგოლის (Mogol, Mogul) სახელმწიფო მდებარეობდა სპარსეთის იმპერიის აღმოსავლეთით, დღევანდელი პაკისტანის და ინდოეთის ჩრდილოეთ ნაწილში. სახელი მიიღო მონღოლურ-თათრული წარმოშობის მმართველი დინასტიის გამო.

მეფე, რომელიც არათუ მხოლოდ მაჰმადიანებისა, საქართველოს თითქმის სრული გამგებელიცაა (=პრეფექტია). საქართველო დაყოფილია ორ პროვინციად: კახეთად (*Gaguetiam*) და ქართლად (*Cardueliam*). ერთსაც და მეორესაც სპარსეთის მეფე უნიშნავს მმართველს თვით საქართველოს წარჩინებულთა წრიდან, რომლებსაც ამკობს მეფის ტიტულით. *Gaguetia*, *Gagheti*, ანუ კახეთი (*Kacheti*), სანსონის *Zacheti*, დიდებული სამეფოს სახელის მქონე, მდებარეობს აღმოსავლეთით სპარსეთის პროვინცია – შირვანსა (*Scirvaniam*) და დასავლეთით და ჩრდილოეთით საქართველოს მეორე ნაწილს – ქართლს შორის, რომელიც მდებარეობს შუა მთიანეთში და მასზე მიედინება მდინარე მტკვარი (*Cyro, Kur*). მისი (=კახეთის) უფრო გამორჩეული ქალაქია ძეგამი (*Zaganum*), *Zagan* ანუ *Zagain*¹, სანსონის მიხედვით – მდინარე. როგორც ასე თუ ისე (=საკმარისად) გავცეცანით, კახეთს დასავლეთითა და ჩრდილოეთით ესაზღვრება ქართლი (*Carduelia, Carduel*, ანუ *Cartuel*), ტავერნიეს მიხედვით – *Kartelé*, საქართველოს მეორე სამეფო, თანაც პირველზე უფრო ვრცელი, რომლის დედაქალაქია, ისევე როგორც მთელი საქართველოსი, ტფილისი (*Tephlis, Teflis*), არცთუ პატარა ლამაზი ქალაქი, რომელიც გაშენებულია მდინარე მტკვრის (*Cyrum*) სანაპიროზე წარმტაც რევიონში. ის არის აბრეშუმით უზარმაზარი ვაჭრობის გამწაღებელი.

სადაც დღეს საკუთრივ საქართველოა, ოდესღაც იყო იბერია (*Iberia*), მთებით გარშემორტყმული, რომელიც მდებარეობს აღმოსავლეთიდან ალბანეთს (*Albaniam*), ჩრდილოეთიდან აზიურ სარმატიას (*Sarmatian Asiaticam*), დასავლეთიდან კოლხეთს (*Colchidem*) და სამხრეთიდან დიდ არმენიას (*Armeniam majorem*) შორის. მისი უბრწყინვალესი ქალაქები იყო არმაქტიკა (*Armactica*), სხვაგვარად *Armotica*², ანუ *Harmostis* და *Artanissa*³. აქაც ასევე მტკვარი (*Cyro*) მიედინებოდა (ისიც ასევე მტკვრით ირწყვებოდა).

¹ ძეგამი (ძაგემი, ზაგემი), კახეთის სამეფოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ქალაქი, მდებარეობდა დღევანდელი აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე, ზაქათალის რაიონში.

² აქ ავტორი ალბათ გულისხმობს ანტიკურ წყაროებით ცნობილ ქალაქ არმაქტიკას (სტრაბონის მიხედვით – ჰარმოზიკე), ანუ არმაზციხეს. იხ., თინათინ ყაუხჩიშვილი. სტრაბონის გეოგრაფია, ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ., 1957, გვ. 129, 300.

³ სავარაუდოდ არტანუჯი.

საქართველოდან (იგულისხმება “საკუთრივ საქართველო”, ანუ ქართლი და კახეთი – ვ. ლ.) გადავდივართ სამეგრელოში (Mengreliam), Mengrelia, რომელიც არის, ფართო გაგებით საქართველოს (Georgia) ერთ-ერთი ნაწილი. მას ესაზღვრება აღმოსავლეთით გადაშლილი საქართველო (ქართლი და კახეთი – ვ. ლ.); სამხრეთიდან – დიდი არმენია და ტრაპიზონის პრეფექტურა; დასავლეთით – შავი ზღვა; ჩრდილოეთის მხარეს განთავსებული სამეგრელო რკინითა და ფოლადით იმდენად მდიდარია, რომ [შეუძლია] მხოლოდ ამ მინერალებით თურქეთი მოამარაგოს¹. აქ იმდენად გაჭირვებულები არიან ფულისა და ნებისმიერი ნივთის მხრივ, რომ ყველაზე ხშირად მოტაცებული ბავშვები იყიდება, ან არაფრად ღირებულ ნივთებზე იცვლება. ეკლესიის მესვეურები კი მათ საკუთარი ძალის გამოყენებით ზომიერებისკენ კი არ მოუწოდებენ, პირიქით, ფიქრობენ, რომ მათთან ერთად თავადაც მოიპოვონ ეს უფლება. და შემდგომ თურქეთსა და სპარსეთში ხშირად ხვდებიან მშვენიერი ვოგო-ბიჭები იმის გამო, რომ ისინი მათ უამრავს ყიდიან. წმინდა მოლვაწის მოვალეობაა, რომ მისთვის სქესის [საკითხი] იყოს ნაკლებმნიშვნელოვანი; წმინდა რიტუალების დროს მამაკაცური [საწყისი] უმეტესწილად სახეცვლილია; საქართველოში ეს მომენტიც ხშირად უგულებელყოფილია². სამეგრელოს მეფეები ქრისტიანულ რელიგიას აღმსარებლობენ. დღეს ის დაყოფილია სამ პროვინციად, რომელთაგან ნებისმიერი გვხვდება სამეფოს სახელით, [ესენი] არიან იმერეთი (Imeretia), გურია (Guria), და აგრეთვე სამეგრელო (Mengrelia)³. იმერეთი (Imereti ანუ Imerete) სხვაგვარად

¹ თავის მოგზაურობის ჩანაწერებში, ჟან ბატისტ ტავერნიე აღნიშნავს, რომ რკინა ოსმალეთში ძირითადად სამეგრელოდან შედიოდა. იხ., ჟან ბატისტ ტავერნიე. დიდი სენიორის სამეფო კარის ახალი აღწერა. თბ., 1974, გვ. 200.

² აქ ტექსტის შინაარსი ბუნდოვანია, თუმცა, სავარაუდოდ, იგულისხმება ის ფაქტი, რომ ქართველი (მართლმადიდებელი) მღვდელი შესაძლოა ყოფილიყო დაოჯახებული, მაშინ როდესაც ეს რომის კათოლიკურ ეკლესიაში არ იყო დაშვებული.

³ აქ, ისევე, როგორც ამ ეპოქის სხვა ავტორებთან (მალე, დიუ ვალი, დე ლა კრუა), სახელწოდება “სამეგრელო” იხმარება როგორც ფართო გაგებით, მთელი დასავლეთ საქართველოს აღსანიშნავად, ასევე ვიწრო მნიშვნელობით – სამეგრელოს სამთავროს, ანუ ოდიშის აღსანიშნავად. ანალოგიური მოვლენა ფიქსირდება ქართულ ისტორიულ წყაროებშიც. სიტყვა “მეგრელი” დასავლეთ საქართველოს უძველესი ქართული სახელწოდებიდან – “ეგრისი” მომდინარეობს და თავდაპირველად ამ ტერიტორიის ყველა მოსახლეს აღნიშნავდა, მოგვიანებით კი მიიღო დასავლურქართული ეთნოგრაფიული ჯგუფის – “მეგრელის” მნიშვნელობა. სიტყვა მეგრელიდან მოდის ევროპულ წყაროებში დაფიქსირებული ტერმინი Megrelia=Mengrelia=Mingrelia. იხ., თამაზ ბერაძე. “მეგრელი”, “სამეგრელო”, “ოდიში”. საქართველოს და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია. თბ., 1993, გვ. 459-464.

ბაშიაჩუკი (*Bassasiouch*), ტავერნიეს მიხედვით *Bassachiouk*¹. სამეგრელო ძლიერი პროვინციაა, მდებარეობს ქართლის – აღმოსავლეთით მდებარე საქართველოს პროვინციასა და გურიას შორის, რომელიც მისი უახლოესი [მეზობელია] დასავლეთით. მის (=სამეგრელოს) სამხრეთში მიედინება მდინარე ფაზისი (*Phasis*), ამ მხარეში მცხოვრებთათვის – რიონი (*Rione*), იტალიელთათვის – ფაზო (*Fazo*), რომელიც ხშირად წყალუხვი და დინებით მეტისმეტად ძლიერე ზღება და რწყავს მთელ იმერეთს. მას (=იმერეთს) ჰყავს თავისი მეფე, რომელსაც ემორჩილება გურიაც და მასთან ერთად სამეგრელოც, და რომელიც (=მეფე) ახლა ძალიან ძლიერია². ამ სამეფოს დედაქალაქი არის ქუთაისი (*Cotatis*), პატარა ქალაქი ფაზისის ნაპირზე, მთის ძირას, ციცაბო კლდეზე ციხესიმაგრითურთ. გურია (*Guria*), გურიელი (*Guriel*), სხვასთან (=სხვა ავტორთან) – *Ghuria*, სამეგრელოს მომდევნო პროვინცია, იმერეთსა და შავ ზღვას შორის მდებარეობს. იგი ემორჩილება საკუთარი მეფის ძალაუფლებას, რომელიც თურქების მფარველობაშია. მას არა აქვს რაიმე გარკვეული სახელწოდების მქონე ქალაქები. სანსონი აშკარად ასახელებს ვართის (*Varthi*)³, ქალაქს შავი ზღვის პირას; რობე (*Robbe*) – აზაკს (*Azach*)⁴ და ბაშიაჩუკს (*Bassachiuch*)⁵. სამეგრელოს მესამე პროვინცია არის სამეგრელო (*Mengrelia*), რომელსაც მთელი რეგიონის სახელი ჰქვია, მაგრამ ადგილობრივი მოსახლეობისთვის ეს არის ოდიში (*Odisci*), ქართველებისთვის – მეგრელი (*Meghrelia*). იგი მოსაზღვრელია გურიის ჩრდილოეთით, დასავლეთიდან კი – შავი ზღვით. ის არის ნაყოფიერი და ნოყიერი (მორწყული) ნიადაგის მქონე, საკუთარი მეფით, რომელიც არის დიდი ბატონის მოხარკე, მისსავე

¹ თურქულად "ბაში-აჩუკ" ნიშნავს ღია თავს, ანუ თავშიშველს. ასე უწოდებდნენ თურქები იმერლებს, რადგან მათ ქუდის ნაცვლად ეხურათ მცირე ზომის თავსაბურავი, ე.წ. ფაფანაკი. აქედან, იმერეთის სამეფოს ერთ-ერთი სახელწოდება.

² ჩვენი ვარაუდით, ავტორი უნდა გულისხმობდეს იმერეთის მეფე ალექსანდრე III-ს (მისი მეფობის ბოლო პერიოდს).

³ *Vathi* (*Vati*, *Vartlui*) არის ტოპონიმ ბათუმის დამახინჯებული ვარიანტი. ამ სახით გვხვდება ის ჯერ კიდევ XV საუკუნეში, ვენეციელი დიპლომატების – ბარბაროს და კონტარინის ცნობებში.

⁴ აზაკი (ანუ აზოვი) მდებარეობდა მდ. დონის შესართავთან აზოვის ზღვასთან, თუმცა სანსონის რუკაზე ის შეცდომით აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთშიც არის დატანილი.

⁵ ესეც შეცდომა უნდა იყოს, რადგან სხვა წყაროების მიხედვით, ბაშიაჩუკი შეესაბამება ან იმერეთს, ან მის მთავარ ქალაქს – ქუთაისს.

მფარველობაში მყოფი. მისი ქალაქებია ფაზისი (*Phasis, Fasso*), თანამოსახელე მდინარის შესართავთან მდებარე, და სებასტოპოლი (*Sebastopolis, Savatopoli*), დიდებული სავაჭრო [ქალაქი], ღრმად შეჭრილი შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროში. არიან ისეთებიც (=ავტორები), რომლებიც პროვინცია ავოგასიას (აფხაზეთი – ვ. ლ.) (*Avogasiam*) ამ სამეგრელოს ნაწილად წარმოადგენენ (=სახელებენ), რომელიც მას (=სამეგრელოს) ჩრდილოეთის მხრიდან ეკვრის და შავი ზღვისკენ დასვლეთის მხარეს კარგა მოზრდილ სივრცეზეა გადაჭიმული. ამ მხარეში გამოირჩევა სანტა-სოფია (*S. Sophia*)¹. სხვები (=სხვა ავტორები), იმ ადგილას ათავსებენ არა ავოგასიას, არამედ პროვინცია აბასკიას (*Abasciam*), აბასს (*Abassa*).

ფართო გაგებით საქართველოს შეძლევი ნაწილი, რომელიც დღეს სამეგრელოდ იწოდება, ძველთაგან კოლხეთად (*Colchis*) იყო სახელდებული, მდებარეობს იბერიას, დიდ არმენიას, პონტოსს (=შავ ზღვას) და აზიურ სარმატიას (*Sarmatiam Asiaticam*) შორის. მას სახელგანთქმული ხომალდით – არგოთი მოადგა იასონი (*Jason*) არგონავტებთან – საბერძნეთის ახალგაზრდობის საუკეთესო ნაწილთან (=თაიფულთან) ერთად და მედეას დახმარებით ოქროს საწმისი ვაიჭაცა, დააბრუნა საბერძნეთში. კოლხეთის ხალხები იყვნენ მანრალები (*Manrali*), ზალები (*Zalæ*), ზანები (*Zani*), ხოლო ქალაქთაგან გამოირჩეოდა ფაზისი (*Phasis*), ოდესღაც უკიდურესი საზღვაოსნო პუნქტი, და დიოსკურია (*Dioscurias*), შეძგომ სებასტოპოლად წოდებული, რომელთა შესახებაც სამეგრელოსთან დაკავშირებით მოკლედ უკვე ვისაუბრეთ.

აზიის რეგიონიდან, რომელიც პონტოს ევქსინუსსა და შავ ზღვას შორის მდებარეობს², რჩება ჩერქეზეთი (*Circassia*) და ასევე კომანია (*Comania*), რომლებსაც სამეგრელოსა და აგრეთვე საქართველოსგან ჰყოფს კავკასიონი (*Caucasus*), აზიაში ყველაზე ცნობილი, ყველაზე მაღალი, მარადი თოვლით დაფარული მთა, რომელიც მდებარეობს დასავლეთით პონტოს ევქსინუსსა და აღმოსავლეთით კასპიის ზღვას შორის, რომლის ნაწილიც დასავლეთით არის

¹ სანტა-სოფია, რომლის სახელწოდებაც, სავარაუდოდ, წმიდა სოფიოს ტაძრიდან მომდინარეობს, იყო ქალაქი აფხაზეთის ტერიტორიაზე, სოფ. ბზიფთან. ზოგიერთი ავტორის მიხედვით, ეს იყო გენუელთა ფაქტორია სოფელ ალახადის მიდამოებში. იხ., ალექსანდრე დიაჩკოვ-ტარასოვი. გავრა და მისი შემოგარენი. თბ., 2003.

² აქ ალბათ შეცდომაა, უნდა იყოს "შავ ზღვას და კასპიის ზღვას შორის."

კორაქსი (*Corax*). დღეს მას სხვები და სხვები (=სხვადასხვა ავტორი) სხვადასხვაგვარად მოიხსენიებენ: *Cocas, Cochias, Albsor, Adazar, Salatto, Elbours*. სირკასიას (ჩერქეზეთი – ვ. ლ.) (*Circassiam, Cirkassien*) ტავერნიე ათავსებს სამეგრელოს ჩრდილოეთით, და კომანიას დასავლეთით, რომლისგანაც მთიანეთით გამოიყოფა. სხვების (=სხვა ავტორების) მიხედვით ჩერქეზეთი მდებარეობს საქართველოს, კასპიის ზღვას, მდინარე ვოლგას, ანუ მოსკოვიასა (*Moscoviam*) და ტანაისს (*Tanaim*) შორის. ტავერნიეს ცნობით, რეგიონი მდიდარია მთებით, წყაროებით, ხეობებით, ტყეებით, ყვავილებით, ველებით, მსხვილფეხა საქონლის ჯოგებითა და შინაური ცხოველებით, რომელთა შორის ქებას იმსახურებენ ცხენები, თხები და ცხვრები. არც-ერთი ქალაქი ან სიმაგრე აქ არ არის, არის წრიული ფორმის სოფლები (პავები), რომელთა შუაშიც არის უზარმაზარი მოედანი (=სივრცე). ჩერქეზები (*Circassi*) *Cherken* ანუ *Cirkassiers*, ძარცვა-გლეჯით ცხოვრობენ და არა მხოლოდ მეზობლების მიწებს, არამედ საკუთარ თანამემამულეებსაც კი აჩანაგებენ. ჩვევად აქვთ რიგრიგობით თავს დაესხან ერთმანეთს. კაცებიცა და ქალებიც ერთნაირად ისხამენ იარაღს; ისინი (=კაცები) წვერს არ უშვებენ მანამ, სანამ 60 წლის ასაკს არ მიაღწევენ. არა აქვთ ვაზი, არც სასმელს – ყავას და არც თამბაქოს იყენებენ, სასმელად ხმარობენ იმას, რასაც ქერისგან ამზადებენ და რომელიც სავსეა სპირტით. რელიგია, რომელსაც აღმსარებლობენ, განსხვავებულია ქრისტიანობისგანაც და მაჰმადიანობისგანაც. ჩერქეზებს შორის უფრო წარჩინებულნი დანარჩენებზე დესპოტურ ძალაუფლებას ახორციელებენ.

კომანიას (*Comaniam, Komaniem*) ყველა ერთნაირად არ საზღვრავს (=საზღვრებს ერთნაირად არ ასახელებს). სანსონი მას საზღვრავს დასავლეთიდან პონტოს ექსინუსით, კიმერიული ბოსფორით (*Bosphorus Cimmerius*)¹ და პალიუს მეოტისით (*Palus Mæotis*)²; ჩრდილოეთიდან – ტანაისით (*Tanais*)³ და მოსკოვით (*Moscovia*)⁴, აღმოსავლეთიდან – კასპიის ზღვით; სამხრეთიდან –

¹ იგულისხმება ქერჩის სრუტე.

² პალიუს მეოტის, ანუ მეოტის ტბა – ასე უწოდებდნენ ძველი ბერძნები და რომაელები აზოვის ზღვას. თავდაპირველად, ასევე უწოდებდნენ მას ქართველებიც, თუმცა შემდგომ მას ყირიმელი თათრების მიერ გავრცელებული სახელწოდება – "აზავი" ჩაენაცვლა.

³ ძველი ბერძნები და რომაელები ტანაისს უწოდებდნენ მდინარე დონს და ქალაქს, რომელიც აზოვის ზღვაზე, მდ. დონის შესართვთან მდებარეობდა.

⁴ მოსკოვია (*Moscovia*), ანუ მოსკოვის დიდი სამთავრო.

კავკასიის მთით, ანუ საქართველოთი. მაგრამ, ფართო გაგებით, ჩერქეზეთისგან იგი გამოყოფილი არ არის. არიან ისეთებიც (=სხვა ავტორები), რომლებთანაც მცირე თათრებიც (*Tartaria minor*) კომანიის ნაწილია. ტავერნიე კომანიას საზღვრავს დასავლეთიდან ჩერქეზეთით, ჩრდილოეთიდან – მოსკოვით, აღმოსავლეთიდან – კასპიის ზღვით, ხოლო სამხრეთიდან – ვიწრო გაგებით საქართველოთი. მისი უფრო აღმოსავლეთი ნაწილი ნოციერი და მორწყული მიწების მქონე ველია. კომანიელების უდიდესი ნაწილი, რომლებსაც ყუმუხებს (*Komouchs*) უწოდებენ, ცხოვრობს მთების ძირას, საიდანაც წყალუხვი წყაროები იღებენ სათავეს. მათ იმდენად ეშინიათ იმათი თავდასხმისა, რომლებიც თავად გააჩნაგეს, რომ ნადავლითა და საქონლით მთებში იხიზნებიან. იმოსებიან ისევე, როგორც მცირე თათრები. ბამბეულითა და აბრეშუმის ნაწარმით მათ სპარსეთი ამარაგებს. ცხოვრობენ სპარსთა მეფის მფარველობაში – ამ მხარეებს (ან, ამ მხარეებიდან მოყოლებული – გ. ლ.) ის უწევს ზედამხედველობას. ზნე-ჩვეულებებით ისინი ძალიან ჰგვანან ჩერქეზებს. კომანიის ნაწილი უკავია დაღესტანს (*Daghestania, Daghestan, Daguestan*). დაღესტანი ძღებარეობს საკუთრივ საქართველოსთან, სპარსეთის პროვინცია შირვანთან და კასპიის ზღვასთან, რომელიც ამასთანავე თათრებით (*Tartaris*) არის დასახლებული. იგი იმართება საკუთარი მთავრების მიერ. მისი ყველაზე ცნობილი ადგილია ტარკუ (*Tarku*), ხსენებულ ზღვასთან, რომელსაც ჩრდილოეთის მხარეს კომანიაში ტერკი (*Terki*)¹ ესაზღვრება.

სადაც დღეს დაღესტანია წარმოდგენილი და განფენილი, ოდესღაც იყო ალბანეთი (*Albania*), რომელიც ძღებარეობდა კასპიის ზღვას, დიდ არმენიას, იბერიასა და ასევე აზიურ სარმატიას შორის. მისი ქალაქებიდან ყველაზე ცნობილი იყო ორი ზღვისპირა ქალაქი *Getara* და *Albana*.

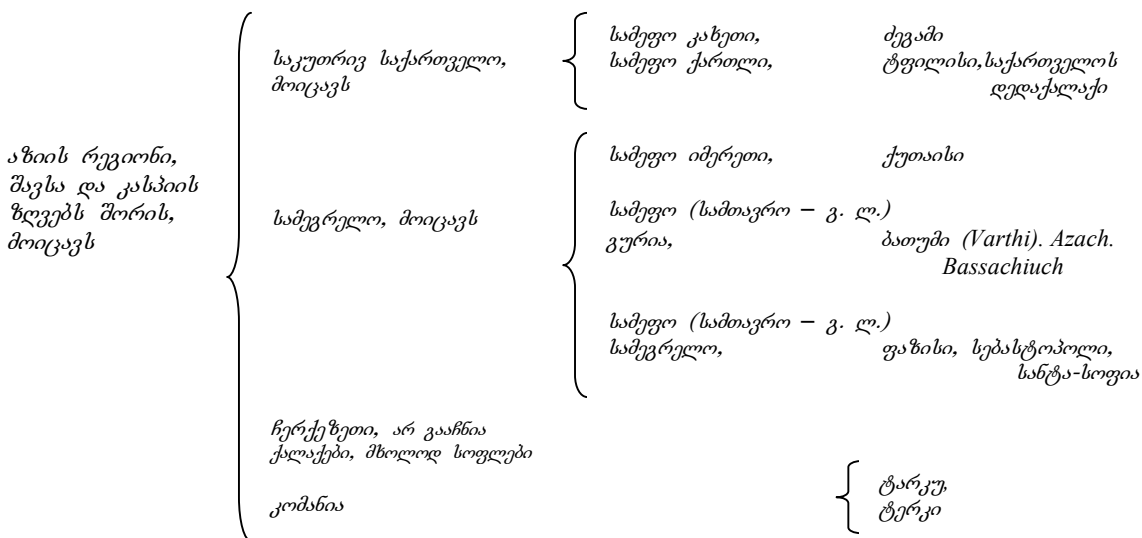
ტერიტორია, სადაც ტავერნიე ჩერქეზეთს და კომანიას განათავსებს, იყო აზიური სარმატიის (*Sarmatiae Asiaticae*) ნაწილი, რომელშიც კლუვერიუსის (*Cluverius*)² მიხედვით ჩრდილოეთის მხრიდან შედის მდინარეები – ვოლგა და ტანაისი; სხვა [მდინარეები] მას ჰკვეთენ მოსკოვური თათრეთის გავლით, ხოლო

¹ ტერკის ციხე-ქალაქი მდ. თერგის ნაპირას დააარსეს რუსებმა XVI საუკუნის ბოლოს, მდინარეების თერგის და სუნჟის შესართავთან.

² ალბათ იგულისხმება გერმანელი გეოგრაფი ფილიპ კლიუვერი (*Philipp Clüver*) (1580 – 1622).

აზიური სარმატია კლუვერიუსის მიხედვით აზიური სკითიის (*Scythiae Asiaticae*) ნაწილია, რომლის შესახებაც ნათქვამია თათრეთში (*Tartaria*) (=თათრეთის შესახებ თხრობაში). მრავალრიცხოვან სარმატიის ხალხთა შორის უფრო ბევრნი (ან, უფრო ცნობილნი – ვ. ლ.) იყვნენ თურქები (*Turcae*), თურქეთის იმპერიის დამაარსებელნი, რომლებიც ადგილობრივებთან (*auctoribus*) ერთად განსახლებულნი არიან აზოვის ზღვას, კავკასიის მთიანეთსა და კასპიის ზღვას შორის. არიან ასევე ამძონები (*Amazones*) – ქალთა მოდგმა, უაღრესად მეომარი და მეტად სახელგანთქმული, რომელიც ტანაისის მახლობლად ბინადრობს. ეს მოდგმა ბავშვობაში მარჯვენა ძუძუს იწვავდა, რათა შეძლომ, როცა მტრებთან შესახვედრად იარაღის აღება მოუხდებოდათ, უფრო მხნენი ყოფილიყვნენ. ისინი ტანაისიდან მტკიცე სავარძლებით (ალბათ, მტკიცედ შეკრული ტივებით – ვ. ლ.) გადავიდნენ კაბალოკიაში მდინარე თერმოდონისკენ (*Thermodoontem*), რომელიც ამაზონის მთიდან (*Monte Amazonio*) მოედინება¹. იბრძოდნენ ტროას მხარეს ბერძნების წინააღმდეგ.

მოსდევს წარმოდგენილი რეგიონის ტაბულა:

¹ აქ ავტორი იმეორებს ძველი ბერძენი დრამატურგის – ესქილეს ვერსიას ამორძალების, ანუ ამძონელების ტანაისიდან თერმოდონისკენ (ახლ. მდ. თერმე-ჩაი) მიგრაციის შესახებ.

სურ. 2ა. ნიკოლა სანსონის რუკა, 1652.
 Fig. 2a. The map by Nicolas Sanson, 1652.

რუკა “ტურკომანია, საქართველო, კომანია” დაბეჭდილია ქალაქზე ზომით 30სმ×21სმ. ნაბეჭდი არე მოიცავს 23,5სმ×18,5სმ-ს. რუკაზე დატანილია კარტოგრაფიული ბადე და გრადუსული ჩარჩო. მარცხენა ქვედა კუთხე უჭირავს კარტუმს (დეკორატიულ ჩარჩოს), რომელშიც მოთავსებულია რუკის სათაური ფრანგულ ენაზე – Turcomanie¹, Georgie, Commanie, Par N. Sanson d’Abbeville, Geo:ord^{te} du’Roÿ.

ეს რუკა საკმაოდ დეტალურია, თუმცა გვხვდება მრავალი ტოპოგრაფიულ-გეოგრაფიული და ტოპონიმური უზუსტობა თუ ფაქტობრივი შეცდომა, რაც ძირითადად დამახასიათებელია ამ ეპოქის რუკების უმეტესობისათვის. განსაკუთრებით აღსანიშნავია საკმაოდ დიდი ტბის არსებობა თბილისის ჩრდილოეთით². ტბას აქვს წარწერა: Lac d’Exechie, აღნიშნულია ამავე სახელწოდების დასახლებული პუნქტიც. სავარაუდოდ ეს არის სევანის ტბის (გოგჩა) მცდარი ლოკალიზაცია³. ამ შეცდომას თან სდევს მასთან დაკავშირებული კიდევ უფრო უხეში შეცდომა: თბილისთან ახლოს ერთმანეთს კვეთს მდ. მტკვარი (Chiur) და სამხრეთიდან გამოძვალა მეორე, უსახელო მდინარე, რომელიც შესაძლოა დღევანდელი მდ. რაზდანი იყოს. აგრეთვე აღსანიშნავია კავკასიონის მთაგრეხილის მიმართულება, რომლის ძირითადი მასივი არა აღმოსავლეთ-დასავლეთის, არამედ სამხრეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთისკენ არის გადაჭიმული, რაც შუა საუკუნეების რუკებისთვისაა დამახასიათებელი. აგრეთვე შეცდომითაა დატანილი მდინარე რიონის (მისი სახელწოდება დატანილი არაა) მიმართულება – ის სამხრეთიდან, მცირე კავკასიონიდან იღებს სათავეს (თუმცა ამ რუკაზე მისი სათავე დაშტრიხულია, რაც შესწორების მცდელობად შეიძლება მივიჩნიოთ)⁴.

¹ ტურკომანია აღნიშნავს ოსმალეთის იმპერიის იმ ნაწილს, რომელიც ანტიკური ხანის წყაროების მიხედვით ცნობილი იყო, როგორც “დიდი არმენია”.

² ეს შეცდომა გვხვდება უფრო ადრეულ რუკებზეც, მაგალითად, ვენეციელი კარტოგრაფის, ჯოვანი ანტონიო მაგინის (Giovanni Antonio Magini) 1596 წლის რუკაზე.

³ სევანის ტბა, ანუ გოგჩა, შედიოდა საქართველოს სამეფოს, შემდგომ კი ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში. ბუნებრივია, ეს ინფორმაცია ხელმისაწვდომი იყო ევროპელი კარტოგრაფებისათვის, მაგრამ მისი ლოკალიზაციის განსაზღვრაში შეცდომა იქნა დაშვებული (უცნობია, თავდაპირველად რომელი კარტოგრაფის მიერ), რაც შემდეგ სხვა კარტოგრაფებმაც გაიმეორეს. შესაძლებელია, შეცდომის ერთ-ერთი მიზეზი მარკო პოლოს ცნობებიც იყოს.

⁴ ანალოგიური შეცდომა აღინიშნება ამ ეპოქის სხვა რუკებზეც, მაგალითად, რობერტ მორდენის რუკაზე (იხ. წყარო 4). ამ შეცდომის მიზეზი ალბათ სტრაბონის ცნობებია,

რეგიონების საზღვრები გამოსახულია წერტილოვანი პუნქტორით. შავსა (Mer Noire, Mer Maieure, Pont Euxin)¹ და კასპიის (Mer Caspienne)² ზღვებს შორის სივრცეს სრულად ფარავს წარწერა “საქართველო” (GEORGIE), რომელსაც მართობულად კვეთს წარწერა “გურჯისტანი” (Gurgistan). მისი ჩრდილოეთ საზღვარი მოიცავს ვრცელ ტერიტორიას ჩრდილოეთ კავკასიაში, სადაც დატანილია მდინარეები თერგი (Terka) და სუნჟა (Zunza)³.

სურ. 2ბ.
ნიკოლა
სანსონის რუკა
(ფრაგმენტი),
1652.
Fig. 2b. The map
by Nicolas
Sanson (detail),
1652.

სადაც ის არმენიის აღწერისას ასახელებს მდ. ფაზისის სათავეს, რაც სინამდვილეში მდ. ჭოროხის სათავე უნდა იყოს. იხ., თინათინ ვაუხჩიშვილი. სტრახონის გეოგრაფია, ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ., 1957, გვ. 190.

¹ აქ დატანილია შავი ზღვის სამივე ყველაზე გავრცელებული სახელწოდება: შავი ზღვა (Mer Noire), დიდი ზღვა (Mer Maieure) და პონტოს ექვსინუს (სტუმართმოყვარე ზღვა) (Pont Euxin).

² კასპიის ზღვამ სახელწოდება მიიღო კავკასიის აღმოსავლეთ ნაწილში მცხოვრები ძვ. ტომების – კასპიების სახელის მიხედვით. სხვადასხვა დროს კასპიის ზღვას ეწოდებოდა გურჯანის, დარუბანდის, ხაზარეთის, ბაქოს, ვილანის, ტაბარისტანის და სხვ. ზღვა. ამ რუკაზე ის რამდენიმე სახელწოდებით არის წარმოდგენილი: Mer de Bacu, ou de Sala encor de Tabarestan, de Gilan & c. autres' Mer Caspienne & c.

³ მდ. სუნჟა მდებარეობს დღევანდელი ჩრდილოეთ ოსეთის, ინგუშეთის და ჩეჩნეთის ავტონომიური რესპუბლიკების ტერიტორიაზე.

წარწერა “ქართველები” (Georgiens) დატანილია ტფილისის (Teflis) მიმდებარედ (გამოყოფილია საზღვრით, რაც ალბათ პროვინცია ქვემო ქართლს უნდა აღნიშნავდეს, თუმცა მისი ტერიტორია აღწევს კასპიის ზღვამდე და მოიცავს ქალაქ დარუბანდს (Derbent)). დასახლებული პუნქტების აღსანიშნავად ავტორი იყენებს წერტილოვან პუნსონებს (გრადაციის გარეშე) და ციხესიმაგრის სქემატურ გამოსახულებას – უფრო მსხვილი და მნიშვნელოვანი ადგილების აღსანიშნავად. სამეგრელოსა (Mingrelie) და აფხაზეთს (Avogazie) შორის საზღვარი ბიჭვინთასა (Pezonda) და სებასტოპოლს (Savtopoli) შორის არის გავლებული; იგი ემთხვევა მდინარეს, რომელიც, მდებარეობის მიხედვით, დღევანდელი გუმიხთა უნდა იყოს (სახელწოდება დატანილი არ არის). აფხაზეთის ჩრდილოეთი საზღვარი მდებარეობს დასახლებულ პუნქტ ხოსთასთან (Costa). დატანილია გაგრა (Cacari), ბიჭვინთა (Pezonda), სანტა-სოფია (S^a Sofia). საქართველოს დანარჩენ ტერიტორიაზე აღინიშნული დასახლებული პუნქტებიდან იდენტიფიცირდება: ტფილისი (Teflis), სებასტოპოლი (Savastopoli), ფაზისი (Fazze), ბათუმი (Lonati), Chirino (ხინო?), ყარაჯალა (Carachala), ბაშიაჩუკი (Bassachiuch) (რომელიც მდებარეობის მიხედვით იმერეთის მთავარი ქალაქი – ქუთაისი უნდა იყოს).

3. რუკა “საქართველო” (Georgie) პიერ დიუ ვალის (Pierre Du Val) მიერ შედგენილი ატლასიდან “მსოფლიო, ანუ სამყაროს გეოგრაფია” (Le Monde ou la Geographie Universelle), გამოცემული 1670 წელს. მოგვიანებით მოხდა რუკების რედაქტირება და განმეორებით გამოიცა 1682 წელს. აქ წარმოდგენილი რუკა ამოღებულია ატლასის 1682 წლის გამოცემიდან (იხ. სურ. 3).

პიერ დიუ ვალი – ფრანგი კარტოგრაფი, დაიბადა 1619 წელს აბევილში (Abbeville). ის იყო ცნობილი კარტოგრაფის – ნიკოლა სანსონის სიძე და მისი მოწაფე. ძირითადად მოღვაწეობდა პარიზში, არის მრავალი რუკის და ატლასის ავტორი. გარდა რუკებისა, მან სახელი გაითქვა გეოგრაფიული შინაარსის ბანქოს

ქალაქების გამოცემით (*Les Tables de Géographie*)¹. გარდაიცვალა 1683 წელს.
 პიერ დიუ ვალის საქმიანობა განაგრძეს მისმა მეუღლემ და ორმა ქალიშვილმა.

რუკა დაბეჭდილია ქალაქზე ზომით 16სმ×15,5სმ. ნაბეჭდი არე მოიცავს 12,5სმ×10სმ-ს. მარცხენა ქვედა კუთხე უჭირავს დეკორატიულ ოთხკუთხედ ჩარჩოს, რომელშიც მოთავსებულია რუკის სათაური – “საქართველო” (*Géorgie*). ჩვენთვის ცნობილი ამ ეპოქის რუკებიდან ეს ერთადერთი რუკაა, რომელიც სათაურში მხოლოდ საქართველოს მოიხსენიებს².

სურ. 3. პიერ დიუ ვალის რუკა, 1682.
 Fig. 3. The map by Pierre Du Val, 1682.

¹ ეს გეოგრაფიული ბანქოს ქალაქები მოიცავდა საქართველოსაც. იხ., Бадри Гогия. Абхазия – историческая провинция Грузии. Париж – Тбилиси, 2005. с. 41.

² აგრეთვე, დიუ ვალის რუკის რელაქტირებული ვარიანტები, გამოცემული სხვა კარტოგრაფების მიერ.

მერიდიანების და პარალელების სისტემა მხოლოდ რუკის ჩარჩოზეა დატანილი (ე.წ. გრადუსული, ანუ კარტოგრაფიული ჩარჩო). რეგიონების საზღვრები გამოსახულია წერტილოვანი პუნქტირით. შავ (Mer Noire) და კასპიის (Mer de K[=G]ilan) ზღვებს შორის სამი რეგიონია საზღვრებით გამოყოფილი: სამეგრელო (Mingrelie), რომელიც მოიცავს გურიას და ლაზეთს (Guriel, Lazi al Curu), იმერეთი (Basciuk) და ზუირია (Zuirie). ცენტრში არის წარწერა “გურჯისტანი” (Gurgistan). ტფილისის (Tiflis) სამხრეთით მდებარეობს კახეთი (Kachet) და დაღესტანი (Dagestan), თუმცა მათი საზღვრები გამოყოფილი არაა. პროპორციები ძლიერაა დარღვეული, ამიტომ კახეთს და დაღესტანს ძალზე მცირე ფართობი უკავია, მათი ლოკალიზაციაც მცდარია. ოსმალეთის (თურქეთის) იმპერიას (Turquie) და ქართლის სამეფოს შორის (Gurgistan) საზღვარი აქ ტფილისის ჩრდილოეთით არის გავლებული და ტფილისს, კახეთს და დაღესტანს ოსმალეთის საზღვრებში აქცევს (თუმცა ტექსტში ეს ტერიტორიები საქართველოს შემადგენლობაშია მოხსენიებული). ამ მეტად უხეში შეცდომის მიზეზი, ჩვენი აზრით, შემდეგში მდგომარეობს: ამ რუკაზე, ისევე როგორც ნიკოლა სანსონის რუკაზე¹, თბილისის ჩრდილოეთით დატანილია ტბა, რომელიც სევანის ტბა (გოგჩა) უნდა იყოს. პიერ დიუ ვალს აღნიშნული რუკის შედგენის დროს ალბათ გააჩნდა ახალი ინფორმაცია, რომ ქართლსა და ოსმალეთს შორის საზღვარი სევანის ტბის სამხრეთით გადიოდა. ამ ინფორმაციის შესაბამისად მან გაავლო საზღვარი სევანის ტბის სამხრეთით, მაგრამ მისი მცდარი ლოკალიზაცია უცვლელი დატოვა, რადგან ის სანსონის რუკიდან იყო გადმოღებული და მის სისწორეში ეჭვი არ შეიტანა, ან არ გააჩნდა სხვა, უფრო სარწმუნო წყარო მისი მდებარეობის დასადგენად. აღსანიშნავია ისიც, რომ სანსონის რუკაზე თბილისის მიმდებარედ დატანილია საზღვრის ხაზით გამოყოფილი პროვინცია, რომელსაც ქვემო ქართლად მივიჩნევთ, ხოლო სანსონს აღნიშნული აქვს როგორც “ქართველები” (Georgiens). შესაძლოა, პიერ დიუ ვალი შეცდომაში სწორედ ამ ფაქტმა შეიყვანა. კახეთის და დაღესტანის მცდარი ლოკალიზაცია კი ნამდვილად დიუ ვალს ეკუთვნის და ის სანსონის რუკიდან არ მომდინარეობს.

სხვა ტოპონიმები, რომელთა იდენტიფიცირებაც შესაძლებელია, შემდეგია: სებასტოპოლი (Sauastopoli), პორტი (Port), რომელიც მდებარეობის მიხედვით

¹ როგორც ცნობილია, პიერ დიუ ვალის ეს რუკა (ისევე როგორც მისი სხვა რუკები) ეფუძნება ნიკოლა სანსონის რუკებს.

შესაძლოა იყოს ისგაური, ფაზისი (Fasso), ბათუმი (Lonati), Chirina (ხინო?), ქუთაისი (Cotachis), სკანდა (Scander), გორი (Cori), ძეგამი (Zagran), გრემი (Grim). აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში დატანილია “სვანები” (Suanes).

მდინარეთაგან დატანილია ფაზისი (რიონი) (Faze) და მტკვარი (Kur). ორივე მათგანის მოხაზულობა მეტად არაზუსტია.

პიერ დიუ ვალის ეს რუკა მცირედი რედაქტირებით (ისევე, როგორც მისი სხვა რუკები) გამოიყენა გერმანელმა კარტოგრაფმა იოჰან ულრიხ მიულერმა (Johann Ulrich Müller) ატლასში, რომელიც გამოიცა 1692 წელს. საქართველოს რუკას მიულერმა თან დაურთო საქართველოს “ქვეყნების” სია, რომელიც ასევე გადმოღებული იყო დიუ ვალის ატლასიდან¹:

საქართველო (Georgien)² თავის თავში მოიცავს¹¹:

1. *სამეგრელოს (Mingrelien)³ ქუთაისით (Coatis), ფაზისით (Fazo) და სებასტოპოლით (Savatopoli).*
2. *საკუთრივ საქართველოს:*
 1. *კახეთს (Z[=K]acheti) ძეგამით (Zagan).*
 2. *ქართლს ტფილისით (Teflis) და*
 3. *საბარათიანოს (Baratrala)⁴ გორით (Cori)¹.*

¹ პიერ დიუ ვალის მიერ 1654 წელს პარიზში გამოცემულ ატლასში არის საქართველოს აღწერა, რომელიც წარმოდგენილია წიგნში: Бадри Гогия. Абхазия – историческая провинция Грузии. Париж – Тбилиси, 2005, с. 42.

² გერმანულენოვან წყაროებში საქართველოს ეწოდება “გეორგიენ”.

³ აქ სახელწოდება “სამეგრელო” იხმარება ფართო მნიშვნელობით: ის აღნიშნავს დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიას, რაც ამ ეპოქაში ნომინალურად იყო იმერეთის სამეფო, ანტიკურ ეპოქაში კი ეგრისის სამეფო (კოლხეთი). “საკუთრივ საქართველო” (Georgia propria) გულისხმობს აღმოსავლეთ საქართველოს – ქართლს და კახეთს, ანუ წარსულში ქართლის (იბერიის) სამეფოს. იგივე ტერმინი გვხვდება ვახუშტი ბაგრატიონის 1735 წლის ატლასში: “სამეფო ქართლისა ანუ გიორგიასა კერძო”. საქართველოს საზოგადო სახელწოდებაში (Georgia, Giorgia) იგულისხმება საქართველოს ერთიანი სამეფოს კულტურულ-პოლიტიკური დომინიონი – გეოგრაფიული სივრცე დღევანდელი კავკასიის მნიშვნელობით. რიგ ავტორებთან საქართველო (Georgia) არის ქართული ფეოდალური ერთეულების საერთო სახელწოდება (ინ., ბუფიეს, ძატას, სანსონის, დე ფერის რუკები).

⁴ საბარათიანო – სათავადო ფეოდალურ საქართველოში, ჩამოყალიბდა XV საუკუნეში ქვემო ქართლის ტერიტორიაზე. სახელწოდება უკავშირდება ბარათაშვილების საგვარეულოს, კერძოდ კი ღინასტის დამაარსებლის, ბარათა ქაჩიბადის სახელს. XVI

3. ზუირიას (Zuirie) ტარკით (Tarki)².
4. შავ ჰერქეზეთს (Circassien) ტემრიუკით (Temerok), ტამანი (Teman) და აზაკით (Azak)³.
5. აბასკიას (Abascia) და
6. დაღესტანს (Daghestan).

4. რობერტ მორდენის (Robert Morden) რუკა “საქართველო, კომანია” (Georgia, Comania), წიგნიდან – “შესწორებული გეოგრაფია” (Geography Rectified...)^{VII}, გამოცემული ლონდონში 1680 წელს (იხ. სურ. 4).

რობერტ მორდენი იყო ინგლისელი გამოცემელი, წიგნებით მოვაჭრე, კარტოგრაფი და გლობუსების მკეთებელი. დაიბადა ლონდონში ~1650 წელს. მას ეკუთვნის მრავალი რუკა და ატლასი, მკრამ განსაკუთრებით ცნობილია მისი რუკები ატლასისთვის “ჯამდენის ბრიტანია” (Camden's Britannia). ატლასი “Geography Rectified” პირველად გამოიცა 1680 წელს და მოიცავდა 62 რუკას, შემდგომი, 1688, 1693 და 1700 წლების რედაქტირებული გამოცემები კი 78 რუკას. რობერტ მორდენი გარდაიცვალა 1703 წელს კორნჰილში (Cornhill).

საუკუნეში ის ქართლის სასარდლოს წარმოადგენდა (იწოდებოდა, როგორც სომხით-საბარათიანო, მოიცავდა ალგეთს, ქციას, მაშავერს, სომხითს, ტაშირს, ლორეს, ყაიყულს და თრიალეთის ნაწილს). იხ., გივი ჯამბურია. ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან. თბ., 1955. აგრეთვე, დავით გვრიტიშვილი. ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობების ისტორიიდან (ქართლის სათავადოები). თბ., 1955.

¹ აღსანიშნავია, რომ დიუ ვალის რუკაზე საბარათიანო დატანილი საერთოდ არაა, თუმცა ის დატანილია რობერტ მორდენის რუკაზე (იხ., წყარო 4). ქ. გორი არასდროს ყოფილა საბარათიანოს შემადგენლობაში.

² ტარკი, ანუ ტარკუ, მდებარეობდა დღევანდელი დაღესტნის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე, მახაჩკალიდან 4 კმ-ის დაშორებით. ამ ეპოქაში ის იყო ფეოდალური სამთავროს – ტარკის საშამხლოს დედაქალაქი. ამ ქვეყანას (ზოგჯერ კი უფრო ვრცელ ტერიტორიას), ევროპული წყაროები მოიხსენიებდნენ როგორც “ზუირია”, რაც სავარაუდოდ, ერთ-ერთი დაღესტნური ენის – კიურისის (გერმ. Kürinisch) სახელწოდებიდან მომდინარეობს. ევროპულ რუკებზე ეს ტერიტორია ხშირად საქართველოს ნაწილად არის მიჩნეული, რაც უფრო ძველი ეპოქის გამოძახილი უნდა იყოს.

³ ტემრიუკი (თემრუკი) და ტამანი მდებარეობს დღევანდელი რუსეთის ფედერაციის კრასნოდარის მხარეში. აზაკი (ანუ აზოვი) მდებარეობდა აზოვის ზღვაზე, მდინარე დონის შესართავთან. ყირიმში თათრების დამკვიდრებამდე მას ეწოდებოდა ტანა (ტანაისი).

რუკა დაბეჭდილია ქალაქზე ზომით 15,5სმ×20სმ. ნაბეჭდი არე მოიცავს 13,4სმ×11,4სმ-ს. აღნიშნება მკრთალი შეფერადება. მარცხენა ქვედა კუთხე უჭირავს ოთხკუთხედ ჩარჩოს, რომელშიც მოთავსებულია რუკის სათაური – “საქართველო, კომანია და ა.შ. რობერტ მორდენის მიხედვით” (Georgia, Comania & c. by Robert Morden). რუკაზე დატანილია კარტოგრაფიული ბადე.

შავ (Pontus Euxinus)¹ და კასპიის (The Caspian sea) ზღვებს შორის დატანილია სახელწოდება “საქართველო” (Georgia). რეგიონების საზღვრები გამოყოფილია წერტილოვანი პუნქტებით, ხოლო დასახლებული პუნქტები აღნიშნულია წერტილოვანი პუნსონებით გრადაციის გარეშე. საქართველოს ტერიტორიაზე დატანილია შემდეგი რეგიონები (სამეფო-სამთავროები) და დასახლებული პუნქტები: სამეგრელო, ანუ ოდიში (Reg. Mingrelia al Odisci), რომელიც მოიცავს აფხაზეთს (Abassa al Auogasia). აღნიშნულია დასახლებული პუნქტები სანტა-სოფია (S. Sofia), ესქისუმუნი (Eschisumuni)², სებასტოპოლი (Savastopoli); იმერეთი, ანუ ბაშიაჩუკი (Reg. de Imerete al Bassashiouk), სადაც დატანილია დასახლებული პუნქტი ქუთაისი (Cotachis); გურია (Reg. de Guriel). აღნიშნულია დასახლებული პუნქტები ფაზისი (Fazo) და ბათუმი (Varth); საბარათიანო (Reg. de Baratralla); ქართლი (Reg. de Carduel). აღნიშნულია დასახლებული პუნქტები Kori (ალბათ გორი, თუმცა ლოკალიზაციის მიხედვით უფრო ახალგორს შეესაბამება) და ტფილისი (Teflis); კახეთი (Reg. de Cacheti). დატანილია დასახლებული პუნქტი ძეგამი (Zagan). აღმოსავლეთ საქართველოს ფარავს წარწერა “გურჯისტანი” (Gurgistan). აღსანიშნავია, რომ ქართული პროვინციების (სამეფო-სამთავროების) აღსანიშნავად ავტორი იყენებს სიტყვას “Reg” [Region (რეგიონი, პროვინცია) ან Regnum, სამეფო (ლათინურად)], მაშინ როდესაც ოსმალეთის იმპერიის პროვინციებს (ადმინისტრაციულ ერთეულებს) ის

¹ პონტოს ექსინუს, ანუ სტუმართმოყვარე ზღვა არის შავი ზღვის ძველი ბერძნული სახელწოდება.

² ამ ტოპონიმის ზუსტი იდენტიფიცირება ვერ ხერხდება; “ესქი” (eski) თურქულად ნიშნავს ძველს, “სუმუნი” კი მიჩნეულია იგივე “სოხუმად”. იხ., ილია ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XX ს-ის პირველი მეოთხედი). ტომი III. თბ., 1987, გვ. 170.

აღნიშნავს როგორც Beg¹ (მაგალითად, Beg de Cars, Beg de Trebizond). სპარსეთის იმპერიის დაქვემდებარებაში მყოფ პროვინციებს (ერევანი, ყარაბაღი, შირვანი) ფარავს წარწერა – “სპარსეთის ნაწილი” (P[ar]t of Persia).

სურ. 4.
რობერტ
მორდენის
რუკა, 1680.
Fig. 4. The
map by
Robert
Morden,
1680.

ამ რუკაზე მრავალი უზუსტობაა, რომელთაგანაც განსაკუთრებით აღსანიშნავია ჩერქეზეთის (Circasses) მცდარი ლოკალიზაცია საქართველოს ჩრდილო-აღმოსავლეთით, კასპიის ზღვის მიმდებარედ (ანალოგიურად სანსონის

¹ ბეგი, ანუ ბეი, თურქული სიტყვაა და მმართველს, მთავარს ნიშნავს. ოსმალეთის იმპერიაში ბეგს უწოდებდნენ ადმინისტრაციული ერთეულების – სანჯაყების მმართველებს. სანჯაყები გაერთიანებული იყო უფრო მსხვილ ადმინისტრაციულ ერთეულებში – საბეგლარბეგოებში (რომლებსაც ბეგლარბეგები, ანუ ბეგის ბეგები მართავდნენ). Beg აქ საბეგლარბეგოს უნდა აღნიშნავდეს.

და დიუ ვალის რუკებისა); ჩრდილო-დასავლეთით დატანილია ყუმუხები (ან ყალმუხები), რომლებსაც ავტორი კომანიასთან აიგივებს (Comania or the Colmukes). ამ რუკის გვიანდელ, რედაქტირებულ გამოცემაში ეს უზუსტობა გამოსწორებულია, ასევე უფრო დეტალურად არის წარმოდგენილი საქართველოს ტერიტორიაც; მაგალითად, იმერეთის ჩრდილოეთით დატანილია “სვანები” (Suanes), ჰიდროგრაფიული ქსელიც უფრო სრულყოფილია – შესწორებულია რიონის მიმართულება, დატანილია მდ. ცხენისწყალი (Skeniskari). თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ გამოსწორებულია რამდენიმე შეცდომა, რომელიც ძველ რუკაზე ფიქსირდება, ადგილი აქვს მრავალ ახალ უზუსტობას.

5. რუკა “საქართველო, სომხეთი” (Georgie, Armenie), რუკა “ალბანეთი, დიდი არმენია, კოლხეთი და იბერია ძველ დროში” (Albanie, Grande Armenie, Colchide et Iberie selon les anciens), ილუსტრაცია “ქართველები” (Georgiens) და ცნობები საქართველოს შესახებ ალენ მანსონ მალეს (Allain Manesson Mallet) წიგნიდან – “სამყაროს აღწერა” (Description de L’Univers), გამოცემული პარიზში 1683 წელს დენის ტიერის (Denys Thierry) მიერ, ტომი მეორე^{VIII} (იხ. სურ. 5ა, 5ბ, 5გ).

ალენ მალე დაიბადა სფრანგეთში 1630 წელს. ახალგაზრდობაში იყო ლუი XIV-ის არმიის რიგითი ჯარისკაცი, მოგვიანებით – ზემდევი, შემდეგ კი თავდაცვითი ნაგებობების ინსპექტორი. არმიის დატოვების შემდეგ დაკავებული იყო წიგნების გამოცემით სამხედრო ინჟინერიაზე. ბევრს მოგზაურობდა და “სამყაროს აღწერაში” ჩამოთვლილი ადგილების უმეტესობა საკუთარი თვალით ჰქონდა ნანახი (უცნობია, იყოფებოდა თუ არა საქართველოში). “სამყაროს აღწერა” პირველად გამოიცა პარიზში, ფრანგულ ენაზე 1683 წელს. მოგვიანებით ის ითარგმნა და გამოიცა გერმანულად 1719 წელს. გარდა რუკებისა, აღნიშნული წიგნი მოიცავს ქვეყნების აღწერას, ქალაქების ხედებს და ნაციონალურ კოსტიუმებში გამოწყობილი ადამიანების ილუსტრაციებს. ალენ მალე გარდაიცვალა 1706 წელს.

ორივე რუკა, ილუსტრაცია და ტექსტი დაბეჭდილია ქალაღზე ზომით ~21სმ×13,6სმ. რუკები და ილუსტრაცია შავ-თეთრია, თუმცა აღნიშნება მკრთალი შეფერადების კვალი, რომელიც, სავარაუდოდ, გვიანდელია.

აღენ მალე თავის წიგნში გვაწვდის საკმაოდ სრულყოფილ ინფორმაციას საქართველოს და ზოგადად კავკასიის შესახებ, რაც მოიცავს საქართველოს ისტორიულ (ანტიკურ) რუკას, თანამედროვე რუკას, ქართველების ილუსტრაციას ეროვნულ კოსტიუმებში და ცნობებს საქართველოს შესახებ.

წერილობითი ინფორმაცია საქართველოს შესახებ (ფრანგულ ენაზე), რომელიც განთავსებულია მე-2 ტომის 210-ე და 212-ე გვერდებზე¹, ასეთია^{IX}:

“უშუალოდ საქართველო (Georgie) არის მხოლოდ ის ქვეყანა, რომელსაც ძველად იბერიას (Iberie) უწოდებდნენ, ახლა კი გურჯისტანს (Gurgistan). მაგრამ გეოგრაფები მასში მოიაზრებენ ყველაფერს, რაც მდებარეობს მდინარე დონსა (Don) და არმენიის, ანუ ტურკომანიის (Turcomanie) ჩრდილოეთით². ამ მნიშვნელობით საქართველოს საზღვარებია: ჩრდილოეთით მოსკოვია (Moscovie), აღმოსავლეთით ტაბრისტანის (Tabristan) ზღვა, ძველად კასპიის, და სპარსეთი, სამხრეთით არმენია და დასავლეთით შავი ზღვა, ლიმენის ზღვა (Mer de Limen)³ და მცირე თათრები⁴. მისი მთავარი მთებია კავკასიონი და კორაქსი (Corax)⁵.

მთავარი მდინარეებია დონი, რომელიც ჩაედინება აზოვის ზღვაში, ტურა (Tura), თერჯი (Terca), მტკვარი (Kur), რომელიც უერთდება არაქსს (Aras),

¹ 209-ე და 211-ე გვერდებზე განთავსებულია რუკები. ტექსტის ორიგინალური, ფრანგული ვარიანტი მოყვანილია დანართში.

² აქ აღგილი აქვს ეთნოპოლიტიკური სახელწოდების გეოგრაფიულ განზოგადებას დღევანდელი კავკასიის ძირითადი ნაწილის მნიშვნელობით, რასაც ალბათ საუკუნოვანი ფესვები აქვს, რადგან თავისი კულტურული და პოლიტიკური ექსპანსიის ზენიტზე მყოფი საქართველოს სამეფო მართლაც მოიცავდა ამ ტერიტორიის უმეტეს ნაწილს.

³ ლიმენის (ლიმანის) ზღვა არის აზოვის ზღვის ერთ-ერთი ძველი სახელწოდება.

⁴ მცირე თათრები (petits Tartares) – ევროპულ წყაროებში ასე მოიხსენიება მცირე თათრეთის, ანუ ყირიმის სახანოს მოსახლეობა. ვახუშტი ბაგრატიონის ევროპის რუკაზე (1752 წ.) ყირიმის სახანო აღნიშნულია როგორც “მცირე თათარი”.

⁵ მდ. კორაქსი ან გორაკსი (Corax) ამ ეპოქის რუკებზე (ისევე როგორც პტოლემესთან და სხვა ანტიკურ ავტორებთან) აღნიშნავს მდინარეს, რომელიც მიჩნეულია მდინარე კოდორად, თუმცა რიგ რუკებზე კორაქსი მდებარეობს სებასტოპოლის ჩრდილოეთით და, სავარაუდოდ, აღნიშნავს მდინარე ბზიფს (კაპოეტის წყალი) ან ფსოუს. კორაქსის მთები, შესაბამისად, კავკასიონის მთაგრეხილის დასავლეთი მონაკვეთია.

სანამ კასპიის ზღვას შეურთდებოდეს, და ფაზისი, რომელიც შავ ზღვაში ჩაედინება. ქვეყნის მცხოვრებნი ამ უკანასკნელს რიონს (Rione) ეძახიან.

საქართველოს საზოგადო სახელში შემავალი მთავარი ქვეყნებია: კომანია (Comanie), გურჯისტანი (Gurgistan), სამეგრელო (Mingrelie), ავოგასია (=ავხაზეთი) (Avogasia) და სირკასია (=ჩერქეზეთი) (Circassie).

კომანია. ადრე იგი ალბანეთს ეკუთვნოდა და ძველი ამაზონელების ნაწილად იქნა მიხნული. ეს არის დაბლობი (=გამლილი) ქვეყანა, რომელიც საუკეთესოა მიწათმოქმედებისთვის, რადგან იქ ხშირია წვიმები, მაგრამ მცხოვრებთა სიმცირის გამო თითქმის უდაბნოაა [ქცეული]. ყუმუხები (Comouchs) მის აღმოსავლეთ ნაწილში ცხოვრობენ, კასპიის ზღვის გასწვრივ. ისინი სპარსეთის მეფის მფარველობაში არიან. მათი ძირითადი საცხოვრებლები ყოველთვის მთის ძირშია, რათა საჭიროების შემთხვევაში მას შეაფარონ თავი საქონელთან ერთად, როცა მეზობლები ესხმიან, რომლებიც, როგორც თავად მათი (=ყუმუხების) უძრავლესობა, ასევე ყაჩაღობით ირჩენენ თავს.

გურჯისტანი, ანუ უშუალოდ საქართველო (la Georgie particuliere), უწინ იბერია და ალბანეთის და დიდი არმენიის ნაწილი, არის მთავორიანი და ღარიბი ქვეყანა. მისი ერთი ნაწილი სპარსეთის ქვეშევრდობია, მეორე კი თურქეთის. იქ ორი მთავარი თავადია, რომლებიც მეფის წოდებას ატარებენ. ქალაქი ტფილისი (Teflis) მიხნულია ქვეყნის დედაქალაქად. ის საკმაოდ დიდი და კარგად დასახლებული ქალაქია. იქ ბერძნულ რელიგიას მისდევენ, მაგრამ ხშირად სპარსეთის მეფეს სურს აიძულოს თავადები, რომლებზეც ვისაუბრეთ, რომ მაჰმადიანებად მოექცნენ, რათა თავიანთი საგვარეულო ღირსება შეინარჩუნონ. მათი ფული სპარსეთის მეფის სახელზე იჭრება¹.

სამეგრელო (Mingrelie) ის ქვეყანაა, რომელიც ძველად ცნობილი ვახდა კოლხეთის სახელით და არგონავტების მიერ ოქროს საწმისის მოტაცებით

¹ ქართულ ნუმიზმატიკას უძველესი ისტორია აქვს, ის ძვ. წ. VI საუკუნიდან იღებს სათავეს და კოლხეთის სამეფოს უკავშირდება. პირველი მონეტები ჯვრის გამოსახულებით და ქართული წარწერით VI საუკუნის ბოლოს მოიჭრა ქართლის ერისმთავრის, სტეფანოზის მიერ. სამონეტო საქმედ განსაკუთრებულ მასშტაბებს XII-XIII საუკუნეებში მიაღწია. XVII საუკუნის მეორე ნახევარში თბილისის ზარაფხანაში მართლაც იჭრებოდა ვერცხლის მონეტები სპარსეთის შაჰის სახელით და ანონიმური საქალაქო სპილენძის მონეტები, რომლებზეც XVIII საუკუნის დასაწყისიდან ქართული წარწერების დატანა დაიწყო ქართლის (ქართლ-კახეთის) მეფეების მოხსენიებით. ქართული მონეტები (ე.წ. ქართულ-რუსული მონეტები) იჭრებოდა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდგომაც, 1833 წლის ჩათვლით.

იასონის მეთაურობით. სამეგრელო სამ ნაწილად იყოფა¹ – გურია (Guriel), იმერეთი ანუ ბაშიაჩუკი (Imerete ou Bassa-chiouk) და სამეგრელო (Mingrelie). გურიელის მთავარი ქალაქია ვარტლუი (Vartlui)², ბაშიაჩუკის – ქუთაისი (Cotatis), სამეგრელოსი – სებასტოპოლი (Savatopoli). ისინი, ვინც ამ ქვეყნებს მართავენ, მეფის ტიტულს ატარებენ და ფაქტობრივად დამოუკიდებელი არიან. ერთმანეთში მუდამ ომი აქვთ და ამ განხეთქილებას თურქები უწყობენ ხელს, რომლებიც ამგვარად მათ განადგურებას ცდილობენ. ხარისხირა (Hellebore), ხვართქლა (Scamonee) და სინამაქი (Sene)³ ამ მხარეში ჭარბად იზრდება და რკინის საბადოებიც არის, მაგრამ ისეთი დიდი გაჭირვებაა, რომ მაშები იძულებულნი არიან, თავიანთი შვილები თურქებს მიჰყიდონ⁴. მათი რელიგია არის ბერძნული სქიზმატიკური⁵.

ავოგასია (L'Avogassie), ანუ აბქასების, იმავე აბასების (Abcasses ou Abassa) ქვეყანა, სადაც ადრე ჰენიონი⁶ ხალხი ცხოვრობდა. მათი მთავარი ქალაქია სანტა-სოფია, ანუ ესქისუმუნი⁷.

ჩერქეზეთი (Circassie) არის ძველი სარმატიის ქვეყანა. მისი მთავარი ქალაქია ტემრიუკი (Tenruck), ანუ ტამანი (Teman), რომელიც თურქებს უპყრიათ. მსოფლიოში არ არსებობს სხვა ქვეყანა, სადაც უფრო ლამაზი ქალები არიან; სწორედ ამიტომ თურქებს ყველა სხვა ტყვე ქალებს ჩერქეზები ურჩევენიათ. მამაკაცები იქ მამაკაცები არიან და ერთი ჩერქეზი ხუთ-ექვს თათარს მოერევა. აქ მცხოვრებნი ბერძნული სქიზმატიკური რელიგიის მიმდევრები არიან,

¹ ცხადია, აქ აღენ მალე “სამეგრელოს” იყენებს დასავლეთ საქართველოს მნიშვნელობით. აღენ მალეს თანამედროვე დე ლა კრუა განმარტავს, რომ სამეგრელო იგივეა, რაც იმერეთი (იხ. წყარო 6).

² Vartlui (Vati, Vathi) არის ტოპონიმ ბათუმის დამახინჯებული ვარიანტი. ამ სახით გვხვდება ის ჯერ კიდევ XV საუკუნეში, ვენეციელი დიპლომატების – ბარბაროს და კონტარინის ცნობებში.

³ ეს მცენარეები სამკურნალო მიზნით გამოიყენებოდა.

⁴ იხ. კომენტარი “7” გვ. 64.

⁵ სქიზმატიკური – სქიზმას (ბერძნ. განხეთქილება, გამოყოფა) მომხრე. დასავლეთის და აღმოსავლეთის ეკლესიებში განხეთქილების შემდეგ კათოლიკეები ასე უწოდებდნენ ბერძნულ (მართლმადიდებლურ) და სხვა არაკათოლიკურ ეკლესიებს.

⁶ ჰენიონები – კოლხეთის სამეფოს ტერიტორიაზე მოსახლე ტომი.

⁷ აქ ავტორი ესქისუმუნს (Eschisumuni) აიგივებს სანტა-სოფიასთან, თუმცა სხვა ავტორებთან ეს ორი სხვადასხვა დასახლებული პუნქტია. იხ. კომენტარი “2” გვ. 53. (წყარო 4).

თუმცა დანარჩენები, განათლების არქონის გამო, ყურანის უღმერთობის გავლენის ქვეშ აქცევიათ.”

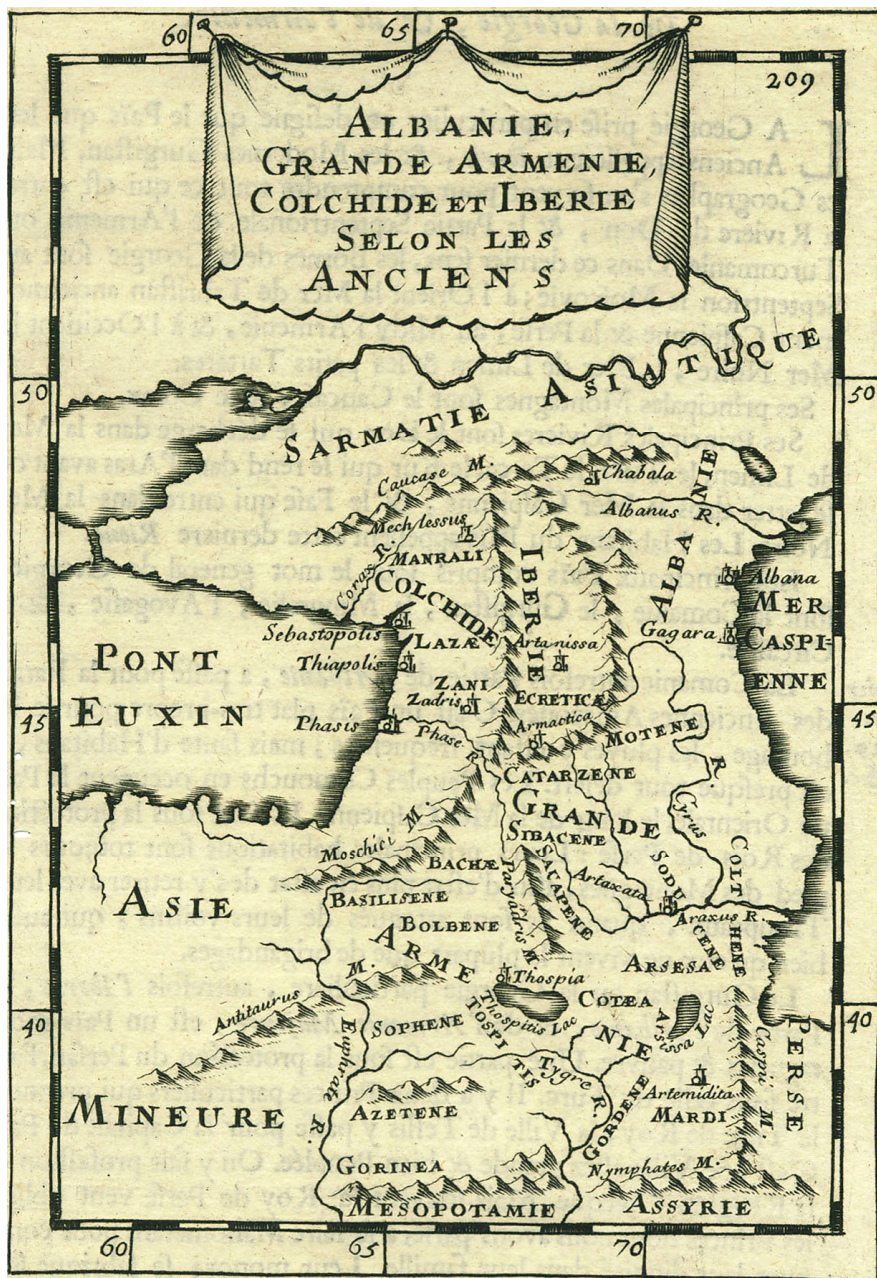

სურ. 5ა. ალენ მალეს რუკა, 1683.
Fig. 5a. The map by Allain Mallet, 1683.

ალენ მალეს ორივე რუკა (ანტიკური და თანამედროვე) მეტად ზოგადი და სქემატურია. ორივეზე დატანილია იდენტური გრადუსული ჩარჩო. “თანამედროვე” რუკა შესაბამისობაშია ზემოთ მოყვანილ წერილობით აღწერასთან, ამიტომ მასზე დაწვრილებით აღარ შეგვიძლია. მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ საქართველოს

ტერიტორიაზე აქ დატანილია წარწერა “უდაბნოები” (Deserts), რაც ალბათ კახეთში, გარეჯის ნახევარუდაბნოს უნდა აღნიშნავდეს (თუმცა ამ შემთხვევაში მისი ლოკალიზაცია არაზუსტია).

სურ. 5ბ. ალენ
მალეს რუკა,
1683.
Fig. 5b. The
map by Allain
Mallet, 1683.

რაც შეეხება “ანტიკურ” რუკას, ის, სავარაუდოდ, პტოლემეს მიხედვით არის შედგენილი. კოლხეთის (Colchide) ტერიტორიაზე აღნიშნულია Manrali¹, ზანები (Zani), ლაზები (Lazæ). დასახლებულ პუნქტთაგან დატანილია სებასტოპოლი (Sebastopolis), ფაზისი (Phasis), Mechlessus, Thiapolis, Zadris². იბერიის (Iberie) ტერიტორიაზე დატანილია ეკრეტიკა (Ecretica) (რაც სარგის კაკაბადის აზრით იმიფრება როგორც ეკრი-დისა (მეგრულად), ანუ ეკრისის მიწა)³, ქათარზა (Catarzene). აგრეთვე, არმაჯციხე (Armactica) და Artanissa (სავარაუდოდ არტანუჯი). მათი ლოკალიზაცია მცდარია.

“თანამედროვე” და “ანტიკური” რუკების შედარებისას განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ის ფაქტი, რომ მათზე განსხვავებულადაა წარმოდგენილი ჰიდროგრაფიული ქსელი. “ანტიკურ” რუკაზე ის ანტიკური ტრადიციებით არის შედგენილი⁴, ხოლო “თანამედროვე” რუკაზე აღინიშნება ეპოქისათვის დამახასიათებელი შეცდომები, კერძოდ – ტბის დატანა თბილისის ჩრდილოეთით (იხ. ნიკოლა სანსონის და პიერ დიუ ვალის რუკები). როგორც ჩანს, ავტორმა არ შეაჯერა ანტიკური და თანამედროვე წყაროები, რაც ამ ანაქრონიზმის მიზეზი გახდა.

ქართველთა ილუსტრაციაზე, რომელსაც სათაურად აწერია Georgiens, გამოსახულნი არიან ქალი და მამაკაცი. მამაკაცი შეიარაღებულია შუბით, მშვილდ-ისრით და ხმლით. აცვია გრძელი ზოლიანი ჩოხა, ჩექმები, ახურავს ბეწვით გაწყობილი ქუდი. აქვე გვსურს აღვნიშნოთ, რომ ასეთივე ქუდები ახურავთ ქართველ მეომრებს და მეფის თანმხლებ პირებს XVI საუკუნის თურქულ მინიატიურებზე⁵. ილუსტრაციაზე გამოსახულ ქართველ ქალს

¹ სიმონ ჯანაშიას მიხედვით მანრალი არის იგივე მეგრელი, ანუ მარგალი.

² ეს ტოპონიმები პტოლემეს “გეოგრაფიული სახელმძღვანელოდან” მომდინარეობს. ბოლო სამი დასახლებული პუნქტის ზუსტი იდენტიფიცირება ვერ ხერხდება.

³ იხ., იური სიხარულიძე. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმია. წიგნი II. ბათუმი, 1959. გვ 21.

⁴ რაზეც ჩვენ უფრო დავწვრილებით ვისაუბრებთ ქრისტოფორე ცელარიუსის რუკის განხილვისას.

⁵ ეს არის ორი მინიატიურა ასაფის (Asafi) წიგნიდან “სეიაჰათ-ნამე” (ინგლ. Sheja’atname), რომელიც თარიღდება 1586 წლით. ინახება სტამბოლის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში. პირველ მინიატიურაზე ასახულია ქართველთა შეტევა თურქულ ჯარზე სვიმონ მეფის მეთაურობით, ხოლო მეორეზე – კახეთის მეფე ალექსანდრე II-ის შეხვედრა ლალა მუსტაფა ფაშასთან. ორივე მინიატიურა მოყვანილია წიგნი: Russian Embassies to the Georgian kings (1589-1605), volume II. Edited by W.E.D. Allen.

თავსაბურავი არ ახურავს (რაც განასხვავებს მას სხვა, მეზობელი ხალხების ჩაცმულობისგან), ხელში უჭირავს დაწნული კალათა, რომელიც მეტად დამახასიათებელია ქართული ეთნოგრაფიული ყოფისათვის.

სურ. 5გ.
ილუსტრაცია
ალენ მალეს
წიგნიდან, 1683.
Fig. 5c. The
illustration from
the book by
Allain Mallet,
1683.

Cambridge, Hakluyt Society, 1970. აგრეთვე იხ., ჟურნალი "ომეგა", №9 (23), 2001, გვ. 112.

წიგნში ასევე არის სხვა ხალხების, მათ შორის ქართველთა მეზობელი ხალხების (სომხების, თურქების, სპარსელების, თათრების) ილუსტრაციები, რომელთა კოსტიუმებიც მნიშვნელოვნად განსხვავდება ქართველების ტანისამოსისგან.

6. ილუსტრაცია “ქართველები” (Georgiens) და საქართველოს აღწერა ა. ფეროტე დე ლა კრუას (A. Pherotée De La Croix) წიგნიდან “სამყაროს გეოგრაფია” (La Géographie Universele)^X, გამოცემული ლიონში 1705 წელს (მეორე გამოცემა)¹. (იხ. დანართი, სურ. 6).

ა. ფეროტე დე ლა კრუა (დაიბადა დაახლ. 1640 წელს, გარდაიცვალა დაახლ. 1715 წელს). ფრანგი ლიტერატორი, ისტორიკოსი და გეოგრაფი. მისი გეოგრაფიულ-საისტორიო ცნობარი “სამყაროს გეოგრაფია” პირველად გამოიცა 1693 წელს ამსტერდამში. კერძოდ ითარგმნა და გამოიცა 1717 წელს.

საქართველოს აღწერა (ფრანგულ ენაზე), რომელიც განთავსებულია მე-5 ტომის (Tome cinquième) მე-2 თავის (Chapitre II) 64-74 გვერდებზე, ასეთია^{XI} :

საქართველო² (La Georgie, Georgia)

ამ თავში მოხსენიებულია საკუთრივ საქართველო, რომელსაც ადრე იბერია ერქვა, სამეგრელო, რომელსაც კოლხეთს ეძახიან, ზუირია (Zuirie), ანუ გურია (Guriel)³, აბასკია (Abascie), შავი სირკასია (=ჩერქეზეთი) (Circassie noire), კავკასიონის მთების თავისუფალი ხალხები და დაღესტნელი თათრები.

¹ ლა კრუას ცნობები საქართველოს შესახებ კარგა ხანია ცნობილია ქართველი მკვლევრებისათვის, თუმცა ილუსტრაცია და ტექსტის სრული ვარიანტი გამოქვეყნებული არ ყოფილა. იხ., Наталья Орловская. Грузия в литературах Западной Европы XVII-XVIII веков. Тб., 1965, с. 41.

² აქ სახელწოდება საქართველო იხმარება ფართო მნიშვნელობით, რაც გულისხმობს გეოგრაფიულ სივრცეს დღევანდელი კავკასიის მნიშვნელობით. იხ. კომენტარი “2” გვ. 56.

³ აქ ავტორი ზუირიას აიგივებს გურიასთან. ეს საკმაოდ საინტერესო ცნობა შესაძლოა გამოყენებულ იქნეს ტოპონიმ “ზუირიის” ეტიმოლოგიის დასადგენად.

რომაელებმა ამ ქვეყნის დაპყრობა ვერ შეძლეს მთების (=რელიეფის) სიროულის გამო. მას დასავლეთით შავი ზღვა და ზაბახა (Zabache)¹ არტყამს, ჩრდილოეთით პოლონეთი², აღმოსავლეთით ასტრახანის სამეფო და კასპიის ზღვა, სამხრეთით თურქეთი. მისი სიგრძე სამხრეთიდან ჩრდილოეთით დაახლოებით 210 ლიეა³, აბასკიისა და ჩერქეზეთის ჩათვლით; დასავლეთიდან აღმოსავლეთით – 280 ლიე, მოიცავს კავკასიონის მთების თავისუფალ ხალხებს და დაღესტნელ თათრებს. ამ პროვინციების უმრავლესობა ცნობილია კავკასიის სახელით და განთქმულია პრომეთეს მითით. იქ ჰაერი საკმაოდ ზომიერია ქვეყნის 40 და 50-გრადუსიან განედებს შორის მდებარეობის გამო. იქაურ მიწაზე უზვადაა მარცვლეული, ხილი და საძოვრები; ღვინო კარგია, მსხალი და ვაშლი – საუკეთესო; დიდი რაოდენობით ჰყავთ ღორები, გააქვთ ცვილი, თაფლი, ფისი და აბრეშუმის ქსოვილი.

მოსახლეობას ფლიდების, მევახშეების, ქურდების, ლოთების რეპუტაცია აქვთ და მიდრეკილნი არიან ყოველგვარი მანკიერებისადმი⁴. მღვდლები, ისე როგორც სხვა მამაკაცები, ძალზედ უმეტარნი არიან⁵. ამის საპირისპიროდ, დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ ქალების კარგ აღზრდას მონასტრებში და მათ განათლებას. ქალები ნაწილობრივ მათ [მღვდლების] ფუნქციასაც ასრულებენ, ამისი მაგალითი დანარჩენ მსოფლიოში არ მოიძებნება⁶. მამები და დედები ხშირად ყიდიან თავიანთ შვილებს⁷: სწორედ ამ ფულით უხდიან ხარკს თურქებს

¹ ზაბახა აზოვის ზღვის ერთ-ერთი ძველი სახელწოდებაა.

² იგულისხმება პოლონეთ-ლიტვის სამეფო – XVI-XVII საუკუნეების ევროპის უდიდესი სახელმწიფო.

³ ლიე (lieue) სიგრძის საზომი ერთეული ძველ საფრანგეთში, მისი მნიშვნელობა იცვლებოდა ეპოქის მიხედვით – 3,25 კმ-დან 4,68 კმ-მდე.

⁴ აქ ავტორი საუბრობს კავკასიის მოსახლეობაზე ზოგადად და არა რომელიმე ეთნიკურ ჯგუფზე. როგორც ჩანს, ის ახდენს მისთვის ცნობილი კონკრეტული ფაქტების განზოგადებას.

⁵ აქ, ისევე, როგორც ამ ტექსტის სხვა ადგილებში, ნათლად ჩანს, რომ ავტორი ეყრდნობა კათოლიკე მისიონერების ცნობებს საქართველოს შესახებ. საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერები ხშირად ქართული სამღვდელთა დისკრედიტაციის გზით ცდილობდნენ თავიანთი მოღვაწეობის მნიშვნელობის ხაზგასმას და რომის კათოლიკური ეკლესიის უპირატესობის დამტკიცებას.

⁶ ეს ცნობა ალბათ ჟან-ბატისტ ტავერნიეს ეკუთვნის. იხ., ჟან-ბატისტ ტავერნიე. დიდი სენიორის სამეფო კარის ახალი აღწერა. თბ., 1974, გვ. 204, 245.

⁷ ტყვეთა სყიდვა იყო უდიდესი სოციალურ-ეროვნული უბედურება, რასაც ადგილი ჰქონდა ამ პერიოდის დასავლეთ საქართველოში (ისევე, როგორც ოსმალეთის გავლენის ქვეშ მყოფ სხვა ქვეყნებში), თუმცა ეს სიტყვები ამ მოვლენის მეტიმეტად გაზვიადებული

იმერეთის და გურიის მთავრები, როგორც სამეგრელოს თავადი იხდის მას ქსოვილებით. დიდი ხანი არაა, რაც ერთმა ქართველმა დედა გაცვალა თურქულ ცხენში, რომელიც მისთვის უფრო სასურველი აღმოჩნდა, ვიდრე ის, ვინც იგი ამქვეყნად მოავლინა¹. იქ ქალები არაჩვეულებრივი სილამაზისანი არიან, მაგრამ მათი საქციელი მოწმობს, რომ ნაკლებად მორცხენი და ერთგულნი არიან. უდავოა, რომ ყველაზე ლამაზი მხეველები, რომლებიც გვხვდებიან დიდი მბრძანებლის და სპარსეთის მეფის ჰარამხანებში, ქართველები არიან.

საქართველოში ზოგიერთი ხალხი თავისუფალია, ზოგს მთავრები ჰყავთ, ზოგი თურქეთის ქვეშევრდომობას აღიარებს, ზოგიც სპარსეთისას თავისი საჭიროებიდან გამოძდინარე. სპარსეთის მეფე საქართველოს აღმოსავლეთისა და არმენიის მბრძანებელი გახდა; მას უფლება აქვს დანიშნოს მმართველი, რომელიც საქართველოს მეფის (Roy de Georgie) სახელს ატარებს. თურქეთს დღეს-დღეობით მხოლოდ ერთი ფაშა, ანუ ბეგლარბეგი ჰყავს ახალციხის (Alkazike) ციხესიმაგრეში და ერთი კომენდანტი ქუთაისის (Cotatis) ციხესიმაგრეში. მათ, ვინც თურქებს ემორჩილებიან, დიდი პრივილეგიები აქვთ, შეუძლიათ გაშლილი დროებით და იარაღით ხელში შევიდნენ იერუსალიმში. ქალაქი დარუბანდი (Derbent), რომელიც თურქებისა და სპარსელების ხშირი დავის საგანია, მდებარეობს გასასვლელში, რომელსაც რკინის კარს უწოდებენ; ის კასპიის კარიბჭის ნარჩენებია, რომლებსაც ბარმახის (Barmach) მთაზე ვხვდავთ.

I განყოფილება. შენიშვნები ზოგადად საქართველოს პროვინციების შესახებ

სამეგრელო, ანუ კოლხეთი, შავი ზღვის აღმოსავლეთით მდებარეობს ფაზისის (=რიონის) (Fazzo) შესართავთან. ეს არის ძველი კოლხეთი; მას ასევე იმერეთსა და ბაშიაჩუკს (Imereti & Bosciaciuk) უწოდებენ. აღმოსავლეთიდან მას კავკასიონის მთები აშორებს საკუთრივ გურჯისტანს. სამხრეთით არმენია და ჩრდილოეთით ჩერქეზეთი ესაზღვრება. ეს პროვინცია ცნობილი იყო მედეას და იასონის სიყვარულის ამბით და არგონავტების მოგზაურობით ოქროს საწმისის მოსაპოვებლად. საგულისხმოა, რომ ეს ძვირფასი ოქროს საწმისი ნიშნავდა

გამოძახილია. ტყვეთა სყიდვა მნიშვნელოვნად შემცირდა XVIII საუკუნის შუახანებში, იმერეთის მეფე სოლომონ I-ის მიერ გატარებული ღონისძიებების შედეგად.

¹ ცხადია, აქ ავტორი იმეორებს არქანჯელო ლამბერტის მიერ აღწერილ ანომალურ შემთხვევას. იხ., არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა. თბ., 1938, გვ. 162.

ოქროს საბაღოების ან ბეწვეულით ვაჭრობის არსებობას, რასაც დიდი შემოსავალი მოაქვს. აპიანე¹ ამბობს, რომ ეს მხოლოდ მოლქრული ტყავებია, რომლებსაც გლეხები მდინარეში არსებული ოქროს ქვიშის შესაკავებლად იყენებენ. როგორც უნდა იყოს, ვიგებთ, რომ სამეგრელოს ჰქონდა ოქროს საბაღოები და კიდევ აქვს და ა.შ. ეს პროვინცია უფრო თავისუფალია, ვიდრე დაქვემდებარებული; იქ ნახავთ ბევრ ციხესიმაგრეს, მათ შორის ზუგდიდისა (Zugdidi) ყველაზე ლამაზად ითვლება; მთავარი ქალაქებია სებასტოპოლი (Savatopoli), ფაზისი (Fazzo), რუხი (Ruchs), ანაკლია (Anargh[=l]ie). მოჩანს კავკასიონის და კორაქსის (Coxar) მთები, მდინარეები რიონი (Fazzo ou Phasis) და Ciano. იქ ხარობს სხვადასხვა სახის სამეურნალო მცენარე, უხვადაა სინამაქი (Sene), ზვართქლა (Scamonee) და შავი შხამა (Ellebore noire), ბევრია თეთრი დათვი² და ხოხობი, რომელსაც ფაზისმა თავისი სახელი მისცა³. სებასტოპოლი (Savatopoli au Sebastopolis) თითქმის დანგრეულ იქნა წყლისაგან.

საკუთრივ საქართველო, ანუ Georgia propria, რომელსაც თურქები გურჯისტანს (Gurgistan), ანუ ქართველთა ქვეყანას (Pais des Georgiens) უწოდებენ წმიდა გიორგის გამო, რომელიც მისი მფარველია⁴, და რომელსაც ძველად იბერიას ეძახდნენ, მთებს შორის მდებარეობს და სამ ნაწილად იყოფა. 1. კახეთი (Zacheti ou Gagheti ou Gagnetia), კასპიის ზღვისკენ მდებარე ქალაქ ძეგამით (Zagan); 2. ქართლი (Carduel, Carduelia), რომლის შუაშიც არის ქალაქები ტფილისი (Teflis) და გორი (Cori ou Goroden); 3. საბარათიანო (Baratralu) არმენიისკენ, ქალაქ ყარსით (Kars). ეს უკანასკნელი თურქების ხელშია⁵, დანარჩენები სპარსელებისაგან თავისუფლებას ინარჩუნებენ.

¹ აპიანე ალექსანდრიელი – ბერძნული წარმოშობის რომაელი ისტორიკოსი, მოღვაწეობდა დაახლ. 95–165 წლებში.

² საქართველოში, კერძოდ კი სამეგრელოში, თეთრი დათვის არსებობის შესახებ ცნობას იძლევა არქანჯელო ლამბერტი. იხ., არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა. თბ., 1938, გვ. 186.

³ ხოხობის ლათინური სახელწოდებაა Phasianus. ის მართლაც მდ. რიონის ანტიკური სახელწოდებიდან (ფაზისი) მომდინარეობს.

⁴ სახელწოდება “გეორგიის” ასეთი ეტიმოლოგია დამახასიათებელია ევროპული წყაროებისათვის; ერთ-ერთი პირველი, ვინც საქართველოს სახელწოდება წმიდა გიორგის დაუკავშირა, იყო XII-XIII საუკუნეების ცნობილი ფრანგი საეკლესიო მოღვაწე და მეცნიერი ჟაკ დე ვიტრი.

⁵ როგორც ჩანს, აქ ავტორი საბარათიანოს შეცდომით სამცხესთან აიგივებს.

ზურია (*Zurie*), ძველად ალბანეთი (*Albanie*), საკმაოდ ზომიერია (?), საკუთრივ საქართველოს აღმოსავლეთით [მდებარეობს]; იგი მრავალი მდინარით ირწყვება, რომლებიც ამ პროვინციის აღმოსავლეთით მდებარე კასპიის ზღვაში ჩაედინებიან. აქ არის ქალაქები *Chipiche*, *Stranu* ან *Albaida*, ტარკუ (*Tarki*), ეს უკანასკნელი მოსკოვის მთავარს (*Duc de Moscovie*) ეკუთვნის.

შავი ჩერქეზეთი (*Circassie noire*) მდებარეობს შავი ზღვის (*pont Euxin*) და კავკასიონის მთის ჩრდილოეთით, რომელიც მას საკუთრივ საქართველოს აშორებს; მდებარეობს აზოვის ზღვის (*Palus Meotides*) აღმოსავლეთით, დონის ანუ ტანაისის (*Don ou Tanais*) სამხრეთით, კასპიის ზღვისა (*Mer Caspienne*) და ვოლგის (*Volga*) შესართავის დასავლეთით. ამ ქვეყანას ჰყავს სხვადასხვა მთავარი, რომლებიც დიდი მეფის (*Grand-Csar*), ანუ მოსკოვის მთავრის ქვეშევრდომები არიან. მან გაამაგრებინა ქალაქი ტეიკი (*Teiki*). ამ ტერიტორიის დანარჩენ ნაწილში ქალაქები არაა და ნაკლებადაა დასახლებული; ჩერქეზების უმრავლესობა ტყეებში ცხოვრობს, რათა თათართა შემოსევებისგან თავი დაიცვან, რომლებიც მათ დამონებას ცდილობენ, რადგან ეს ხალხი ძალიან ფასობს; გამოირჩევა კარგი აღნაგობით, გამჭრიახობითა და მოხერხებულობით ყველაფერში, რის ვაკეთებასაც მოსთხოვენ. მათი ვაჭრობის ძირითადი საგანია მონები, თაფლი, ცვილი, ხარის, ირმისა და ვეფხვის ტყავები. უწინ კარგი ქრისტიანები იყვნენ, მაგრამ გაუნათლებლობის გამო ბევრი გამაჰმადიანდა. თურქებს იქ აქვთ ქალაქი აზოვი, ანუ აზაკი (*Azof ou Azac*) მდ. დონის (*Don*) შესართავთან აზოვთან (=აზოვის ზღვასთან); ეს დიდი სავაჭრო და ძალიან მნიშვნელოვანი ადგილია; მისი მეშვეობით მათ შეუძლიათ შეინარჩუნონ მცირე თათრების (=ყირიმის თათრების) (*petits Tartares*) ალიანსი და ამ ადგილებში მოსკოვის დიდი მთავრის გეგმები ჩაშალონ.

აბასკიას (*Abascie, Abascia*) ჩრდილოეთით და დასავლეთით ჩერქეზეთი, ანუ ძველი კომანია (*Commanie*) ესაზღვრება, სამხრეთით – შავი ზღვა, აღმოსავლეთით – სამეგრელო. აქ ცხოვრობს ხალხი, რომლებსაც ეძახიან აბასას, ან აბხაზებს (*Abassas ou Abcasses*); მეზობლებს მათი ეშინიათ, მათ საუკეთესო აღმოსავლური შევარდნები ჰყავთ, მათი ძირითადი საქმიანობაც ნადირობა და ქურდობაა.

დაღესტანი (*Dagestan, Daghestan*), დაღესტანია (*Daghestania*), წარსულში ალბანეთი (*Albania*), მდებარეობს აღმოსავლეთით კასპიის ზღვასა და დასავლეთით კავკასიონის მთებს შორის; ჩრდილოეთიდან ასტრახანის სამეფო (*Astracan*) ესაზღვრება და სამხრეთიდან სპარსეთის შირვანის (*Sirvan*) პროვინცია; ამ მიწაზე თათრები ცხოვრობენ: მათი ვაჭრობის საგანია მონების აყვანა პატარა, განუწყვეტელი ომების შედეგად, რომლებსაც ისინი აწარმოებენ; ჰყავთ ცოტა საქონელი; მიუვალი მთები, რომლებსაც თავს აფარებენ, მათ სპარსელებისა და მოსკოველებისაგან იცავს; ჰყავთ ბევრი ბატონი, თუმცა მათგან ერთი ყველას მბრძანებელია, რომელსაც ირჩევენ: არის რამდენიმე დაბა, რომელთაგან მთავარი არის ტარკუ (*Tarcu*). იგი მთაზე, ციცაბო კლდეებს შორის, ზღვასთან ახლოს მდებარეობს.

II განყოფილება. საქართველოს შემადგენლობა

ის, რასაც აქ საქართველოდ მოვიანზრებთ, შეიძლება დაიყოს 6 მთავარ ნაწილად, ისე, როგორც ეს შემდეგ ცხრილშია მოცემული.

საქართველო 6 მთავარ ნაწილად იყოფა:

1.	სამეგრელო ანუ კოლხეთი	{	<p>ქუთაისი, დედაქალაქი
ფაზისი
სებასტოპოლი
რუხის ციხე
ანაკლია
Chicaris (ჩხარი?)
სკანდა
Skalingia (წალენჯიხა?)
Varthiet (ბათუმი?)
Cultiche
ახალციხე
ოზურგეთი
ვონიო, პორტი</p>
2.	საკუთრივ საქართველო ანუ იბერია	{	<p>ტფილისი, დედაქალაქი
ვორი</p>
3.	ზუიურია ანუ ალბანეთი	{	<p>Chipiche
Stranu
ტარკუ (<i>Tarki</i>)</p>

4.
შავი ჩერქეზეთი

{ ტემრიუკი
ტამანი
ტერკი
Moscou
აზაკი

5.
აბასკია

{ Dandars
Baladagg

6.
დაღესტანი

{ ტარკუ (Tarku)

ქალაქი ქუთაისი (Cotatis) იმერეთის მხარის დედაქალაქია სამეგრელოში არსებულ რიონზე (Faze, Phasis), ლამაზი ციხესიმაგრით, რომელიც კლდისა და მთის ძირშია: უწინ ეს სპარსეთის მეფეების საბრძანებელი იყო¹.

ქალაქი ფაზისი მდინარე რიონის (Faze) შავ ზღვასთან შესართავთან მდებარეობს, ამჟამად თითქმის დაწვრილია: მას ტრაპიზონის საეპისკოპოსოს წოდება ჰქონდა (?).

ტფილისი, უწინ არტაქსატა (Artaxata)², ქართლის სამთავროს დედაქალაქია საკუთრივ საქართველოში და მდებარეობს მტკვარზე (Cur ou Chiur ou Cyrus). ამჟამად იქ ცოტა მცხოვრებია, აქვს ციხესიმაგრე გორაკზე, რომელიც სპარსელების დაქვემდებარებაშია.

გორი (Gori ou Ghor, Gorides), მდებარეობს მტკვარზე. საბარათიანოს მხარის დედაქალაქია, რომელიც საქართველოში მდებარეობს³.

Cipiche⁴, Media არის ზუირიის, ანუ ძველი ალბანეთის ქალაქი მდინარე თერგზე (Terka) და ჩერქეზეთის საზღვარზე.

Stranu, უწინ Albaida მდებარეობს კასპიის ზღვაზე, თერგის შესართავთან.

¹ აქ შეცდომაა, ალბათ "საქართველოს მეფეები" უნდა ეწეროს.

² აქ ავტორი შეცდომას უშვებს; ანტიკური ხანის წყაროებით ცნობილი ქალაქი არტაქსატა (არტაშატი) მდებარეობდა არარატის მთის მიდამოებში, მდ. არაქსზე. იხ., თინათინ ყაუხჩიშვილი. სტრაბონის გეოგრაფია, ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ., 1957, გვ. 187, 189, 273. ალბათ უნდა ეწეროს არმაქტიკა (არმაზციხე).

³ რამდენიმე აბზაცით ზემოთ ავტორი საბარათიანოს მთავარ ქალაქად ასახელებს ქ. ყარსს. არც ქ. ყარსი და არც ქ. გორი საბარათიანოს შემადგენლობაში არ ყოფილა.

⁴ ამ დასახლებული პუნქტის იდენტიფიცირება ვერ ხერხდება, თუმცა ზოგიერთი ავტორი (მაგალითად, ნიკოლა სანსონი) მას აიგივებს ალბანეთის ქალაქ კაბალასთან (მდებარეობს ანკერბაიჯანის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე).

ილუსტრაცია “ქართველები” (Georgiens) დაბეჭდილია ქალაქზე ზომით 16,4სმ×9,5სმ. ის ხელმოწერილია პ. სეინი უმცროსის (P. Seuin jn) და მ. ოგიერის (M. Ogier) მიერ, რომელთაგან პირველი მხატვარია, ხოლო მეორე – გრავიორი¹.

სურ. 6.
 ილუსტრაცია დე
 ლა კრუას
 წიგნიდან, 1705.
 Fig. 6. The
 illustration from
 the book by De
 La Croix, 1705.

¹ მისი გვარის ქვემოთ გაკეთებულია წარწერა Sculp (=Sculpsit), რაც იმ ეპოქაში გრავიორს აღნიშნავდა.

მხატვრული თვალსაზრისით ეს ილუსტრაცია (ისევე, როგორც ილუსტრაცია მალეს წიგნიდან) საკმაოდ მდარეა. სათაური “Georgiens” მოთავსებულია ქვედა არშიაზე. ილუსტრაციის ზედა ნაწილში მოთავსებულია ცხოველის ტყავის და ოვალური ფარისგან შედგენილი კარტუში, რომელზეც განთავსებულია ფრინველის გამოსახულება. ეს ცხოველის ტყავი ალბათ არის ოქროს საწმისის სიმბოლური გამოსახულება, რადგან დე ლა კრუა საქართველოს აღწერისას მნიშვნელოვან ადგილს უთმობს ოქროს საწმისის თემას. ფრინველი კი შესაძლოა იყოს ხოხობი ან შევარდენი (ტექსტში ორივე გვხვდება)¹.

ილუსტრაციის ცენტრალურ ნაწილში გამოსახულნი არიან ქალი და მამაკაცი მთის ფონზე (ეს არის არარატის მთა, მის წვერზე მოთავსებულია ნოეს კიდობანი). ილუსტრაცია მოიცავს ეთნოგრაფიული ყოფის ამსახველ ელემენტებს: ქალს თავზე ყვავილების გვირგვინი ადგას, ხელში უჭირავს დაწული კალათა, მეორე ხელით კი მამაკაცს თაფლიან ფიჭას აწვდის. მამაკაცი შეიარაღებულია – ხელში შუბი უპყრია, მხარზე გადაკიდებული აქვს მშვილდი, კაპარჭი და ხმალი. ლაკრუას ილუსტრაცია წააგავს ილუსტრაციას მალეს წიგნიდან, ქალის ტანისამოსი აქ თითქმის იდენტურია. რაც შეეხება მამაკაცს, მისი ჩოხა და აღჭურვილობა მსგავსია, მხოლოდ ქუდი აქ უფრო დიდი ზომისაა². ამ წიგნში ასევე არის ქართველთა მეზობელი ხალხების (სომხების, ქურთების, თურქების, სპარსელების) ილუსტრაციები, რომელთა ეროვნული კოსტიუმებიც მნიშვნელოვნად განსხვავდება ქართველების ტანისამოსისგან.

¹ აღსანიშნავია, რომ თურქების ილუსტრაციაზე ამავე ადგილას ნახევარმთავრეა მოთავსებული, ხოლო სპარსელების ილუსტრაციაზე – შზე. როგორც ჩანს, საქმე გვაქვს გარკვეულ ეროვნულ სიმბოლიკასთან.

² XVII საუკუნის ქართველ მამაკაცთა თავსაბურავი საკმაოდ მრავალფეროვანი იყო, რაც დასტურდება როგორც კასტელის ნახატებით, ასევე არქანჯელო ლამბერტის და სხვა უცხოელი ავტორების ცნობებით. ქართველთა სამოსელის აღწერისას მსგავს ქუდს ვახუშტი ბაგრატიონიც ასსენებს – “ქუდი გრძელ-წვრილი”, ხოლო ერთმეფობის პერიოდის თავსაბურავს ასე აღწერს: “თავს ქუდი გრძელი რომლისა კუნჭული ბეჭსა ზედა მცემელი და გრძელბეწოსანი...”. იხ., ვახუშტი ბაგრატიონი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა (საქართველოს გეოგრაფია). თამარ ლომოურის და ნიკოლოზ ბერძენიშვილის რედაქციით. თბ., 1941, გვ. 32.

7. ნიკოლა დე ფერის (Nicolas De Fer) ევროპის რუკა მსოფლიოს ატლასიდან, ტომი I, გვ. 75. გამოცემული პარიზში ~1700-1705 წელს (იხ. სურ. 7ა, 7ბ).

ნიკოლა დე ფერი იყო თავისი ეპოქის ერთ-ერთი ყველაზე პროდუქტიული და გავლენიანი ფრანგი კარტოგრაფი. დაიბადა 1646 წელს პარიზში. მისი მამა – ანტუანი (Antoine) რუკებით მოვაჭრე იყო, რომელიც უკვე შედგენილი რუკებისთვის გრავირებს ამზადებდა და ახდენდა მათ ტირაჟირებას. მამის ბიზნესი ნიკოლამ 1687 წელს ჩაიბარა. 3 წლის შემდეგ ის გახდა ფრანგი დოფინის ოფიციალური გეოგრაფი და გამოსცა საფრანგეთის სანაპიროს ატლასი. მომდევნო 30 წელი მისთვის მეტად წარმატებული და ნაყოფიერი აღმოჩნდა: ის ჯერ ესპანეთის მეფის (რომელიც მანამდე საფრანგეთის პროვინცია ანჟუს ჰერცოგი იყო) ოფიციალური გეოგრაფი გახდა, ხოლო 1711 წლის შემდეგ როგორც ესპანეთის, ასევე საფრანგეთის მეფის ოფიციალური გეოგრაფი. ამ პერიოდში მან შეადგინა მრავალი რუკა და ატლასი, რომელთა უმეტესობა ხაზს უსვამდა ბურბონთა მმართველობის დადებით მხარეებს. მის მიერ გამოცემული მსოფლიოს ატლასებიდან აღსანიშნავია “საინტერესო ატლასი” (Atlas Curieux) და “სამეფო ატლასი” (Atlas Royal), გამოცემული 1705 წელს. ნიკოლა დე ფერი გარდაიცვალა 1720 წელს; მისი მემკვიდრეობა ჩაიბარეს სამმა ქალიშვილმა და მათმა მეუღლეებმა, რომლებიც ასევე კარტოგრაფიულ საქმიანობას ეწეოდნენ.

რუკა დაბეჭდილია ქალაქში ზომით 18,2სმ×15,7სმ. მას აქვს გრადუსული ჩარჩო. რუკის მარცხენა ქვედა კუთხეში მოთავსებულია რუკის სათაური და ავტორის ვინაობა: L'Europe Par De Fer. წარწერის გარშემო დეკორატიულ ჩარჩოს ქმნის მცენარის, ხარის და ადამიანის გამოსახულებები.

ეს არის XVII საუკუნის მეორე ნახევრის “თანამედროვე” რუკა, რომელზეც წარმოდგენილია ევროპის და მისი სამეზობლოს ძირითადი ქვეყნები. ქვეყნებს შორის საზღვრები გამოყოფილია წერტილოვანი პუნქტირით, ხოლო ევროპასა და აზიას შორის საზღვარი – წყვეტილი ხაზით. ევროპასა და აზიას შორის გეოგრაფიული საზღვარი გავლებულია დიდი კავკასიონის ქედზე (ანუ იქ, სადაც ის დღევანდელი გაგებით მდებარეობს)¹ და ემთხვევა საქართველოს ჩრდილოეთ საზღვარს.

¹ აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ ეპოქის სხვა კარტოგრაფების რუკებზე ევროპასა და აზიას შორის საზღვარი უმეტესად მდ. დონს ან მდ. ყუბანს ემთხვევა.

საქართველო (Georgie) აქ წარმოდგენილია, როგორც ერთიანი სუბიექტი; ცხადია, ეს არის როგორც წარსული პოლიტიკური ერთიანობის გამოხატვა, ასევე ქართველთა ეროვნული ერთიანობის გამოხატულება. ანალოგიურად, ერთიან სუბიექტებად არიან წარმოდგენილი იტალია (Italie) და გერმანია (Allemagne), რომლებიც იმ ეპოქაში პოლიტიკურად დაქუცმაცებულები იყვნენ.

სურ. 7ა.
ნიკოლა დე ფერის რუკა,
~1700-1705.
Fig. 7a. The
map by
Nicolas De
Fer, ~1700-
1705.

სურ. 7ბ.
ნიკოლა დე
ფერის რუკა
(ფრაგმენტი),
~1700-1705.
Fig. 7b. The
map by
Nicolas De
Fer (detail),
~1700-1705.

საქართველოს ტერიტორიაზე წერტილოვანი პუნსონებით აღნიშნულია ქალაქი სებასტოპოლი (Sauatopoli) და მეორე ქალაქი, სავარაუდოდ, ფაზისი (ფოთი), რომლის სახელწოდებაც დატანილი არ არის. ეს რუკა მეტად ზოგადია, თუმცა საზღვრის კონტურის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, საქართველოს აქ საკმაოდ დიდი ტერიტორია უკავია. საქართველოს სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარეობს სპარსეთი, ხოლო სამხრეთ-დასავლეთით – ოსმალეთის აზიური ნაწილი.

8. რუკა “ბოსფორი, აზოვის ზღვა, იბერია, ალბანეთი და აზიის სარმატია” (Bosporus, Maeotis, Iberia, Albania et Sarmatia Asiatica) ქრისტოფორე ცელარიუსის (Christophorus Cellarius) წიგნიდან “Notitiae Orbis Antiqui sive Geographiae Plenioris Tomus Alter Asiam et Africam“, გამოცემული ლათინურ ენაზე ლაიფციგში (Leipzig) გლედიჩის (Gleditschi) მიერ, 1706 წელს (იხ. სურ. 8ა, 8ბ).

ქრისტოფორე ცელარიუსი (იგივე ქრისტოფ კელერი) დაიბადა 1634 (ან 1638) წელს. ის იყო გერმანელი მეცნიერი, რომელიც მოღვაწეობდა ვაიმარში (Weimar) და ჰალეში (Halle). მან შემოიღო ტერმინი “შუა საუკუნეები”, შექმნა ისტორიის სახელმძღვანელო, რომელიც იყოფოდა სამ ნაწილად – ძველი (Ancient), შუა საუკუნეები (Medieval) და ახალი პერიოდი (New period). მისი ატლასი “Notitiae Orbis Antiqui sive Geographiae Plenioris Tomus Alter Asiam et Africam“ ეფუძნება ჰეროდოტეს, პლინიუსის (უფროსის) და პტოლემეს შრომებს. ცელარიუსი გარდაიცვალა 1707 წელს.

რუკა დაბეჭდილია ქაღალდზე ზომით 35,5სმ×24,5სმ. ნაბეჭდი არე მოიცავს 31სმ×20,7 სმ-ს. რუკას გააჩნია კარტოგრაფიული ჩარჩო, ასევე მარჯვენა ზედა კუთხეში – დეკორატიული ჩარჩო, რომელზეც რუკის სათაურია განთავსებული.

ეს არის ისტორიული რუკა, რომელიც ასახავს “ანტიკურ სამყაროს” და, როგორც წიგნის სატიტულო გვერდზეა მითითებული, ეფუძნება ანტიკური ხანის მეცნიერების – სტრაბონის, პტოლემეს, პლინიუსის, არიანეს და სხვათა შრომებს. წიგნში არის საქართველოს აღწერაც, რომელიც ასევე ძველი ბერძენი და რომაელი ავტორების ცნობებს ეყრდნობა.

ჩვენთვის საინტერესო გეოგრაფიულ სივრცეში დატანილია სამი ქვეყანა: კოლხეთი (საკუთრივ კოლხეთი – Colchis propria), იბერია (Iberia) და ალბანეთი (Albania). ამ ტერიტორიაზე დატანილია ქართული ეთნონიმები – კოლხი (Colchi), ლაზი (Lazi), ზანი (Zani), მესხი (Moschi), Gerri (ჭერები?). კოლხეთის ჩრდილო-დასავლეთით აღნიშნულია კერკეტები (Cercetæ) და

სურ. 8ა.
ქრისტოფორე
ცელარიუსის
რუკა 1706.
Fig. 8a. The
map by
Christophorus
Cellarius, 1706.

ჰენიოხები (Heniochi). კავკასიონის ქედზე აღნიშნულია კორაქსის, ანუ დასავლეთ კავკასიონის მთები (Mons Corax), კავკასიონი (Caucasus), კავკასიის კარი (დარილის ზეკარი) (Caucasice Portæ), ასევე ალბანეთის გასასვლელი (Pylæ Albanice). ჰიდროგრაფიული ქსელი საკმაოდ სრულყოფილადაა წარმოდგენილი; რიონის (Phasis) მიმართულება მცდარია ანტიკური ტრადიციის შესაბამისად. კოლხეთის ტერიტორიაზე ასევე დატანილია ბზიფი (კაპოეტის წყალი) (Corax), კოდორი (Hippus)¹, Cyaneus, Charistus, ჭოროხი (Absarus), Cissa, Ophis. იბერია-ალბანეთის ტერიტორიაზე დატანილია მტკვარი (Cyrus), რომელიც სათავეს მესხეთის მთებიდან (Moschici montes) იღებს; არაგვი (Aragus), რომელსაც უერთდება სხვა, უსახელო მდინარე; ალაზანი (Alazon), Albanus, Cæsuis, Gerrus.

სურ. 8ბ.
ქრისტოფორე
ცელარიუსის
რუკა
(ფრაგმენტი),
1706.
Fig. 8b.
The map by
Christophorus
Cellarius
(detail), 1706.

ტოპონიმიკა მოლიანად ანტიკური ხანისაა. დასახლებული პუნქტები, რომელთა იდენტიფიცირებაც შესაძლებელია, შემდეგია: დიდი პიტუსი (Pitius

¹ ჩვეულებრივ, მდ. ჰიპოს აიგივებენ მდ. ცხენისწყალთან, თუმცა ამ ეპოქის რუკებზე ლოკალიზაციის მიხედვით ის უფრო მდ. კოდორს შეესაბამება.

magnus)¹, დიოსკურია (Dioscurias), ფაზისი (Phasis), აფსაროსის (დღევანდელი გონიო) ციხესიმაგრე (Absarum Castellum)², სურიუმი (Surium)³, სურამი (Sura) (მდებარეობა არაზუსტია), ძალისი (Zalissa), არმაზციხე (Harmozica, Armactica), Artanissa (სავარაუდოდ, არტანუჯი, თუმცა ამ შემთხვევაში მისი ლოკალიზაცია მცდარია).

9. რუკა “თურქეთი აზიაში, წარსულში და თანამედროვეობაში” (Turquie en Asie, ancienne et moderne) და ცნობები საქართველოს შესახებ კლოდ ბუფიეს (Père Claude Buffier) წიგნიდან “სამყაროს გეოგრაფია” (Geographie Universelle)^{xii}, მე-6 გამოცემა, პარიზი, 1739 წელი, გვ. 279 – 291. (იხ. სურ. 9ა, 9ბ).

კლოდ ბუფიე (1661 – 1737) იყო იეზუიტი თეოლოგი, ისტორიკოსი და გეოგრაფი. მოღვაწეობდა საფრანგეთში, მეტწილად პარიზში. მისი ყველაზე მნიშვნელოვანი გეოგრაფიული ნაშრომი “სამყაროს გეოგრაფია” პირველად გამოიცა 1711 წელს. ეს იყო კომპაქტური – ჯიბის ატლასი, რომელიც საკმაოდ პოპულარული გახდა და მრავალჯერ გამოიცა პარიზში, ნეაპოლსა და რომში. ატლასში შესული რუკები სხვადასხვა ავტორებს ეკუთვნის, რომელთაგან გამოირჩევიან: Hendrick van Loon, Faure, Denise Macquart, Dom.

რუკა დაბეჭდილია ქალაქზე ზომით 18სმ×21სმ. ატლასის მცირე ზომის გამო (10სმ×17სმ) რუკა მასში დაკეცილად არის მოთავსებული. რუკაზე დატანილია კარტოგრაფიული ბადე. საქართველოს (Georgie) უკავია ამიერკავკასიის უმეტესი ნაწილი. საზღვარი აღნიშნულია წერტილოვანი პუნქტირით, რომელიც მას აღმოსავლეთ და დასავლეთ (ამიერ და იმიერ) ნაწილებადაც ჰყოფს. დასავლეთ (იმიერ) საქართველოს ტერიტორია მოიცავს –

¹ დიდი პიტუსი (პიტიუნტი, პიტიუსი) – ბერძნული კოლონია შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, თანამედროვე ბიჭვინთის ადგილას. ანტიკური ხანის ავტორები მას დიდს უწოდებდნენ, რადგან უდიდეს სავაჭრო ცენტრად ითვლებოდა.

² ბერძნულ-რომაულ წყაროებში გონიო ცნობილია აფსაროსის (ან აფსარუნტის) სახელით. მიჩნეულია, რომ ეტიმოლოგია უკავშირდება აიეტის ვაჟის – აფსირტეს სახელს. იხ., ემზარ კახიძე. ზოგიერთი ახალი მოსაზრება აფსაროსის ეტიმოლოგიის შესახებ. კულტურის ისტორიისა და თეორიის საკითხები. №8, თბ., 2000, გვ. 44-53.

³ შესაძლებელია იყოს დღევანდელი ზესტაფონის რაიონის სოფ. სვირი.

აფხაზებს (Abcasses), სამეგრელოს (Mingrelie), იმერეთს (Imiret), გურიას (Guriel). საქართველოს ტერიტორიაზე დატანილია მდინარე რიონი (Fasso R), მტკვარი (Kur R), აგრეთვე Caret R¹.

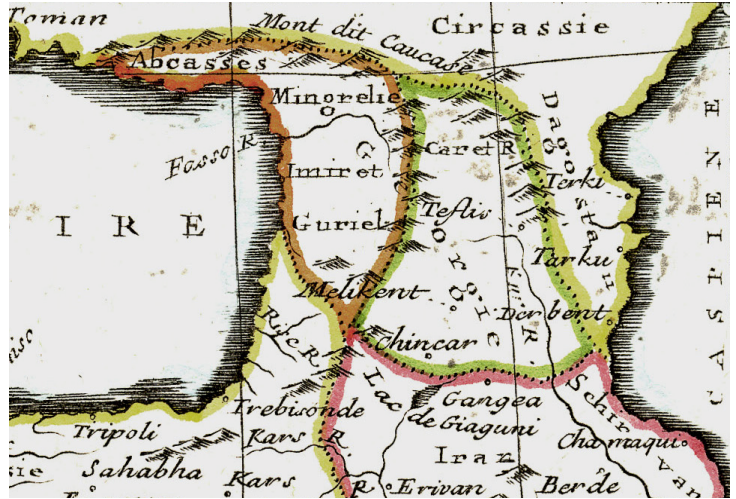
სურ. 9. კლოდ ბუფიეს რუკა, 1739.

Fig. 9. The map by Claude Buffier, 1739.

¹ დატანილია მხოლოდ სახელწოდება. იდენტიფიცირება ვერ ხერხდება, შესაძლოა აღნიშნავდეს “კახეთს”.

დასახლებული პუნქტებიდან დატანილია ტფილისი (Teflis), Melikent¹, Chinkar². საქართველოს სამხრეთ-აღმოსავლეთ საზღვართან მდებარეობს განჯა (Gangea) და შირვანი (Schirvan), რომლებიც აქ სპარსეთის (Perse) ნაწილად არიან წარმოდგენილნი. სამხრეთ საზღვართან (მის მიღმა) მდებარეობს სევანის ტბა (გელაქუნი, ანუ გოგზა, აქ Giaguni).

აღმოსავლეთით მდებარეობს დაღესტანი (Dagestan), ჩრდილო-აღმოსავლეთით – ჩერქეზეთი (Circassie), ჩრდილო-დასავლეთით – ყირიმი (Crimee).

სურ. 9ბ. კლოდ ბუფიეს რუკა (ფრაგმენტი), 1739. Fig. 9b. The map by Claude Buffier (detail), 1739.

რუკას თან ერთვის მასზე გამოსახული ქვეყნების აღწერა, სადაც, 287-ე გვერდზე, საქართველოს შესახებ ვკითხულობთ^{XIII}:

საქართველო (Géorgie) მდებარეობს შავ და კასპიის ზღვებს შორის, ის აგრეთვე მოიცავს: 1. სამეგრელოს (Mingrelie), რომელიც ადრე ცნობილი იყო, როგორც კოლხეთი (Colchide); 2. იმერეთს (Imiréte); 3. გურიას (Gurieul); სამი შავიზღვისპირა მხარე, რომელთა მთავრებიც ყოველწლიურ ხარკს უხდიან თურქებს³.

¹ საგარაუდოდ, აქ იგულისხმება მელიქის, ანუ გამგებლის (მელიქ-მამასახლისი) სარეზიდენტო ადგილი. ლოკალიზაციის მიხედვით ეს უნდა იყოს ქართლის პროვინცია “სომხითის” მელიქის ადგილსამყოფელი.

² ამ ტოპონიმის ქართული შესატყვისი ალბათ უნდა იყოს “წინკარი”, თუმცა მისი იდენტიფიცირება ვერ ხერხდება. ანტონიო ძატას რუკაზე ის Chiacar-ის ფორმით არის დატანილი (იხ. წყარო II).

³ აქ ავტორი განიხილავს ოსმალეთის იმპერიის დაქვემდებარებაში მყოფ ქვეყნებს, შესაბამისად, მხოლოდ დასავლეთ საქართველოს აღწერს. სპარსეთის აღწერისას (გვ. 293) საქართველო ნახსენებია მხოლოდ განჯასთან დაკავშირებით: “განჯა, რომელიც საქართველოშია” (Gangea vers la Géorgie).

10. ჟილ რობერტ დე ვოგონდის (Gilles Robert de Vaugondy) რუკა “აზიური თურქეთი” (Turquie Asiatique) ატლასიდან “ყოვლისმომცველი პორტატული ატლასი” (Atlas portatif, Universelle)^{XIV}, გამოცემული პარიზში 1748 წელს (იხ. სურ. 10ა, 10ბ).

რობერტ დე ვოგონდის (Robert de Vaugondy) გვარიით ცნობილია ორი კარტოგრაფი – ძმები ჟილ (Gilles) (1688 – 1766) და დიდიე (Didier) (~1723 - 1786). ისინი ცნობილი ფრანგი კარტოგრაფის – ნიკოლა სანსონის შთამომავლები იყვნენ და მისგან მემკვიდრეობით მიიღეს რუკები და გრაფიურების ფირფიტები. ჟილ რობერტ დე ვოგონდი ცნობილი იყო, როგორც “ბატონი რობერტი” (Le Sieur Robert). “პორტატული ატლასი” გამოიცა 1748-49 წლებში. მან აგრეთვე გამოსცა რუკები წყნარი ოკეანის ატლასისათვის (Histoire des Navigations aux Terres Australes, 1756) და ყოვლისმომცველი ატლასი (Atlas Universel, 1757)

რუკა დაბეჭდილია ქალაქზე ზომით 22სმ×28სმ. ნაბეჭდი არე მოიცავს 16,2სმ×20სმ-ს. მარცხენა ქველა კუთხე უჭირავს ოთხკუთხედ ჩარჩოს, რომელშიც მოთავსებულია რუკის სათაური – “აზიური თურქეთი ...” (Turquie Asiatique, Par le S^r. Robert, Geogr. ord. du Roi, avec Privilege) და ზაზოვანი მასშტაბი (Echelle lieues d'une heure).

ისევე, როგორც XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუკების უმეტესობა, ეს რუკაც უფრო ზუსტია და არ შეიცავს წინა საუკუნისათვის სიმპტომატურ ტოპოგრაფიულ შეცდომებსა თუ უზუსტობებს.

წარწერა საქართველო (Georgia) ფარავს შავ ზღვასა (Mer Noire, Mer Majeure) და კასპიის (Mer Caspienne) ზღვას შორის არსებულ სივრცეს, სადაც წერტილოვანი პუნქტებით გამოყოფილია შემდეგი მხარეები (ფეოდალური ერთეულები): აფხაზეთი (Abassa), სამეგრელო (ოდიში) (Mingrelie), იმერეთი (Imireti), გურია (Guriel) და ზემო ქართლი (Haute Georgie)¹. ამ უკანასკნელის დაფიქსირება ევროპულ რუკებზე მეტად იშვიათია და განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს. ივანე ჯავახიშვილი ასე განმარტავს ზემო ქართლს: “საქართველოს

¹ ამ შემთხვევაში Georgie-ს ვთარგმნით კონტექსტის შესაბამისად, როგორც “ქართლი”.

სამხრეთ-დასავლეთის ნაწილს საზოგადო სახელად ზემო ქართლი ეწოდებოდა, საკუთრივ-კი და უფრო ხშირად მესხეთს ეძახდნენ”. ის მოიცავდა შემდეგ მხარეებს: “ჯავახეთ-აბოცი, არტაჰან-კოლა, კლარჯეთი, ტაო-ოლთისი და თორთუმ-ისპირი”¹.

ამ რუკაზე ზემო ქართლი ძირითადად მდინარე ჭროროხის აუზს მოიცავს, ხოლო მდინარე მტკვრის ზემო წელი ქვემო ქართლის (Basse Georgie) საზღვრებშია მოქცეული. მართალია, ჰიდრონიმები დატანილი არ არის, მაგრამ მდინარეთა მოხაზულობა და კლანკილობანი შესაძლებელს ხდის მათ იდენტიფიცირებას.

სურ. 10ა.
ვილ
რობერტ დე
ვოგონდის
რუკა, 1748.
Fig. 10a. The
map by
Gilles Robert de
Vaugondy,
1748.

¹ იხ., ივანე ჯავახიშვილი. საქართველოს საზღვრები, ისტორიულად და თანამედროვე თვალსაზრისით განხილული. ტფილისი, 1919, გვ. 35.

აღსანიშნავია, რომ ავტორს დატანილი აქვს მდინარე რიონის როგორც მართებული, ასე მცდარი მიმართულება, რომელიც ალბათ სასსონის რუკიდან არის კოპირებული (იხ. წყარო 2).

აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორია ერთ სუბიექტად არის წარმოდგენილი; მის საზღვრებშია მოქცეული კასპიისზღვისპირა მხარეც ქალაქ ტარკის (Tarkau) ჩათვლით.

სურ. 10ბ. ვილ რობერტ დე ვოგონდის რუკა (ფრაგმენტი), 1748.

Fig. 10b. The map by Gilles Robert de Vaugondy (detail), 1748.

დასახლებული პუნქტები აღნიშნულია წერტილოვანი პუნსონებით გრადაციის გარეშე, მხოლოდ ტფილისია აღნიშნული განსხვავებული ფორმის პუნსონით. საქართველოს ტერიტორიაზე დატანილია შემდეგი პუნქტები: ტფილისი (Teflis), გორი (Gori), ქუთაისი (Cotatis), ესქისუმუნი (Eschisumuni), სოფია (სანტა სოფია) (Sopias), მელიქენტი (Melikent), Chincar, Schataksal; აგრეთვე, დატანილია რაჭა (Radja), რომელიც აქ მხარეს კი არ აღნიშნავს, არამედ მის მთავარ დასახლებულ პუნქტს, რაც შესაძლოა, იყოს რაჭის ერისთავის სარეზიდენციო ადგილი სოფელ წესში.

საქართველოს სამხრეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთით დატანილია ოსმალეთის პროვინციები ალადულია (Aladulie) და ტურკომანია (Turkomanie), აგრეთვე სპარსეთის (Perse) პროვინციები – ერევნის სახანო (Erivan) და შირვანი (Sirwan). ერევნის სახანოსთან საქართველოს საზღვარი სევანის ტბის (Lac de Giaguni) ჩრდილოეთით არის გავლებული.

11. ჟან ბატისტ ლუი კლუე (Jean Baptiste Louis Clouet) რუკა “თურქეთი აზიაში, სპარსეთი” (Turquie d'Asie, De La Perse) ატლასიდან “თანამედროვე გეოგრაფია” (Geographie moderne), გამოცემული პარიზში 1767 წელს. (იხ. სურ. 11).

ჟან ბატისტ ლუი კლუე – ფრანგი კარტოგრაფი და გეოგრაფი, დაიბადა 1729 წელს ქ. რენში (Rennes). მისი ძირითადი ნაშრომი “თანამედროვე გეოგრაფია” პირველად გამოიცა 1767 წელს, განმეორებით – 1780, 1787, 1793 წლებში. გარდაიცვალა 1790 წელს.

რუკა დაბეჭდილია ქალაქში ზომით 57სმ×40სმ. ნაბეჭდი არე მოიცავს 55,5სმ×31სმ-ს. რუკის გარშემო სივრცე და უშუალოდ რუკის ნაწილი უკავია ტექსტს ფრანგულ ენაზე, რომელიც იძლევა ოსმალეთის აზიური ნაწილის (Turquie d'Asie) და სპარსეთის (De La Perse) აღწერას. თურქეთის აზიური ნაწილის აღწერის ბოლოს¹ ავტორი საქართველოს უთმობს ერთ აბზაცს, სადაც ვკითხულობთ^{xv}:

საქართველო (Georgie) მდებარეობს თურქებს და სპარსელებს შორის. მოიცავს სამეგრელოს (Mingrelie), იმერეთს (Imirette), გურიას (Guriel). დიდი არ არის, მაგრამ ყველა ქალაქი მჭიდროდაა დასახლებული. მოსახლეობა სულიერებით გამოირჩევა, ქალები კი იშვიათი სილამიზისანი არიან.

¹ სპარსეთის აღწერისას საქართველო მხოლოდ ერთგან არის ნახსენები: “სპარსეთის სამეფოს ჩრდილოეთით მდებარეობს საქართველო და ჩერქეზეთი...” (De la Perse, Ce royaume est borne au Nord par la Georgie et la Circassie...).

სებასტოპოლი (Savatopoli) არის სამეგრელოს დედაქალაქი, იმერეთის და გურიის დედაქალაქიც ასევე იწოდება.

სურ. 11. ჟან ბატისტ ლუი კლუეს რუკა, 1767.

Fig. 11. The map by Jean Baptiste Louis Clouet, 1767.

წარწერა “საქართველო” (Georgie) დატანილია შავ (Mer Noire) და კასპიის (Mer Caspienne) ზღვებს შორის. წერტილოვანი პუნქტირით გამოყოფილია შემდეგი მხარეები (ფეოდალური ერთეულები): სამეგრელო (Mingreli), იმერეთი (Imereti), გურია (Guria), ქართლი (Cardueli), კახეთი (Kareti). კახეთის აღმოსავლეთით დატანილია დაღესტანი (Daghistan), სამხრეთ-აღმოსავლეთით კი

შირვანი (Shirvan). საქართველოს ტერიტორიაზე, კერძოდ კი სამეგრელოში, დატანილია დასახლებული პუნქტი სებასტოპოლი (Savatopoli).

12. რიგობერტ ბონის (Rigobert Bonne) ორი რუკა: "თურქეთი ევროპასა და აზიაში" (La Turquie d'Europe et celle d'Asie) ატლასიდან "მსოფლიოს ყველა ცნობილი ადგილის ატლასი" (Atlas de toutes les parties connues du globe terrestre)^{XVI}, გამოცემული ჟენევაში 1780 წელს და "სპარსეთის სამეფო და საქართველო" (Royaume de Perse et Georgie), ატლასიდან "ენციკლოპედიური ატლასი" (Atlas Encyclopedique)^{XVII}, გამოცემული პარიზში 1787 წელს (იხ. სურ. 12ა, 12ბ, 12გ).

რიგობერტ ბონი დაიბადა საფრანგეთში 1729 წელს. 1773 წელს დაინიშნა საფრანგეთის სამეფო კარის პიდროგრაფად. მისი ძირითადი საქმიანობა იყო საზღვაო რუკების შედგენა, თუმცა ასევე დაკავებული იყო რუკების შედგენით ზოგადგეოგრაფიული ხასიათის ატლასებისათვის. "მსოფლიოს ყველა ცნობილი ადგილის ატლასი" მან გამოსცა გიომ ტომას რეინალთან (Guillaume Thomas Raynal), ხოლო "ენციკლოპედიური ატლასი" კი ნიკოლა დესმარესტთან (Nicolas Desmarest) ერთად. გარდაიცვალა 1795 წელს.

რუკა "თურქეთი ევროპასა და აზიაში", ატლასში განთავსებული 50 რუკიდან მე-7 რუკაა. ის დაბეჭდილია ქალაქში ზომით 37სმ×25სმ. ნაბეჭდი არე მოიცავს 32სმ×21სმ-ს. რუკაზე დატანილია ხაზოვანი მასშტაბი და კარტოგრაფიული ბადე. როგორც არშიებზე მითითებული წარწერები გვაუწყებს, კარტოგრაფიული ჩარჩოს ქვედა ხაზზე საწყის მერიდიანად აღებულია პარიზის მერიდიანი, ხოლო ზედა ხაზზე კი კუნძულ ფეროს მერიდიანი¹. რუკის სათაური² მოთავსებულია მარცხენა ქვედა კუთხეში.

¹ ქვედა არშიაზე: Long. du Meri de Paris, ზედა არშიაზე: Long. du Meri de l'isle de Fer. კუნძულ ფეროს მერიდიანი პარიზის მერიდიანიდან 20°-ით დასავლეთით მდებარეობდა.

² La Turquie d'Europe et celle d'Asie, hors la partie situee dans l'Arabie.

სურ. 12ა.
რიგობერტ
ბონის რუკა,
1780.
Fig. 12a. The
map by
Rigobert
Bonne, 1780.

რუკა ოსმალეთის (თურქეთის) ცენტრალურ ნაწილზე – ანატოლიაზე (Anatolie) ორიენტირებული, შესაბამისად, საქართველოს უკავია რუკის მარჯვენა ზედა კუთხე. წარწერა "საქართველო" (Georgie) ფარავს სივრცეს შავ (Pont Euxin, Mer Noire) და კასპიის ზღვებს შორის (Mer caspiene). დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე დატანილია "იმერეთი" (Imireti). დასახლებულ პუნქტებიდან დატანილია ქუთაისი (Kuteti), შორაპანი (Serapana), ფოთი (Puti), გონიო (Conie), ახალციხე (Akalzike), ტფილისი (Teflis), თელავი (Telavi). მდინარეებიდან დატანილია რიონი (Phase ou Rioni R) და მტკვარი (Cyrus ou Kur R). იმერეთსა და Abaski-ს შორის დატანილია წარწერა "კავკასიის მთები" (Mont Caucase).

რუკა "სპარსეთის სამეფო და საქართველო" დაბეჭდილია ქალაქზე ზომით 39,5სმ×28,7სმ. დატანილია საზოგადოებრივი მასშტაბი და კარტოგრაფიული ბადე.

რუკის მარჯვენა ზედა კუთხეში განთავსებულია სათაური და ავტორის ვინაობა – “სპარსეთის სამეფო და საქართველო. ავტორი: ბონი, ფლოტის ინჟინერ-ჰიდროგრაფი” (Royaume de Perse et Géorgie. Par M Bonne, Ingénieur-Hydrographe de la Marine). რუკის სათაური ზედმიწევნით კარგად ასახავს XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რეალობას – ამ გეოგრაფიულ არეალში ეს ორი ძირითადი პოლიტიკური სუბიექტი არსებობს და საქართველო (ქართლ-კახეთის სამეფო) დამოუკიდებელია სპარსეთის იმპერიისგან. წარწერა Georgia ფარავს ქართლ-კახეთის სამეფოს¹, თუმცა ავტორი აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიას ერთ სუბიექტად მოიაზრებს და ცდილობს ის მთლიანად დაატიოს რუკაზე, რასაც ფაქტობრივად ახერხებს კიდევ.

სურ. 12გ.
რიგობერტ
ბონის რუკა
(ფრაგმენტი),
1787.
Fig. 12c. The
map by Rigobert
Bonne (detail),
1787.

საზღვრის მოხაზულობით თუ ვიმსჯელებთ, კახეთი (Caketi) მოიცავს საკმაოდ ვრცელ ტერიტორიას; მის აღმოსავლეთით მდებარეობს დაღესტანი (Daghistan), რომელსაც უკავია ვიწრო ზოლი ქართლ-კახეთის სამეფოსა და კასპიის ზღვას შორის (Mer Caspienne).

დასახლებული პუნქტების აღსანიშნავად ავტორი იყენებს ციხესიმაგრის სქემატურ გამოსახულებას გრადაციით. ქართლ-კახეთის ტერიტორიაზე

¹ ევროპულ წყაროებში ქართლ-კახეთი მოიხსენიება, როგორც “საკუთრივ საქართველო”. იხ. მალეს, დიუ ვალის და დე ლა კრუას ცნობები საქართველოს შესახებ.

აღნიშნულია დასახლებული პუნქტები: ტფილისი (Teflis), გორი (Gori), თელავი (Telavi), ხუნანი (Cumani)¹, ბახტრიონი (Bactrioni)², ალი (Ali), სურამი (Surami)³. დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე დატანილია სამეგრელო (Mingrelie) და გურია (Guria). იმერეთის ტერიტორია (სახელწოდება დატანილი არ არის) საკმაოდ ვრცელადაა წარმოდგენილი (მოიცავს ფოთს). აღნიშნულია შემდეგი დასახლებული პუნქტები: ისგაური, ანუ სებასტოპოლი (Isgaur ou Sebastopoli)⁴, ილორი (Ilori), ანაკლია (Anarglia), ფოთი (Poti), ოზურგეთი (Ozurgeti), ქუთაისი (Cotatis), ონი (Oni), აჯამეთი (Ajameti). რუკაზე კარგად ჩანს, რომ ახალციხე (Acalzike), ხახული (Caculi), სპერი (Ispira), ისევე, როგორც გონიო (Gonie) და გურიის სამთავროს სხვა ტერიტორიები მდინარე ჭოროხის (ანუ მდინარე ბათუმის, აქ: Batum) სამხრეთით, ოკუპირებულია ოსმალეთის მიერ (მის საზღვრებშია მოქცეული).

აქვე გვსურს აღვნიშნოთ, რომ რიგობერტ ბონის ამავე ატლასში არის ოსმალეთის იმპერიის რუკაც, რომელზეც საქართველო ფაქტობრივად წარმოდგენილია ისევე, როგორც ზემოთ აღწერილ რუკაზე.

13. ილუსტრაცია “ქართველის ჩაცმულობა 1768 წელს” (Habit of a Georgian in 1768), ტომას ჯეფერისის (Thomas Jefferys) მიერ 1772 წელს ლონდონში გამოცემული ოთხტომეულის – “სხვადასხვა ერთა ჩაცმულობის კოლექცია” (A Collection of the Dresses of Different Nations...) ^{XVIII} მე-3 ტომიდან, გვ. 34⁵ (იხ. სურ. 13).

¹ ხუნანი – ისტორიული ციხე-ქალაქი მდ. მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე, მდ. ქციის შესართავთან.

² ბახტრიონის დაფიქსირება XVIII საუკუნის ამ, ისევე, როგორც სხვა ევროპულ რუკებზე, 1660 წლის ეპოპეის გამოძახილი უნდა იყოს.

³ ალი და სურამი ავტორს ოსმალეთის საზღვრებში აქვს მოქცეული, რაც არ შეესაბამება ისტორიულ სინამდვილეს.

⁴ აქ ავტორი ისგაურს სებასტოპოლთან აიგივებს, თუმცა სხვა ავტორებთან ეს ორი სხვადასხვა დასახლებული პუნქტია (იხ. წყარო 14).

⁵ ტომას ჯეფერისის წიგნში წარმოდგენილი ქართველის ილუსტრაცია გადმოღებულია ლე პრინსის (J. B. Le Prince) მიერ 1768 წელს პარიზში გამოცემული ალბომიდან.

ტომას ჯეფერისი (დაიბადა დაახლ. 1695 წელს, გარდაიცვალა დაახლ. 1771 წელს) იყო მეტად პროლუქტიული ინგლისელი გამომცემელი, გეოგრაფი, კარტოგრაფი და გრაფიკოსი. ადგენდა რუკებს როგორც სახელმწიფო დაკვეთით (ის იყო ინგლისის მეფის, გიორგი III-ის გეოგრაფი), ასევე კომერციული მიზნებისათვის. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მის მიერ შექმნილი ინგლისის და ჩრდილოეთ ამერიკის რუკები.

ილუსტრაცია დაბეჭდილია ქალაქზე ზომით 33,5სმ×23სმ. მასზე გამოსახული მამაკაცის ვინაობა უცნობია, თუმცა მდიდრული ჩაცმულობის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, ის დიდგვაროვანთა ფენის წარმომადგენელი უნდა იყოს. მისი ჩაცმულობა, ეპოქის შესაბამისად, განსხვავდება ჩვენ მიერ აქამდე განხილული ნიმუშებისგან.

სურ. 13.
ილუსტრაცია
ტომას
ჯეფერისის
წიგნიდან, 1772.
Fig. 13. The
illustration from
the book by
Thomas Jefferys,
1772.

14. ანტონიო ძატას (Antonio Zatta) რუკა “თურქეთი აზიაში...”, გამოცემული ვენეციაში 1784 წელს (La Turchia D'Asia...)¹, ატლასიდან “უახლესი ატლასი” (Atlante Novissimo)^{XIX}. (იხ. სურ 14ა, 14ბ).

ანტონიო ძატა (1757 - 1797) – ვენეციელი კარტოგრაფი და რუკების გამომცემელი. თავისი მოღვაწეობის მანძილზე გამოსცა მაღალი სამეცნიერო და შემოქმედებითი ხარისხით გამორჩეული მრავალი რუკა და ატლასი, რომელთაგან ყველაზე ცნობილია ოთხტომეული “უახლესი ატლასი” (Atlante Novissimo), გამოცემული 1774 - 1785 წლებში.

რუკა დაბეჭდილია ქალაქში ზომით 54სმ×38სმ. დატანილია კარტოგრაფიული ბადე. სათაური მოთავსებულია მცენარეებისგან შექმნილ დეკორატიულ ჩარჩოში. რუკა საკმაოდ დეტალურია და ზოგადად მაღალი პროფესიონალიზმითაა შესრულებული. წარწერა “საქართველო” (Giorgia) ფარავს საქართველოს მთელ ტერიტორიას – მის დასავლეთ და აღმოსავლეთ ნაწილებს, რომლებიც ერთმანეთისგან წერტილოვანი პუნქტითაა გამოყოფილი. დასახლებული პუნქტების აღნიშვნისთვის გამოყენებულია პირობითი ნიშნები – წერტილოვანი პუნსონები და სხვადასხვა ზომის ვარსკვლავის ფორმის ნიშნები. ამ სახით საქართველოს ტერიტორიაზე ორი ქალაქია დატანილი – ტფილისი (Tiflis) და გურიელი (Guriel), რაც ამ რუკაზე აღნიშნავს არა მხარეს, არამედ მის მთავარ ქალაქს, რომელიც მდებარეობის მიხედვით ბათუმს შეესაბამება² (მის სამხრეთით დატანილია გონიო). საყურადღებოა, რომ ბათუმი ამ დროშიც გურიელის სარეზიდენციო ქალაქად არის წარმოდგენილი³.

¹ La Turchia D'Asia che comprende L'Anatolia, la Giorgia, l'Armenia, il Curdistan, il Diarbec, l'Irak-Arabia, la Siria & c. - Venezia 1784 Presso Antonio Zatta, e Figli con Privilegio dell' Eccmo Senato.

² ანტონიო ძატას ამავე ატლასის სპარსეთის იმპერიის (L'Impero della Persia) რუკაზე ის აღნიშნულია, როგორც ბათუმი (Batumi). ამავე რუკაზე გურიის სამთავროს საზღვარი გონიოსთან არის გავლებული.

³ თურქების მიერ ბათუმის ოკუპაციის ზუსტი თარიღი უცნობია; ის, რომ ბათუმი XVII საუკუნის მეორე ნახევარშიც გურიის სამთავროს შემადგენლობაში იყო, ჟან შარდენსაც აქვს აღნიშნული თავის ჩანაწერებში საქართველოს შესახებ. საგარაუდოდ, ბათუმის ოკუპაცია XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში, კერძოდ კი 1726 წელს მოხდა, თუმცა ამის შემდეგაც გრძელდებოდა გურიის მთავრების ბრძოლა მის დასაბრუნებლად. იოჰან

სურ. 14ა.
ანტონიო
ძატას რუკა,
1784.
Fig. 14a. The
map by
Antonio Zatta,
1784.

დასავლეთ საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთი საზღვარი დასახლებულ პუნქტ ისგაურს (Isgagour)¹ და სოხუმს (Sakoum) შორის მდებარეობს. ისგაურის დასავლეთით დატანილია ანაკოფია (ახალი ათონი) (Anakopia) და ბიჭვინთა (Bisjunta). დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე დატანილია შემდეგი

ანტონ გიულდენშტედტის მიხედვით, 1772 წელს თურქებს უკვე ოკუპირებული ჰქონდათ ტერიტორიები ციხისძირის სამხრეთით, ბათუმის და აჭარის (მდ. აჭარისწყლის) ხეობის ჩათვლით. იხ., გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. თბ., 1962, ტომი I, გვ. 315; აგრეთვე: იური სისარულიძე. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმთა. წიგნი 2. ბათუმი, 1959. გვ. 7-8; აგრეთვე, ვ. იაშვილი. აჭარა ოსმალთა ბატონობის პერიოდში. ბათუმი, 1958.

¹ მიიჩნევენ, რომ ისგაური არის დღევანდელი სოფ. სკურჩა, თუმცა აქ (ისევე, როგორც რიგ ევროპულ რუკებზე) ის სებასტოპოლის ჩრდილოეთითაა დატანილი, რაც ეწინააღმდეგება ამ ვარაუდს. რიგობერტ ბონეს რუკაზე ისგაური სებასტოპოლთან, ანუ სოხუმთან არის გაიგივებული (იხ. წყარო 12). ისგაურს, როგორც სამეგრელოს სამთავროს ერთ-ერთ მთავარ სავაჭრო ადგილს, მოიხსენიებს ჟან შარდენიც.

გორი (Gori), ალი (Ali)¹, ტფილისი (Tiflis), Tomanis (სავარაუდოდ, დმანისი), Damsia, Chiacar, ლორე (Lore). აღნიშნულია მხარე “ქიზიყი” (Kiciki), თუმცა, იმის გამო, რომ დარღვეულია პროპორციები, მას რეალურზე მცირე ფართობი უკავია. საქართველოს აღმოსავლეთი საზღვარი გადის ალაზნის აღმოსავლეთით, მთიან რელიეფზე, შემდეგ ალაზნის და მტკვრის შესართავთან იღებს დასავლეთის მიმართულებას სევანის ტბისკენ, სადაც მის ჩრდილოეთით გაივლის. ჰიდროგრაფიული ქსელი საკმაოდ სრულად არის ნაჩვენები, დატანილია ჯავახეთის ტბებიც, თუმცა სახელწოდებები აღნიშნული არ არის (მოხაზულობის და ლოკალიზაციის მიხედვით მათი იდენტიფიცირება არ არის რთული). აღნიშნულია კავკასიის მთები (Monte Caucaso), რომელიც (ისევე, როგორც ჩრდილოეთ კავკასიის ნაწილი), საქართველოს საზღვრებშია მოქცეული.

¹ ალი ამ რუკაზე ორჯერ არის აღნიშნული – ერთი ქ. გორთან (ის მდებარეობის მიხედვით შეესაბამება ზაშურის რაიონში მდებარე სოფელს, რომელიც XVII–XVIII საუკუნეებში მნიშვნელოვანი ქალაქი იყო), ხოლო მეორე, ახალციხის სიახლოვეს.

European maps and historical sources about Georgia, XVI-XVIII centuries (Summary)

The European historical sources represented in this book (from the private collection of the author), for the most part consist of maps drawn by European cartographers of XVI-XVIII centuries, which, despite of many inaccuracies, may signify quite interesting graphic records of Georgian history.

On the peak of its power, United Kingdom of Georgia was not appropriately documented by maps due to underdevelopment of cartography in earlier times, although previous political-cultural borders of Georgia found reflection in the maps of XVI-XVIII centuries – as a term describing geographical area with a modern meaning of the Caucasus.

Borders of Georgian kingdoms and provinces of XVI-XVIII centuries are documented by Georgian historical sources and maps, as well as by European historical sources and the maps which have not been comprehensively studied till now, as in the past, the most of these maps were not available to Georgian researchers of historical geography. It should be mentioned, that these maps require thorough, complex study, critical analysis and verification by other historical documents in order to attain a scientific value.

The sources represented in this book, have been taken from the printed editions, which were produced in sufficient number and were widely available to European society. Looking through these sources enables us to see clearly how the European general public and ruling elite knew Georgia and Georgians in the reviewed epoch.

Besides the cartographic material, as far as possible we review the illustrations and text sources that sometimes are added to maps and enrich them with information. This is a very little part of the available information on Georgia and Caucasus that European sources have preserved for us, and in later editions we will try to review them more completely.

Ancient Georgian kingdoms of Colchis and Iberia, as well as kingdom of Georgia, were well known for civilized world and were displayed even in the earliest maps. Unfortunately, most of these early maps have not survived to our time, and all the maps depicting the ancient world are later reconstructions of the originals. The most of the maps produced in Europe in X-XIII centuries are very basic and far from reality, mostly focusing on bible places. Only from XIII century, Portuguese map makers started to compile maps which were fairly accurate, but mostly focusing on seaside areas (these maps are called sea charts, or Portolanes). The most of these maps show only the coastal part of Georgia, while some of them show whole its territory (e.g. the map by Pietro Vesconte and Marino Sanudo, dated to 1321).

Mapmaking was significantly improved in XVI-XVII centuries, the epoch when Kingdom of Georgia had lost its previous power and suffered a political and economical decline as a result of hostile expansion of its neighboring Turkish (Ottoman) and Persian empires. The expansion of these Empires endangered existing trade routs from Europe to Asia, encouraging European travelers to explore lands for searching new trade routes, which resulted new geographic discoveries and significant increasing of the geographical knowledge. Rediscovery of Ptolemaic works in XV century also contributed to the advancement of mapmaking business. The invention of print press resulted the wide availability of maps.

This book covers only XVI-XVIII centuries, the epoch when mapmaking had become more accurate and up-to-date. Maps based on works of ancient geographers like Ptolemy, represent the bulk of maps compiled in XV-XVI centuries, but not representing the actual world, they have little value for study the history of Georgia of XVI-XVIII centuries. On these, so called Ptolemaic maps, Georgia is represented with its ancient names – Colchis & Iberia. The maps focusing only on Georgia are not many; but the most of maps of Asia Minor, Turkish and Persian empires also include quite detailed depiction of Georgia.

Some XVIII century European maps are based on works of Georgian authors (e.g. the map of Georgia by Joseph-Nicolas Delisle which is based on the map compiled by Vakhushti Bagrationi). These maps are well known for Georgian historians and for that reason we will not review them in this volume.

Information about Georgia and surrounding area was brought to Europe and particularly to European mapmakers by travelers, diplomats, merchants and mostly by catholic missionaries who visited Georgia or stayed there for years. In order to verify borders of Georgian states, mapmakers could successfully obtain information from its neighboring countries – Turkish Empire and Persia, where Europeans maintained considerable presence.

Text description of Georgia (by Joannis Luyts, Allain Manesson Mallet, A. Pherotée De La Croix), depicts it as a Christian country of abundant wine making and beautiful women¹. Origin of the name Georgia is associated with its patron saint – St. George. Historical outline takes account of ancient kingdoms of Colchis & Iberia, where story of Argonauts and Golden Fleece takes major part. The most famous rivers in Georgia are Phasis (Rioni), which has given its name to bird Pheasant, and Kur (Mtkvari). Tbilisi is a town of well developed trade, serving as a capital of whole Georgia, though the sources also cite Kutaisi as a former capital. Georgian kings pay tribute to Persia or Ottomans, depending on the political circumstances. Poverty and slave trade with the Ottoman Empire are the main weaknesses of west Georgia.

To generalize, the reviewed European maps and text sources (not including antique, or so called Ptolemaic maps) represent Georgia as either one entity, or as two kingdoms (east and west) with constituent principalities. According to some authors, Georgia bears meaning of geographical area that is modern Caucasus (as a reflection of former cultural-political borders of the united kingdom of Georgia). In this case, the East Georgian state (kingdom of Kartli-Kakheti) as a legal successor of the united kingdom of Georgia is distinct as “Georgia Proper”, while west Georgia (kingdom of Imereti (which means in Georgian language “that side of” [Georgia]))

¹ For the original (Latin, German, French) texts, see pages 55 – 60.

is marked as Mengrelia or Imereti (these have an analogous value). The major towns (capitals) of Georgian kingdoms and principalities are: for Samegrelo/Mengrelia (Odishi) – Sebastopoli (present day Sokhumi/Sukhumi), for Abkhazeti/Abkhazia – Santa Sofia (existed near the present day village Alakhadzi), for Guria – Batumi (Batoum, Lonati, Vati, Vartlui, Guriel), for Imereti – Kutaisi (Cotatis), for Kartli (and for Georgia) – Tbilisi (Tiflis), for Kakheti – Dzegami (Zagemi). The other populated places, which can be identified on the territory of Georgia, are: Gori, Poti, Akhaltsikhe, Akhalkalaki, Ali, Ajameti, Tamishi, Anaklia, Telavi, Sazano, Bakhtrioni, Ozurgeti, Surami, Chkhari, etc.

Chronological order of historical sources here is based on the issue date. Each source is accompanied with an explanation – including the name of an author and the printing date of a map or other source. All the authentic materials used in this book, are kept in private collection and are available for reviewing.

Source 1. The map "Persia Nova Tabula" by Jacopo (Jacomo) Gastaldi, from the atlas "La Geografia Di Clavdio Ptolomeo Alessandrino..." published in Venice, in 1548. (Fig. 1a, 1b).

Source 2. The map "Turkomanie, Georgie, Comanie" by Nicolas Sanson (first issued in 1652) and description of Georgia from the book "Introductio ad Geographiam novam et veterem..." by Joannis Luyts, published in 1692. (Fig. 2a, 2b).

Source 3. The map "Georgie" by Pierre Du Val, from the atlas "Le Monde ou la Geographie Universelle", first issued in 1663. Later it was edited and reissued in 1682. This example is from the edition of 1682. (Fig. 3).

Source 4. The map "Georgia, Comania" by Robert Morden, from the book "Geography rectified..." published in London by Robert Morden and Thomas Cockerill, in 1680. Later editions appeared in 1688, 1693 and 1700. This example is from the edition of 1680. (Fig. 4).

Source 5. Two maps of Georgia & Armenia (contemporary and ancient), illustration "Georgians" and description of Georgia from the book "Description de L'Univers, Asie ancienne et moderne..." volume II, by Allain Manesson Mallet, published in Paris, in 1683. (Fig. 5a, 5b, 5c).

Source 6. The illustration "Georgiens" and description of Georgia from the book "Nouvele Methode pour Apprendre la Geographie Universele..." by A. Pherotée De La Croix, printed in Lion, in 1705. (Fig. 6).

Source 7. The map of Europe by Nicolas de Fer, published circa 1700-1705. (Fig. 7a, 7b).

Source 8. The map "Bosporus, Maeotis, Iberia, Albania et Sarmatia Asiatica" from the book "Notitiae Orbis Antiqui sive Geographiae Plenioris Tomus Alter Asiam et Africam", by Christophorus Cellarius, printed in Leipzig by Gleditschi, in 1706. Based on works of Herodotus, Pliny the Elder, Ptolemy, etc. (Fig. 8a, 8b).

Source 9. The map "Turquie en Asie, ancienne et moderne" from the book "Geographie Universelle..." by Père Claude Buffier, printed in Paris, in 1739. (Fig. 9a, 9b).

Source 10. The map "Turquie Asiatique..." from "Atlas portatif, Universelle..." by Gilles Robert de Vaugondy, printed in Paris, in 1748. (Fig. 10a, 10b).

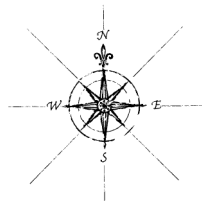
Source 11. The map "Turquie d'Asie, De La Perse" from "Geographie moderne" by Jean Baptiste Louis Clouet, published in Paris in 1767. (Fig. 11).

Source 12. Two maps by Rigobert Bonne: "La Turquie d'Europe et celle d'Asie" from "Atlas de toutes les parties connues du globe terrestre" published by

Guillaume Thomas Raynal in Geneve, in 1780, and "Royaume de Perse et Georgie", from "Atlas Encyclopedique", published by Nicolas Desmarest in Paris, in 1787. (Fig. 12a, 12b, 12c).

Source 13. The illustration "Habit of a Georgian in 1768" by Thomas Jefferys, from "A collection of the dresses of different nations", Volume 3, published in London, in 1772. (Fig. 13).

Source 14. The map " La Turchia D'Asia che comprende L'Anatolia, la Giorgia, l'Armenia, il Curdistan, il Diarbec, l'Irak-Arabia, la Siria & c." from "Atlante Novissimo" by Antonio Zatta, printed in Venice, in 1784. (Fig. 14a, 14b).

შენიშვნები

^I რუკის სრული სათაური ასეთია: Carte des Pays voisins de la Mer Caspiene, dressee pour l'usage du Roy. Sur la carte de cete Mer, faite par l'ordre du Czar, sur les Memoires manuscrits de Soskam-Sabbas, Prince de Georgie, sur ceux de Mrs. Crusius, Zurabek, et Fabritius Ambassadeurs a la Cour de Perse, et sur les eclaircissemens tirez d'un grand nombre de persones intelligentes du pais. Assujetie aux observations astronomiques. Par Guillaume Delisle, Premier Geographe du Roy, de l'Academie Royale des Sciences. 15 Aout 1723. Marin sculpsit. A Paris, chez le Sr. Delisle, Quay de l'Horloge.

^{II} წიგნის სრული სათაური ასეთია: Ptolomeo La Geografia. Di Clavdio Ptolomeo Alessandrino, Con alcuni commenti & aggiunte fatteui da Sebastiano munstero Alamanno, Conle tauole non solamente antiche & moderne solite di staparsi, malere nuoue aggiunteui di Me ser Jacopo Gastaldo piamotese cosmographo, ridotta in uolgare Italia nu da M. pietro Andrea Matiolo Senese medico Eccelletisimo... In Venetia, per Gioa, Baptista Pedrezano. Anni.x. M.D.XLVIII.

^{III} წიგნის სრული სათაური ასეთია: L'Asie, En Plusieurs Cartes Nouvelles, Et Exactes, &c. : En Divers Traitez De Géographie, Et D'Histoire ; Là où sont décrits succinctement, & avec une belle Méthode, & facile, Ses Empires, Ses Monarchies, Ses Estats &c.

^{IV} წიგნის სრული სათაური ასეთია: Joannis Luyts, Philosophie Professoris, Introductio ad Geographiam novam et veterem; inqua Necesaria hujus Scientiae prolegomena, intermixto usu globi Terrestris, nec non Oceani & Regionum constitutio perspicuo ordine pertractantur. Adjiciuntur Suis locis Oceani, Terrae, cujusque Regionis Tabulae, item Chartae LXV Sansonis, inter quas quaedam hac forma ante ineditae. Trajecti ad Rhenum, ex Officina Francisci Halma, Acad. Typogr. M.DC.XCII

^V თარგმანი შეასრულა ადა ტრაპაიძემ. ლათინური ტექსტი შემდეგია:
Caput X.

Georgia. Mengrelia. Circassia. Comania.

Pe ragrata Turcia Asiatica, ordo ducit ad Regionem Asiae, quae Pontom Euxinum seu mare Nigrum, & Caspium mare interjacet. In eâ occurunt Georgia, Mengrelia, Circassia, atque Comania, quare duae priores plus vergunt in austrum, & duae posteriores in boream.

Georgia latè aut strictè accipitur. Latè accepta terminatur ab austro Scirvaniâ, parte Persiae, Armeniâ majori, & praefecturâ Trapezuntinâ, parte Cappadociae, nunc Amasiae; ab occasu mari Nigro; à boreâ Circassiâ & Comaniâ; ab ortu Daghestaniâ, complectiturque in hac significatione etiam Mengreliam. Fuit aliàs amplior, & uni regi paruit, cujus regia sedes erat Cotatis, nunc caput regni Imeretiae.

Georgia strictè accepta, aliàs propria, habet mare Caspium ad ortum, & occasum montes, quibus à Mengreliâ dividitur, & hoc sensu sumit Georgiam Tavernierius, & alii. Georgia haec, Gallis *Georgie*, aliis *Gurgien*, incolis & Asiaticis *Gurgustan*, hodie ast sub potestate Regis Persarum. Georgi decuntur fortes, peritissimi sagittari, fideles, atque hisce nominibus & Regi Persiae, & magno Mogoli in amore, asfabiles, vini genetosi, cujus ingens in Georgiâ ubertas est, supra modum amantes, formâ srectabili, in pritis sexus foemineus, quem rex Persi & Turca sibi expetunt. Pars longè potissima religionem Christianam, cujus

tamen perparum gnara est, in primis viri, profitetur ; cætera Muhamedismum, cui favet rex persiæ, qui vix ullum Georgiæ Præfectum, nisi Muhamedanum, patitur. Dispesticur Georgia in duas Provincias, Gaguetiam & Cardueliam, præficitque & huic, & illi Præfectum Persarum Rex ex ipsis Georgiæ Primatibus, quos titulo Regis condecorat. Gaguetia, *Gagheti*, seu *Kacheti*, Sansoni *Zacheti*, regni nomine illustris, media est inter Scirvaniam, provinciam Persiæ ad ortum, & Cardueliam, alteram partem Georgiæ, ad occasum & boream. Sedet intra montana, & a fl. Cyro, *Kur*, perfunditur, ejusque urbs nobilior est Zaganum, *Zagan*, seu *Zagain*, Sansoni ad dictum fluvium. Contermina est Gaguetiæ ad occasum & boream, uti modo notavimus, Carduelia, *Carduel*, seu *Cartuel*, Tavernierio *Kartelé*, alterum regnum Georgiæ, atque priori amplius, cujus caput, quin totius Georgiæ est Tephlis, *Teflis*, urbs non exigua, elegans, sita ad fl. Cyrum in amœnâ regione, ingentem faciens serici mercaturam.

Ubi nunc Georgia propria, olim fuit Iberia, circumvallata montibus, media inter Albaniam ad ortum, Sarmatiam Asiaticam ab septentrionem, Colchidem ad occasum, Armeniam majorem ad meridiem, ejusque celebriores urbes erant Armactica, aliis Armotica, seu harmastis, & Artanissa, atque à Cyro irrigamatur.

Ex Georgiâ pergimus ad mengreliam, *Mengrelie*, partem alteram acceptæ latè Georgiæ. Ipsam teminat ab ortu explicita Georgia ; ab austro Armenia major & Trapezuntina præfectura ; ab occasu mare Nigrum ; à boreâ Circassia. Mengrelia ferri & chalybis adeo dives est, ut Turciæ sola ferè hæc subministret mineralia. Nihil hic frequentius, quam quod parentes liberos, quando nummorum aut rei conjuscunque sunt indigi, dividant, aut permutent cum rebus nullius. Quin qui præsumt Ecclesiæ, ne quidem manibus temperant, imo sentiunt hoc sibi juris competere, atque ideo bellos pueros puellasque, quò pluris veneant, non rarò Turcisa ut Persis offerunt. Sacrificuli munia sequior sexus, virili in sacris plerumque versator, hic atque in Georgiâ frequenter obit. Reges Mengreliæ religionem Christianam profitentur. Dividitur hodie in tres provincias, quarum quælibet venit regni nomine, & sunt Imeretia, Guria, atque Mengrelia. Imeretia, *Imereti* seu *Imerete*, aliàs *Bassasiouch*, Tavernierio *Bassachiouk*, ingens Mengreliæ provincia est, media inter Cardueliam, provinciam Georgiæ ad ortum, & Guriam, de quâ proximè, ad occasum. In ejus meridionali tractu fluvius Phasis, accolis *Rione*, Italis *Fazo* sæpè stagnans & fluxu segnissimus, exoritur, universam rigans Imeretiam. Suo Regi obedit, cui & Guria, & Mengrelia etiam paruerunt, tunc præpoteni. Caput hujus Regni est Cotatis, *Cotatis*, urbs parva ad Phasim, & montis radices, cum castro in rupe. Guria, *Guriel*, quibusdam Ghuria, secunda provincia Mengreliæ, Imeretiam & mare Nigrum interjacet. Vivit sub sui Regis imperio, qui sub Turcarum clientelâ est. Urbes non habet quæ alicujus sunt nominis. Sansonus *Varthi* exprimit, oppidum ad mare Nigrum ; Robbe Azach & bassachiuch. Tertia Mengreliæ provincia est Mengrelia, cui totius regionis nomen impositum est, incolis *Odisci*, Georgis *Meghreli*, Guriæ ad septentrionem contermina, & mari Nigro ad occasum. Fertilis & irrigui soli est, sub suo Rege, qui Magno Domino vectigalis, sub ejusdem degit clientelâ. Urbes ejus sunt Phasis, *Fasso*, ad ostium fl. cognominis, & Sebastopolis, *Savatopoli*, emporium celebre in intimo recessu maris Nigri ad ortum. Sunt, qui hujus Mengreliæ partem faciunt provinciam Avogasiam, quæ ipsam à boreâ attingit, & ad mare Nigrum occasum versus aliquantum extenditur, ac cujus locus præcipuus est S. Sophia. Alii illic loci non locant Avogasiam, fed provinciam Abasciam, *Abassa*.

Pars posterior acceptæ latè Georgiæ, quæ nunc Mengrelia appellatur, Colchis antiquitùs nuncupata est, sita inter Iberiam, Armeniam majorem, Pontum & Sarmatiam Asiaticam. Hue Argo, primâ navi, Jason cum Argonautis, flore juventutis Græciæ, velificavit, vellusque aureum à Medeâ adjutus abstulit, & reportavit in Græciam. Populi Colchidis fuerunt Manrali, Zalæ, Zani, interque urbes eminebant Phasis, extrema olim navigationis meta, & Dioscurias, dicta dein Sebastopolis, de quibus in Mengreliâ strictè sumptâ meminimus.

Restant ex Regione Asiæ, quæ inter Pontum Euxinum & mare Nigrum est, Circassia atque Comania, quas ab explicitis Mengreliâ atque Georgiâ dividit Caucasus, mons inter Asiæ nobilissimos, editissimus, perpetuis tectus nivibus, medius inter Pontum Euxinum ad occasum & mare Caspium ad ortum, cujus pars occidentalis Corax est. Hodie variis variè effertur, *Cocas, Cochias, Albsor, Adazar, Salatto, Elbours*. Circassiam, Cirkassien, locat Tavernierius ad boream Mengreliæ, & occasum Comaniæ, à quâ per montana dividitur. Alii Circassia est inter Georgiam, mare Caspium, fl. Volgam, sive Moscoviam, & Tanaim. Regio est, teste Taverniero, dives montium, fontium, vallium, sylvarum, florum, campestrium, armentorum & pecorum, inter quæ equi, carpi, & verveces laudem inventiunt. Nullæ hic urbes sunt, aut munimenta, tantùm pagi circularis figuræ, in quorum medio ingens ast area. Circassi, *Cherken*, seu *Cirkassiers*, ex raptu vivunt, & vicinas terras non solùm, sed & ipsos conterraneos depopulantur, qui vicissim in ipsos soliti sunt incursare. Mares & fœminæ nullo discrimine amiciuntur; illi barbam antre non alunt, quàm accedunt ad annum ætatis sexagesimum. Carent vitibus, nec potu *Kaffè*, nec tabaco utuntur, sed potu, qui ex hordeo paratur, & spiritu plenus est. Religio, quam profitentur, diversa est, & à Christianâ, & Muhamedanâ. Nobiliores inter Circassos in reliques despoticum exercent imperium.

Comaniam, *Komanien*, omnes non eâdem ratione limitant. Sansoni ipsam limitat ab occasu Pontus Euxinus, Bosphorus Cimmericus, & Palus Mœotis; à boreâ Tanais & Moscovia; ab ortu mare Caspium; ab austro mons Caucasus, sive Georgia, nec à Circassiâ latè sumptâ distinguitur. Sunt, quibus Tartaria minor etiam pars est Comaniæ. Tavernierius Comaniam restringit inter Circassiam ad occasum; Moscoviam ad septentrionem; mare Caspium ad ortum; & Georgiam strictè sumptam ad meridiem. Pars ejus orientior campestris est, soli præpinguis, & irrigui. Pars maxima Comanorum, qui Komouchs appellantur, montium radices incolit, ex quibus copiosissimi fontes scaturiunt. Quando incursus metuunt illorum, quos populati fuère, cum prædis atque pecoribus intra montana se recipiunt. Vestiuntur, qualiter minores Tartari. Lintea, & sericum ipsis Persia subministrat. Vivunt sub regis Persarum clientelâ, ejus ab hoc tractu præsidium. Moribus Circassis sunt simillimi. Pars Comaniæ habetur Daghestania, *Daghestan*, seu *Daguestan*, sita ad Georgiam propriam, Scirvaniam, provinciam Persiæ, & mare Caspium, atque à Tartaris inhabitata, sub suis principibus, cujus primarius locus est *Tarku*, ad dictum Mare, cui & versus boream in Comaniâ *Terki* adjacet.

Ubi nunc Daghestania se offert atque in tractu consini, quondam erat Albania, media inter mare Caspium, Armeniam majorem, Iberiam atque Sarmatiam Asiaticam. Urbium nobiliores fuerunt duæ maritimæ, Getara & Albana.

Quo loco Tavernierius Circassiam Comaniamque collocat, pars fuit Sarmatiæ Asiaticæ, quam includit Cluverius à boreâ fluminibus Volgâ & Tanai; alii verò ipsam per Tartariam Moscoviticam diffundant. Sarmatia autem Asiatica Cluverio pars est Scythiæ Asiaticæ, de quâ verbum in Tartaria. Inter populos Sarmatiæ, qui benè multi fuerunt, celebriores erant Turcæ, Imperii Turcici conditores, qui inter paludem Mœotim, juga Caucasi & mare Caspium Auctoribus collocantur; item Amazones, muliebre genus bellicosissimum, & dextram infantibus mammam adurebat, quò alacriores essent suo tempore ad arma capessenda & congregiendum cum hostibus. A Tanai iverunt in Cappadociam, fixis ad fl. Thermodoontem sedibus, qui ex monte Amazonio delabebatur. In Græcos pro Trojâ steterunt... Sequitur explicitæ Tabula.

Regio Asiae inter pontum

& M. Caspium, in qua {Georgia propria, ubi {Regnum Gaguetia, Zaganum.
Regnum Carduelia, Tephlis, Caput Georgia.
Mengrelia, ubi {Regnum Imeretia, Cotatis
Regnum Guria, {Varthi, Azach, Bassachiuch.
Regnum Mengrelia {Phasis, Sebastopolis, S.Sophia.
Circassia, ubi *nulla Oppida, tantum Vici*
Comania, ubi {Tarku, Terki.

^{VI} კერძო სრული ტექსტი ასეთია:

Georgien begreiffet in sich:

1. Mingrelien / mit Coatis, Fazo und Savastopoli.
2. Das eigentliche Georgien / so sich theis let:
 1. In Zacheti, mit Zagan
 2. In Carduel, mit Teflis, Und dann
 3. Baratrala, mit Cori.
3. Zurie, mit Tarki.
4. Schwarz Circassien / mit Temrok, Teman und Azak.
5. Abascia, Und dann
6. Daghestan.

^{VII} წიგნის სრული სათაური ასეთია: Geography rectified, or, A description of the world in all its kingdoms, provinces, countries, islands, cities, towns, seas, rivers, bayes, capes, ports : their ancient and present names, inhabitants, situations, histories, customs, governments, &c. : as also their commodities, coins, weights, and measures, compared with those at London : illustrated with seventy six maps : the whole work performed according to the more accurate observations and discoveries of modern authors.

^{VIII} წიგნის სრული სათაური ასეთია: Description de L'Univers. Contenant les differents systemes du monde, les cartes generales & particulieres de la Geographie Ancienne & Moderne : les Plans & les profils des principales villes & des autres lieux plus considerables de la Terre : avec les Portraits des Souverains qui y commandent, leurs Blasons, Titres & Livrees : Et les Mœurs, Religions, Gouvernemens & divers habillemens de chaque nation. Dedie'e Au Roy. Par Allain Manesson mallet, Maistre de Mathematiques des Pages de la Petite Ecurie de sa Majeste, cy-devant ingenieur & Sergent major d'Artillerie en Portugal. Tome II. A Paris, Chez Denys Thierry, rue S.Jacques, a l'Enseigne de la Ville de Paris, devant la rue du Platre. M.DC.LXXXIII. Avec Privilege du Roy.

^{IX} თარგმანი შესრულა ნინო კვესელავამ. ფრანგული ტექსტი შემდეგია:

La Georgie prise en particulier ne designe que le Pais que les Anciens appelloient Iberie, & les Modernes Gurgistan. Mais les Geographes s'en se vent pour comprendre tout ce qui est entre la Riviere de Don, & la Partie Septentrionale de l'Armenie ou Turcomanie. Dans ce dernier sens, les Bornes de la Georgie sont au Septentrion la Moscovie; a l'Orient la Mer de Tabristan anciennement Caspienne & la Perse, au Midy l'Armenie, & a l'Occident la Mer Noire, la Mer de Limen & les petits Tartares. Ses principales Montagnes sont le Caucase, & le Corax. Ses Principales Rivieres sont le Don qui se decharge dans la Mer de Limen, le Tura, le Terca, le Kur qui se rend dans l'Aras avant de se jeter dans la Mer Caspienne, & le Fase qui entre dans la Mer Noire. Les Habitans du Pais appellent cette

derniere Rione. Les principaux pais compris sous le mot general de Georgie, sont la Comanie, le Gurgistan, la Mingrelie, L'Avogasie, & la Circassie. La Comanie autrefois Partie de l'Albanie, a passé pour la Partie des Anciennes Amazones. C'est un Pais plat tres-propre pour le labourage, les pluyes y estant frequentes; mais sauté d'Habitans, il est Presque tout desert. Les Peuples Comouchs en occupant la Partie Orientale, le long de la Mer Caspienne. Ils sont sous la protection des Rois de Perse: Leurs principale habitations sont toujours au pied des Montagnes, afin d'estre plus en estat des'y retirer avec leurs Troupeaux, quand ils sont attaques de leurs voisins, qui aussibien qu'eux ne vivent la plupart que de brigandages. le Gurgistan ou la Georgie particuliere, autrefois l'Iberie, & partie de l'Albanie, & de l'Armenie majeure, est un pais montagneux & pauvre. Une partie est sous la protection du Persan, l'autre sous celle du Turc. Il y a deux Princes particuliers qui prennent le Titre de Roy, la Ville de Teflis y passé pour la Capitale du Pais. C'est une Ville assez grande & bien Peuplee. On y fait profession de la Religion Grecque. mais souvent le Roy de Perse veut obliger les Princes dont nous avons parle, a se faire Mahometans pour continuer leur dignite dans leur famille. Leur monoye se fabrique sous le nom des Roys de Perse. La Mingrelie est ce Pais que les Anciens ont rendu celebre par le nom de Colchide, & par la conquete de la toison-d'or, enterprise par les Argonautes fous la conduite de Jason. La Mingrelie est distinguee en trois parties qui font de Guriel, d'Imerete ou Bassa-chiouk, & de Mingrelie. La ville principale de Guriel est Vartlui, de Bassa-chiouk est Cotatis, & de Mingrelie est Savatopoli; ceux qui gouvernent ces trios Pais, prennent le Titre de Roy, & sont en en effet independans. Ils ont toujours la Guerre les uns contre les autres, & cette division est fomentee par le Turc, qui tache par-la de les detruire; l'Hellebore, la Scamonee, & le Sene croissent en ce Pais-la en abondance, & on y trouve des mines de fer; mais la necessite y est si grande que les peres sont contrains de vendre leur enfans aux Turcs: Ils suivent la Religion des Grecs Schismatiques. L'Avogasie ou Pais des Abcasses ou Abassa, ou estoient anciennement les peuples Heniochi, a pour Ville principale Santa Sophia, ou Eschisumuni. la Circassie est l'Anciens Pais des Faxarmartie, &c. Sa Ville principale est Tenruck ou Teman qui est au Turc. Il n'y a point de Pais au Monde ou les femmes soient plus belles: d'ou vient que les Tures preferent les Circassiennes a toutes les Esclaves qu'on leur amene. Les Hommes y font vaillans, & un feul Circassien battra cinq ou six Tartares. Les habitans y font de la Religion des Grecs Schismatique. Le reste faute d'instruction se laisse seduire aux impietes de l'Alcoran.

^x წიგნის სრული სათაური ასეთია: Nouvelle methode pour aprendre la Geographie Universele, enrichie de cartes, armoiries, figures des nations, & de plusieurs tables cronologiques. Seconde Edition. Augmentée de plusieurs-choses remarquables, & de dix-huit Cartes, qui representent les Gouvernemens & Frontieres de France. Par le Sieur De La Croix. Tome cinquième. A Lyon, Chez Leonard Plaignard lié Merciere, au grand Ilercule. M.DCCV. Avec Privilege du Roy.

^{xi} თარგმანი შეასრულა ნინო კვესელავამ. ფრანგული ტექსტი შემდეგია:

CHAPITRE II.

La Georgie, Georgia.

On comprend dans ce Chapitre la Georgie particuliere, autrefois Iberie, La Mingrelie, apellée anciennement Colchide, La Zuirie, ou Guriel, L'Abascie, La Circassie noire, les peuples libres du Mont Caucase, & les Tartares de Daghestan.

Ce Pais n'a jamais pu etre conquis par les Romains, a cause de l'apreté des Montagnes, il est situé entre la Mer noire & celle de Zabache au Couchant, la Pologne au Septentrion, le Royaume d'Astracan & la mer caspienne a l'Orient, & la Turcomanie au Midy. Son étendue

du Sud au Nord est d'environ 210.lieues, en y comprenant l'Abascie, & la Circassie ; de l'Ouest a l'est on compte 280. lieues, en y renfermant les Peuples libres du Mont Caucase & les Tartares de Daghestan, la plupart de ces Provinces etoient connues sous le nom de Caucase, celebre par la fable de Promethee.

L'air y est assez tempere par la situation du pais entre le 40.& le 50. degre de latitude. La terre y produit en abondance des grains , des fruits & des paturages ; le vin y est bon, les poires & les pommes excellentes ; on y trouve un grand nombre des cochons ; & l'on en transporte de la cire, du miel, de la poix, & quelques etoffes de soye.

Les habitans ont la reputation d'etre fourbes, usuriers, voleurs, yvrognes & adonnez a toutes sortes de vices : les Pretres, comme les autres hommes y sont fort ignorans : au contraire on a grand soin de bien élever les filles dans les Monasteres, & de les faire étudier, elles y font meme une partie de leurs fonctions : ce qui est sans exemple dans le reste de l'univers. Les Peres & les Meres y vendent souvent leurs enfans : c'est de cette monoye que les Princes d'Imireti de Guriel payent leurs Tributs aux Turcs, comme celui de Mingrelie paye le sien en toiles : il n'y a pas long-temps qu'un Georgien donna sa Mere pour un Cheval Turc, qui l'avoit mis au monde. Les femmes y sont d'une beaute extraordinaire ; mais elles temoignent dans leur conduite avoir peu de honte & de foy : il est certain que les plus belles Sultanes qui se rencontrent dans le serrail du Grand-Seigneur, & dans celui du Roy de Perse , sont Georgiennes.

Il y a quelques peuples dans la Georgie qui sont libres ; d'autres ont des Princes particuliers, & il y en a qui reconnoissent , ou le Turc, ou le Persan, suivant la necessite de leurs affaires. Le Roy de Perse s'est rendu Maitre d'une partie de la Georgie Orientale & de l'Armenie ; il a droit d'elire le gouverneur, qui porte le nom de Roy de Georgie, le turc aujourd'huy n'y tient plus qu'un Bacha ou Beglierbei dans la forteresse d'Alkazike & un Commandant dans celle de Cotatis ; ceux qui obeissent au Turc, ont de grands privileges, ils peuvent entrer Enseignes deployees & les Armes en main dans Jerusalem ; la Ville de Derbent si souvent disputee par les Turcs & par les Persans se trouve situee dans le passage, qu'on appelle la Porte de fer qui sont les restes des portes Caspiennes, que l'on voit sur le Mont Barmach.

Section I.

Remarques sur les principales Provinces de la Georgie en general.

La Mingrelie ou Mingrelia, Mengrelia aut Colchis, est a l'Orient de la Mer noire vers l'embouchure du Faze Fazzo. C'est la Colchide des Anciens ; on l'appelle aussi Imereti & Bosciaciuk les Montagnes du Caucase la Separent a L'Orient du Gurgistan propre. Ayant l'Armenie au Midy & la Circassie noire au Septentrion. Cette Province a été celebre par les amours de Jason & de Medie, & par l'abord des Argonauts pour la conquete de la Toison d'or. On tient que cette precieuse Toison consistoit en mines d'or ou en commerce des fourrures, qui rapportent un grand profit. Apian dit que ce n'etoit que des peaux qui demeuroient dorees, lorsque les Paisans s'en servoient pour arreter le sable d'or, qu'ils trouvoient dans les Rivieres : quoy qu'il en soit on tient que la Mingrelie a eu des mines d'or & d'argent, & qu'elle en a encore, &c. Cette Province est plus libre que sujette ; on y y trouve plusieurs Chateaux, celui de Zugdidi, passe pour le plus beau ; les Villes principales sont Savatopoli, Fazzo, Ruchs ch. Anarchie. On y remarque les Montagnes du Caucase & de Coxar, les Rivieres de Fazzo ou Phasis & de Ciano. Il y a divers simples, le Sené, la Scamonée, l'Ellebore noire, s'y trouvent en abondance, comme aussi des Ours blancs, des Faisans, a qui le Faze a donne son nom. Savatopoli ou Sebastopolis a été presque ruinee par le eaux.

La Georgie particuliere ou Georgia propria, que les Turcs appellent Gurgistan ou Pais des Georgiens, a cause de S. George, qui en est le Patron ; & qu'on appelloit anciennement Iberie ; est au milieu des Montagnes divisee en 3 parties. 1. Zacheti ou Gagheti ou Gagnetia, avec la Ville de Zagan vers la Mer Caspienne ; 2. Carduel, Carduelia vers le milieu avec la Ville de Teflis & de Cori ou Goroden 3. Baratralu vers l'Armenie avec la ville de Kars. Cette derniere partie est au Turc, les autres se maintiennent en liberte contre les Persans.

La Zurie autresois Albanie, est assez temperée a l'Orient de la Georgie propre ; elle est arrosée de plusieurs Rivieres, qui se rendent dans la Mer caspienne, qui est a l'Est de cette Province, avec les Villes de Chipiche, de Stranu ou Albaida de Tarki, cette derniere appartient au Duc de Moscovie.

La Circassie noire, Circassia, est au Nord du pont Euxin & du Mont caucase qui la separent de la Georgie propre ; a l'Orient des Palus Meotides & du détroit de Caffa ; au Midy du Don ou Tanais ; au Couchant de la Mer caspienne & des Bouches du Volga. Ce pais a divers Princes presque tous Sujets du Grand-Czar ou Duc de Moscovie ; il a fait fortifier le Ville de Teiki. Le reste de cette contrée est sans Villes & peu habité ; la plupart des Circasses demeurent dans les Forets pour etre a couvert des courses des Tartares , qui cherchent a faire des Esclaves, ces peuples étant beaucoup estimez ; ils sont bien faits, ingenieux & adroits en tout ce qu'on les employe. Leur principal commerce est d'Esclaves, de Miel, de Cire, de peaux de Bœufs, de Cerfs & de Tygres. Ils étoient autrefois bons Chretiens, mais ayant manque d'instruction il y en a plusieurs qui sont tombez dans le mahometisme ; les Turck y ont la Ville d'Azof ou Azac a l'embouchure du Don dans les palus Meotides ; c'est une place fort marchande & tres-importante ; ils peuvent par ce moyen conserver l'Aliance des petits Tartares, & rompre les deffens du grand Duc de Moscovie en ces endroits.

L'Abascie, Abascia, a la Circassie ou l'ancienne Commanie au Septentrion & au Couchant ; au midi la mer noire, a l'Orient la Mingrelie. Ce sont les peuples qu'on appelle Abassas ou Abcasses ; ils sont redoutez de leurs voisins, & ont les meilleurs Faucons du Levant, leur principal exercice est aussi la chasse & la volerie.

Le Dagestan ou Daghestan, Daghestania aut Albania, est entre la Mer Caspienne au Levant & le Mont Caucase au Couchant ; le Royaume d'Astracan au Nord & au Midy le Sirvvan Province de Perse. Ce Pais est habité par des Tartares : leur commerce est de faire des Esclaves par une petite guerre continuelle qu'ils font ; ils nourrissent aussi quelque betail ; les Montagnes inaccessibles, ou ils se retrent les mettent a couvert des Perses & des Moscovites ; ils ont plusieurs Seigneurs, il y en a un pourtant qui est le Chef de tous par élection : on y voit quelques Bourgs dont Tarcu est le principal, situé sur la Montagne entre les rochers escarpez, pres de la Mer.

Section II.

Division de la Georgie.

On peut diviser ce que nous comprenons icy sous le nom de Georgie en 6. parties principales comme l'on voit dans la Table suivante

On remarque en Georgie 6 principales parties.

1. La Mingrelie ou Colchide, ou sont – Cotatis Cap., Faze, Savatopoli, Ruchs-che, Anarchie, Chicaris, Scander, Scalingia, Varthiet, Cultiche, Alalzike-ch, Ozurgheti, Gonie Port.

2. La Georgie propre ou Iberie – Teflis Cap., Cori ou Goreden.

3. La Zurie ou Albanie – Chipiche, Stranu, Tarki.

4. La Circassie noire – Temrok, Tomun, Terki, Moscou, alz ou Azac.

5. L'Abassie – Dandars, Baladagg.

6. Le Dagestan – Tarcu.

La Ville de Cotatis, *Cotatis*, est la Capitale du Pais d'Imereti dans la Mingrelie sur la Faze, *Phasis*, avec un bon Château au pie d'un rocher & d'une Montagne : c'étoit autresois le Siege des Rois de Perse.

La Ville de Faze, *Phasis* est a l'embouchure de la Riviere de Faze sur la Mer noire, elle est maintenant presque ruinee : Elle avoit titre d'Eveche Sustragant de Trebisonde.

Teflis, *Tephlis*, autresois *Artaxata*, est la Capitale de la principaute de Carduel dans la Georgie particuliere sur le Cur ou Chiur ou *Cyrus* : Il y a maintenant peu d'Habitans, avec un Château sur une coline sous la domination des Perses.

Cori ou Ghori, *Gorides*, est sur le Chiur ou Chur elle est Capitale du pais de Baratralu dans la Georgie.

Cipiche, *Media*, est une Ville de la Zurie ou Albanie ancienne sur la Riviere de Terka & aux Frontieres de la Circassie.

Stranu, autresois *Albaida*, est sur la Mer Caspienne pres de l'embouchure de *Terka*.

^{XII} წიგნის სრული სათაური ასეთია: Geographie Universelle, exposee dans les diferentes methodes qui peuvent abreger l'étude & faciliter l'usage de cette science. Avec le secours des vers artificiels. Par le P. Buffier, de la Copmagnie de Jesus. Sixie'me Edition. Revue, corrigee & augmentee des changemens de dominations arrives recemment dans les Etats de l'Europe ; 2° d'une Preface sur la metode d'apprendre la Geographie, & sur les Livres faits a ce sujet ; 3° d'une Table des noms de pays en Francois et en Latin, avec leurs deგრés de longitude & de latitude pour les trouver tout d'un-coup sûr la Carte. A Paris, Chez Perre-Francois Giffart, rue S. Jacques, à l'Image Sainte Thérèse. MDCCXXXIX. Avec approbation & privilège du Roi.

^{XIII} La Géorgie, située entre la Mer Noire & la Mer Caspiène, comprend auss 1. La Mingrelie, dite autrefois la Colchide; 2. l'Imiréte; 3. Le Guriel (trois Contrées le long de la Mer Noire) dont les Princes paient tribut an Turc.

^{XIV} ატლასის სრული სათაური ასეთია: Atlas Portatif, Universel. Composé d'après les meilleures Cartes, tant gravées que manuscrites des plus célèbres Géographes et Ingénieurs. Par Robert De Vaugondy.

^{XV} La Georgie est parlagée entre le Turc et le Persan, elle comprend la Mingrelie, L'Imirette et le Guriel. Elle n peu de villes quoy que tout y abonde, les habitans sont spirituels et les femmes sont dune rare beaute. Savatopoli est la Capitale dela Mingrelie, Guriel et imerette ont des capitale de meme nom.

^{XVI} ატლასის სრული სათაური ასეთია: Atlas de Toutes les Parties Connues du Globe Terrestre, Dressé pour l'Histoire Philosophique et Politique des Établissements et du Commerce des Européens dans les Deux Indes.

^{XVII} ატლასის სრული სათაური ასეთია: Atlas encyclopédique contenant la géographie ancienne, et quelques cartes sur la géographie du moyen age, la géographie moderne, et les cartes relatives à la géographie physique. Par M. Bonne, Ingénieur-Hydrographe de la Marine; et Par M. Desmarest, de l'Académie Royale des Sciences, pour les Cartes de la Géographie Phisique. A Paris, M.DCC.LXXXVII.

^{XVIII} წიგნის სრული სათაური ასეთია: A Collection of the dresses of different nations, antient and modern. Particularly old English Dresses. After the design of Holbein, Vandyke, Hollae, and others. With an account of authorities, from which the figures are taken, and some sort of historical remarks on the subject. The habits of the principal characters on the English stage. Vol. I-IV. London. Published by Thomas Jefferys, Geographer to his Royal Highness the Prince of Wales, in the Suard. MOCCLVII.

^{XIX} ატლასის სრული სათაური ასეთია: Atlante novissimo, illustrato ed accresciuto sulle osservazioni, e scoperte fatte dai piu celebri e piu recenti geografi. Venezia: presso Antonio Zatta, 1775-85.

გამოყენებული ლიტერატურის სია

1. ალექსანდრე დიარკოვ-ტარასოვი. გაგრა და მისი შემოგარენი. რუსულიდან თარგმნეს, შესავალი და კომენტარები დაურთეს ზურაბ პაპასქიძემ და ბეჟან ხორავამ. თბ., 2003.
2. ალექსანდრე სამადბეგოვი. კარტოგრაფიის საფუძვლები. თბ., 1977.
3. არნოლდ ჩიქობავა, ჯუანშერ ვათეიშვილი. პირველი ქართული ნაბეჭდი გამოცემები. თბ., 1983.
4. არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა. თარგმანი იტალიურიდან ალექსანდრე ჭყონიასი. ლევან ასათიანის წინასიტყვაობით, რედაქციით და შენიშვნებით. თბ., 1938.
5. გივი ჯამბურია. ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან. თბ., 1955.
6. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. ტომი I. გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გია გელაშვილმა. თბ., 1962.
7. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. ტომი II. გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გია გელაშვილმა. თბ., 1964.
8. გიორგი ახვლედიანი. აფხაზეთის ისტორიული ტოპონიმიკის ზოგიერთი საკითხისათვის. “მნათობი”, №2, 1957.
9. გრიგოლ ზარდალიშვილი. გამოჩენილი ქართველი გეოგრაფები და მოგზაურები. თბ., 1966.
10. დავით გვრიტიშვილი. ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობების ისტორიიდან (ქართლის სათავადოები). თბ., 1955.
11. დავით პაიჭაძე. ევროპის ქვეყნების ანტიოსმალური კოალიცია და საქართველო XV საუკუნის 60-იან წლებში. თბ., 1989.
12. დე გრაი დე ფუას ცნობები საქართველოს შესახებ. ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯუშუბერ ოდიშელმა. თბ., 1985.
13. დონ კრისტოფორო დე კასტელი. ცნობები და აღბომი საქართველოს შესახებ. ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ. თბ., 1976.
14. დონ პიეტრო ავიტაბილე. ცნობები საქართველოზე (XVII ს.). შესავალი, თარგმანი და კომენტარები ბეჟან გიორგაძისა. თბ., 1977.
15. დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი. წერილები საქართველოზე. იტალიური ტექსტი თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ. თბ., 1964.
16. ვახტანგ გამრეკელი. საქართველოს 1772 წლის რუკა. თბ., 1964.

17. ვახუშტი ბაგრატიონი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა (საქართველოს გეოგრაფია). თამარ ლომოურის და ნიკოლოზ ბერძენიშვილის რედაქციით. თბ., 1941.
18. თამაზ ბერაძე. ერთი საკითხი სამეგრელოს ისტორიული გეოგრაფიიდან. საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული. თბ., 1964.
19. თამაზ ბერაძე. ზღვაოსნობა ძველ საქართველოში. თბ., 1981.
20. თამაზ ნატროშვილი. მოყვასი შორეული რომიდან [პიეტრო დელა ვალე]. თბ., 2004.
21. თინათინ ყაუხჩიშვილი. სტრაბონის გეოგრაფია, ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ., 1957.
22. იაკობ რაინეკსი. მოგზაურობა საქართველოში. გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ვია გელაშვილმა. თბ., 2002.
23. ივანე ჯავახიშვილი. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტომი II. თბ., 1983.
24. ივანე ჯავახიშვილი. საქართველოს საზღვრები, ისტორიულად და თანამედროვე თვალსაზრისით განხილული. ტფილისი, 1919.
25. ილია ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XX სს-ის პირველი მეოთხედი). ტომი II. თბ., 1986.
26. ილია ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XX სს-ის პირველი მეოთხედი). ტომი III. თბ., 1987.
27. ირაკლი მათურელი. ვახუშტი ბაგრატიონის კარტოგრაფიული მემკვიდრეობა. თბ., 1990.
28. იური სიხარულიძე. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმიკა. წიგნი 2. ბათუმი, 1959.
29. მარკო პოლო. ქვეყნიერების მრავალფეროვნებისათვის, XIV საუკუნის ტოსკანური ვერსია. თარგმანი იტალიურიდან, შესავალი სტატია და კომენტარები ნოდარ ლაღარიასი. თბ., 2007.
30. მიხეილ თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის. ტფ., 1902.
31. მიხეილ რეზიაშვილი. იმერეთის სამეფო 1462-1810. თბ., 1989.
32. ნატალია ორლოვსკაია. საქართველო დიდროს “ენციკლოპედიაში”. “მნათობი”, №11, 1963.
33. ნიკო ჯავახიშვილი. გრიგოლ I – უკანასკნელი ქართველი მეფე. თბ., 2008.
34. ნიკო ჯავახიშვილი. კავკასიური სიმბოლიკა საქართველოს სამეფოს გერბზე. წელიწადეული “ქართული დიპლომატია”, ტომი XIII. თბ., 2007.
35. ნოდარ ლომოური. კლავდიოს პტოლემეაიოსი, “გეოგრაფიული სახელმძღვანელო”, ცნობები საქართველოს შესახებ, ტექსტი თარგმანითურთ, წინასიტყვაობა და განმარტებები; მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 32, თბ., 1955.

36. ნოდარ ლომოური. ძველი საქართველოს სავაჭრო გზების საკითხისათვის. ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტ. შრ., ტ. IV, ნაკვ. I, თბ., 1958.
37. პაატა ცხადაია. სამურზაყანოს ისტორიული და თანამედროვე ტოპონიმია (ენათმეცნიერული გამოკვლევა). თბ., 2004.
38. ჟან ბატისტ ტავერნიე. დიდი სენიორის სამეფო კარის ახალი აღწერა. ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო კარლო გურულმა. თბ., 1974.
39. ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ). ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა. თბ., 1975.
40. ჟოზეფ პიტონ დე ტურნეფორი. მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში. ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა. თბ., 1988.
41. რაულ ჩაგუნავა. ვახტანგ ბაგრატიონის საბუნებისმეტყველო-სამეცნიერო მოღვაწეობა (საბუნებისმეტყველო დარგები და ტექნიკა). თბ., 1990.
42. სარგის კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წიგნი 1. ტფ., 1921.
43. საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია. სტატიათა კრებული. რედაქტორი გიორგი პაიჭაძე. თბ., 1993.
44. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტომი IV. ტომის რედაქტორი მამია ღუმბაძე. თბ., 1973.
45. ქათბ ჩელების ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. თურქულიდან თარგმნა და საძიებლები დაურთო გიული ალასანიამ. თბ., 1978.
46. ჯანსუღ კეკელია. საქართველოს ტერიტორია და საზღვრები. თბ., 2006.
47. ჯონდო გვასალია. აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები. თბ., 1983.
48. XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. იტალიურიდან თარგმნა ელდარ მამისთვალიშვილმა. თბ., 1981.
49. Carl Moreland, David Banister. Antique maps. London, 1994.
50. Donald Wigal. Historic maritime maps 1290 – 1699. London, 2006.
51. Jeremy Black. Visions of the world: A history of maps. London, 2003-2005.
52. O.A.W. Dilke. Greek and Roman maps. London, 1985.
53. Par M. Albert Isnard. Joseph-Nicolas Delisle, sa, biographie et sa collection de cartes géographiques à la Bibliothèque nationale. Paris, 1915.
54. Persian Gulf, atlas of old and historical maps (3000 B.C. – 2000 A.D.), volume I. Compiled and Edited by the editorial board: Mohammad-Reza Sahab et al., Tehran, 2005.

55. Russian Embassies to the Georgian kings (1589-1605), volume I. Edited by W.E.D. Allen. Cambridge, 1970.
56. Russian Embassies to the Georgian kings (1589-1605), volume II. Edited by W.E.D. Allen. Cambridge, 1970.
57. Артур Цуциев. Атлас этнополитической истории Кавказа (1774-2004). Москва, 2007.
58. Бадри Гогия. Абхазия – историческая провинция Грузии. Париж – Тбилиси, 2005.
59. Давид Капанадзе. Грузинская нумизматика. Москва, 1955.
60. Елене Метревели. Автор карты Западной Грузии 1737 года. "III научная сессия гос. музея Грузии им. акад. С. Джанашиа, план работы и тезисы докладов. Тб., 1955.
61. Игорь Фоменко. Образ мира на старинных портоланах. Причерноморье. Конец XIII - XVII вв. Москва, 2007.
62. Иракли Матурели. Материалы по грузинской картографии первой половины XVIII века. Тб., 1961.
63. Константин Салищев. Основы картоведения. Историческая часть. Москва, 1943.
64. Марий Броссе. О бумагах астронома Делиля, хранящихся в архиве Императорского Русского Географического Общества. Изв. РГО, кн. 9, 1865.
65. Михаил Полиевктов. Европейские путешественники XIII-XVIII вв. по Кавказу. Тифлис, 1935.
66. Наталья Орловская. Грузия в литературах Западной Европы XVII-XVIII веков. Тб., 1965.
67. Нина Невская. Петербургская астрономическая школа XVIII в. Ленинград, 1984.

გიორგი ლობჯანიძე

ევროპული რუკები და საისტორიო წყაროები საქართველოს შესახებ
(XVI-XVIII სს.)

მეორე გამოცემა

თბილისი

2010

* * *

George Lobzhanidze

EUROPEAN MAPS AND HISTORICAL SOURCES ABOUT GEORGIA
(XVI-XVIII CC.)

SECOND EDITION

Tbilisi

2010